

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 01509168 9

Norges Indskrifter med de ældre Runer.

Udgivne for

Det Norske Historiske Kildeskriftfond

ved

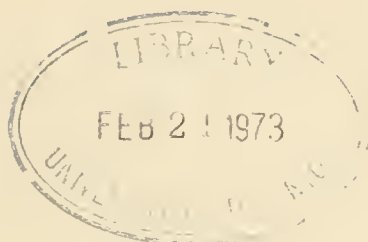
Sophus Bugge.

Indledning:

PD
2002
N69
Suppl.

Indledende Bemærkninger.

Det er min Opgave i det følgende at søge at bestemme Oprindelsen af den Runeskrift, i hvilken de i »Norges Indskrifter med de ældre Runer« (Christiania 1891—1904) udgivne Indskrifter er affattede.

Dette Æmne har i nyere Tid været behandlet i mange Skrifter, af hvilke jeg vil fremhæve Ludv. Wimmers omfattende og grundige Værk »Die Runenschrift« (Berlin 1887)¹⁾ som den efter min Mening betydeligste og bedste Behandling af Æmnet i dets Helhed, lige udmærket ved grundig Methode og klar Fremstilling. Sievers's Artikel om Runerne i Pauls Grundriss gjengiver i det hele Wimmers Meninger. Naar Sievers kalder Wimmers Skrift »afsluttende«, saa har de sidste Aars Litteratur med de mange forskjellige deri forfægtede Meninger om Runernes Oprindelse vist, at denne Betegnelse ikke er træffende.

Wimmers Værk har dannet et Hovedhjælpemiddel ved mine Undersøgelser. Ved de Sider af Opgaven, hvor Wimmers Fremstilling synes mig fuldstændig og falder sammen med min egen Opfatning, holder jeg det for hensigtsmæssigt at fatte mig i al Korthed, idet jeg forudsætter Kjendskab til hans Værk. Derimod vil jeg udførligere dvæle ved flere Punkter, ved hvilke Wimmers Fremstilling synes mig mindre fuldstændig (f. Eks. ved Runernes Navne og ved de Bidrag, som disse giver til Oplysning om Runernes Historie), eller hvor min Opfatning og mine Resultater væsentlig afviger fra Wimmers.

Flere Skrifter om Runernes Oprindelse, som er fremkomne efter Wimmers Værk, indeholder i Enkeltheder Rettelser til dette, men maa efter min Mening i det store og det hele taget betegnes som Afvigelser fra den rette Vei eller som Tilbageskridt. Dette gjælder saaledes Skrifter af I. Taylor, R. Meyer, W. Luft, Hempl.

Derimod vil jeg af nyere Skrifter, som har fort Forskningen videre, særlig fremhæve R. Henning, Die deutschen Runendenkmäler (Strassburg 1889), i hvilket

¹⁾ En meget udvidet Omarbeidelse af hans Afhandling „Runeskriftens Oprindelse og Udvikling i Norden“ i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1874.

Værk Forfatteren sammenstiller de Bidrag til Runernes ældste Historie, som kan hentes fra Indskrifter, som hidrører fra Goter og Vestgermaner paa Fastlandet.

Th. v. Grienberger har i flere Afhandlinger givet værdifulde Bidrag til Oplysning om Runernes Navne og Tegn.

Selv meddelte jeg i et Foredrag, som holdtes ved det 5te nordiske Filologmode i Kristiania den 13de August 1898, en Opfatning af Runeskriftens Oprindelse, som tildels stemte overens med Wimmers Fremstilling, men dog i et væsentligt Punkt afveg fra denne og som søgte at benytte Runenavnene som Bidrag til Spørgsmaalets Losning.

Efterat nærværende Afhandling allerede for en stor Del var udarbejdet til Trykning, udkom et Skrift, som giver vigtige Bidrag til Oplysning om Runeskriftens ældste Historie.

Bernhard Salin (Die germanische Thierornamentik, 1904) har oplyst de arkæologiske Fund, hvormed Runeskriftens tidligste Optræden staar i Forbindelse, og deraf draget Slutninger, som er vigtige for Runeskriftens ældste Historie.

Støttet til Salins Undersøgelser har Otto v. Friesen i et Foredrag (Upsala 1904) kastet nyt Lys over Runetegnenes Oprindelse. Af dette Foredrag har Forfatteren godhedsfuldt meddelt mig et Resumé, men jeg kjender Foredraget endnu ikke som trykt Afhandling.

Første Bog.

Runernes Udbredelse, Rækkefølge, Former og Lydværdi.

Kapitel I.

Til Oplysning om de ældste norske Runers Oprindelse maa det først fremhæves, at denne Runeskrift ikke er indskrænket til Norge. Indskrifter med de samme Runer er ogsaa fundne i mange Landskaber af Sverige, og det ikke alene i oprindelig svenske Landskaber, men tillige i det tidligere norske Bohuslen, samt i flere tidligere danske Landskaber af Sverige; fremdeles paa Gotland.

Indskrifter med de samme Runer er ligeledes fundne i Danmark, baade paa flere af Oerne og i Jylland, samt i det tidligere danske Landskab Slesvig¹⁾. Dog er der i Danmark ikke, saaledes som i Sverige og i Norge, fundet Indskrifter skrevne helt med disse Runer paa faste Mindesmærker, men kun paa lose Gjenstande. Først fra den Tid, da den kortere Rækkes Runeskrift (de yngre, særlig nordiske Runer) var kommen i Brug, er der fundet Runeindskrifter paa faste Mindesmærker i Danmark, af hvilke de ældste er fra omkring Aar 800 efter Kr.

Der er fremdeles paa lose Gjenstande (Smykker og Vaaben) fundet nogle faa korte Indskrifter med den længere Rækkes Runer hidrørende fra Goterne i Syd-Europa. Ogsaa i mange andre Lande, hvor germanske Folk i gammel Tid har

---

¹⁾ De svenske og de danske Indskrifter med den længere Rækkes Runer er (ligesom saadanne Indskrifter fra andre Lande) med Tegninger af Mindesmærkerne fuldstændig udgivne af G. Stephens, *The Old-Northern Runic Monuments of Scandinavia and England I—IV* (Kjøbenhavn 1866—1901). De vigtigste nordiske Indskrifter med de ældre Runer findes hos Fr. Burg, *Die älteren nordische Runeninschriften* (Berlin 1885), gjengivne i Transskription. I Transskription, i Gjengivelse paa Oldislandsk og med Oversættelse findes de vigtigste af disse Indskrifter meddelte hos A. Noreen, *Altisländ. und altnorw. Grammatik*³ (Halle 1903) S. 334—347.

De slesvigske Mindesmærker med Indskrifter i de ældre Runer er udgivne af P. G. Thorsen, *De danske Runemindesmærker 1ste Afd. Runemindesmærkerne i Slesvig* (Kjøbenhavn 1864) S. 323 ff.; sidst og med de bedste Bidrag til Tolkning hos Ludv. Wimmer, *Sønderjyllands Runemindesmærker* (Særtryk af „Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie“, Kjøbenhavn 1901) S. 10—36.

boet, er der fundet Indskrifter med den længere Rækkes Runer, dog med Undtagelse af England kun paa løse Gjenstande, især paa Spænder, men ikke i stort Antal og ikke Indskrifter af meget stort Omfang. Saaledes fra Posen, Pommern og Mark Brandenburg i Øst til og med det gamle Burgund i Vest. Flere Smykker med Runeskrift fra tyske Egne hidrører sikkert fra vestgermanske eller tyske Folkestammer. Udbredelsen af tyske Runeindskrifter strækker sig fra Ungarn i Sydøst. To Spænder med Indskrifter i de ældre Runer er fundne ved Bezenye, vel 3 Mil i Sydøst for Pressburg. Disse Spænder stammer ifølge Wimmer fra Salzburg¹⁾.

Langt mod Nordvest derfra er der fundet et lidet Sværd af Barlind med Indskrift i den længere Runerækkes Skrift ved Arum i Vest-Frisland, straks i Sydøst for Harlingen²⁾. Derhos er der i Nærheden af Harlingen fundet en Guldmedaljon med Indskrifter paa begge Sider, dels med latinske Bogstaver, dels med Runer (Stephens Brakt. Nr. 58). Runeskriften paa begge disse Stykker, som er fundne ved Harlingen, viser særlig Overensstemmelse med og vel tillige Paavirkning fra den angelsaksiske Runeskrift.

I England er der fundet mange og tildels omfangsrige, dog for det meste forholdsvis senere Indskrifter med den længere Rækkes Runer, dels paa faste Stenmindesmærker, dels paa løse Gjenstande, ogsaa skrevne i Boger paa Pergament. Den særlig angelsaksiske Runeskrift er en udvidet og mindre oprindelig Form af den Runeskrift, som findes i germanske Indskrifter med den længere Rækkes Runer fra Fastlandet, og Brugen af Runer holdt sig i England meget længere end i de tyske Lande. De fleste engelske Mindesmærker med angelsaksiske Runer tilhører Northumberland, Cumberland og Kent. Enkelte løse Gjenstande med Indskrift i angelsaksiske Runer er fundne udenfor England³⁾.

For nærmere Oplysninger om Runeskriftens Udbredelse udenfor Norden kan henvises til Wimmer, *Die Runenschrift* S. 56—74, hvortil Tillæg er foiede i hans her Anm. 1 nævnte Afhandling »De tyske Runemindesmærker«.

¹⁾ De ikke-nordiske Indskrifter med de ældre Runer fra Fastlandet er udgivne af Stephens i ovenanførte Skrift, og bedre af R. Henning, *Die deutschen Runendenkmäler* (Strassburg 1889). Se ogsaa Wimmer, *De tyske Runemindesmærker*, i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed* 1894 S. 1—82. Jfr. mine Bemærkninger i *Norges Indskrifter med de ældre Runer* S. 136—145.

²⁾ Udgivet af P. C. J. A. Boeles Jr. i 71ste verslag der handelingen van het Friesch genootschap te Leeuwarden 1898—1899 S. 41 ff. og af Th. Siebs i *Pauls Grundriss*² II S. 521—523.

³⁾ De angelsaksiske Runeindskrifter er udgivne af Stephens i ovenanførte Skrift. Derhos findes flere mindre Samlinger eller Udgaver af enkelte angelsaksiske Runeindskrifter i mange andre Skrifter. Af disse skal jeg her kun nævne J. M. Kemble, *The Runes of the Anglo-Saxons* (*Archæologia* Vol. 28 (1840) S. 327—372, Vol. 30 S. 31—46); W. Vietor, *Die Northumbrischen Runensteine*, Marburg 1895; E. Wadstein, *The Clermont Runic Casket*, Uppsala 1900 (= Skrifter utg. af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala VI, 7); Napier, *The Franks Casket*, Oxford 1900; W. Vietor, *Das angelsächsische Runenkästchen aus Auzon bei Clermont-Ferrand* 1—2, Marburg 1901.

Kapitel II.

Mellem de Indskrifter med de ældre Runer, som er bevarede fra Nordboerne og andre germanske Folk, er der vistnok ikke faa Forskjelligheder efter de forskjellige Steder og Tider baade med Hensyn til Runernes Former og Lydværdi. Men i det store og hele er der dog heri Overensstemmelse eller nært Slægtskab.

Denne Overensstemmelse i Runeskriften hos de forskjellige germanske Stammer viser sig fremdeles i Runernes Rækkefølge, oprindelige Antal og Navne. Ligesom vi nu opfører vore Skrifttegn i sin Helhed i en bestemt Rækkefølge, som begynder med A B C, saaledes sammenstilledes ogsaa samtlige Runer hos de gamle Germaner i en bestemt Rækkefølge, men denne var afvigende fra Bogstavernes Rækkefølge i det latinske og det græske Alfabet, samt i de andre Alfabetter, hvormed disse horer sammen.

Runerne sammenstillede i sin særegne Rækkefølge eller Runealfabetet er i forskjellige Former bevaret i flere gamle Mindesmærker fra forskjellige germanske Stammer.

Det nordiske Runealfabet, som fuldstændig bestaar af 24 Tegn, er i sin Rækkefølge bevaret i to Indskrifter:

1) Paa en Guldbrakteat (d. e. en rund, tynd Metalplade med Præg alene paa den ene Side og forsynet med Hæmpe for deri at kunne hænges som Smykke), som i 1774 er funden i Nærheden af Vadstena i Östergötland, Sverige, gaar rundt omkring langs Randen en Indskrift med de ældre Runer fra hoire mod venstre. Denne Indskrift begynder oppe til venstre for Hæmpen. Den indeholder først Runerne **luwatuwa**, som hidtil ikke er sikkert tolkede. Adskilt derfra ved én Prik følger derpaa hele Runerækken, med Undtagelse, som vi skal se, af én Rune, til hvilken der ikke blev Plads til hoire for Ornamentet under Hæmpen¹⁾. Af denne Brakteat meddeles her Tegning i fuld Storrelse gjengivet efter Wimmer Pl. III Fig. 1.

Denne Brakteat er fra Folkevandringstiden, altsaa fra en Tid, da ingen anden Skrift brugtes i Norden end den længere Rækkes Runer, og snarest fra 6te Aarh.²⁾ Vi har endnu bevaret mange med den længere Rækkes Runer skrevne nordiske Indskrifter, som sandsynlig er omtrent samtidige med Vadstena-Brakteatens Indskrift.

1) Stephens Brakteat Nr. 22, II S. 533; Thomsen, Atlas Nr. 99 og Annaler for nord. Oldk. 1855 S. 308; Montelius, Från jernaldern I S. 44 Nr. 317; Wimmer S. 76 f. og Pl. III Fig. 1; Salin, Antiquarisk tidskrift XIV, 2 S. 95, 104.

2) Montelius (Svenska fornminnesför. tidskr. VI S. 270) sætter de fleste Guldbrakteater til 5te Aarh. eller senest Tiden omkring Aar 500. Wimmer (S. 303 f.) sætter Vadstena-Brakteaten til henimod Aar 600. — Om Brakteaternes Tid skal jeg tale lidt nærmere i det følgende.

Brakteater med lignende Billeder af den her forekommende eiendommelige Type er navnlig fundne i Sverige og i Norge. Der er derfor ingen Grund til at tvivle om, at Vadstena-Brakteaten er forfærdiget i Sverige.

Runerækken paa Brakteaten indeholder 23 Runer. Der mangler, saaledes som vi af Sammenligning med andre Mindesmærker maa slutte, én Rune: **d**-Runen. Det skal i det følgende vises, at denne Rune **ᛞ** skulde være enten den sidste i Rækken eller den næstsidste (i hvilket sidste Tilfælde den skulde have havt sin Plads foran **ᛞ**). Naar der paa Brakteaten kun er skrevet 23, ikke 24, Runer i Rækken, synes dette at have sin Grund i Mangel paa Plads.

Paa Brakteaten sees foran Runerækken en Prik. To Prikker, den ene over den anden, er sat som Skilletegn efter Rune 8 i Rækken og efter Rune 16. Den hele Række har altsaa været inddelt i 3 Grupper, hver paa 8 Runer.

Jeg meddeler her Vadstena-Brakteatens Runerække i den Form, som den har, naar Runerne vendes om, saa at de gaar fra venstre mod hoire. Under hver Rune trykkes den latinske Bogstav, ved hvilken jeg transskriberer Runen.

Ʒ n þ Ʒ R < X P : H † I ᛚ 1 B Y ʒ : † Ʒ M M † † ᛞ ᛞ
 f u þ a r k g w : h n i j e þ a s : t b e m l ṛ o

Den paa Brakteaten manglende Rune for **d** har havt Formen **ᛞ**.

I det følgende (S. 12 ff.) skal Transskriptionen nærmere oplyses og begrundes.

2) I Stånga Sogn paa Gotland (ikke langt i Syd fra Etelhem) blev ved Kylfver i Begyndelsen af Hosten 1903 af Kandidat H. Hansson fundet en Kalksten, som ifølge Brate har været »sida eller gafvel i en grafkista«. Den Grav, hvortil Stenen har hørt, var odelagt. Stenen bevares nu i Statens historiske Museum i Stockholm. Den har langs den ene Kant to Indskrifter med den længere Rækkes Runer, som er skilte fra hinanden ved et stort Mellemrum, men i Linje med hinanden. Indskriften til hoire indeholder de 5 Runer

ʒ Ṛ M Ṛ Ṛ
 s u e u s

Om Tolkningen af disse 5 Runer skal tales i Ekskurs I.

I Indskriften til venstre, som tildels er meget vanskelig at læse, har Erik Brate først fundet den længere Runerække.

Docent Otto v. Friesen undersøgte den 11te og 12te Febrnar 1904 med Hjælp af Geologen Docent R. Sernander noie Indskriften og sendte mig derefter velvillig en Tegning i fuld Storrelse af den Del af Indskriften, som er til venstre. Denne Tegning, som her meddeles i 1/4 Maalestok, er gjort »efter en på en afklappning efter stenen gjord markering, där endast sådana linier ifyllts med blyerts, om hvilka Sernander och jag [v. Friesen] voro fullt ense.« Under Runerækkens Runer har jeg anført de tilsvarende latinske Bogstaver. (Om Transskriptionen af Rune 12 se S. 13.)

Senere har v. Friesen i Begyndelsen af Juni 1904 paany undersøgt Indskriften i Forbindelse med Lektor E. Brate. Paa v. Friesens Breve grunder sig følgende Meddelelser om Indskriften.

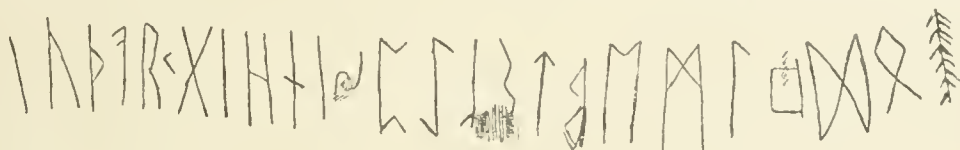
Omtrent 1 Cm. til venstre for 1ste Rune findes en zigzaglignende Fordybning og til høire for denne nogle runde punktlignende Fordybninger. Disse holder v. Friesen for at være tilfældige, medens Brate tror, at dette er ridset med Hensigt.

Rune 1 f. Kvistene kan nu ikke sees. Rune 2 u. Sidestaven gaar ud fra den rette Stav lidt nedenfor Toppen. Rune 4 a er vendt mod venstre.

Rune 8 w. Brate tror, at Bistaven til høire endnu, om end svagt, kan skimtes, medens v. Friesen ikke kan se noget sikkert Spor af Bistaven.

Rune 12 j. Runen er skadet paa Midten og paa den nedre Stav, men paa den øvre Stav, som er fuldt tydelig, ser man, at Runen ligesom Rune 22 (ŋ) har været mindre end de andre Runer. Høire Stav begynder oventil tydelig 1 Cm. under de øvrige Runers Middelshoide.

Rune 15 r. Runen har Kvistene nedentil; dog er Kvisten til høire nu ikke fuldt synlig. Brate holder det for muligt, at en Afskalling, som begynder

f u þ a r k g w h n i j p e r s t b e m l ŋ d o

ved Hovedstavens øvre Ende, kan have borttaget den øvre Del af en oprindelig tredelt Kvist oventil, saa at Runen oprindelig kan have været Ψ . v. Friesen bemærker, at Runen da med Kvistpartiet oventil maatte have hævet sig over de andre Runer.

Rune 16 s. Er vendt mod venstre og bestaar af 4 Streger. Den allernederste Del af Runen er ikke tydelig.

Rune 18 b er vendt mod venstre¹⁾.

Rune 22 ŋ er mindre end de øvrige Runer. Runen har paa v. Friesens Tegning Formen af en Firkant, hvis høire lodrette Stav oventil og nedentil er lidt forlænget. Øvre Tværstreg er paa Midten utydelig.

Umiddelbart til høire for Futharkens sidste Rune $\mathfrak{X}$ er ridset en Kvistrune, som ifølge v. Friesen har 6 Kviste til venstre og til høire 7 eller mulig 8²⁾.

Paa Kylfver-Stenen er der ikke fundet Spor til Skilletegn, som inddeler Rækken af Runerne i forskellige Grupper (hvilken Inddeling er angivet paa Vadstena-Brakteaten³⁾).

Netop som Meddelelserne om Kylfver-Stenen skal trykkes, modtager jeg fra Professor Oscar Montelius et Brev, dateret 12te Oktober 1904, hvilket han med

¹⁾ Stenpartiet omkring denne Rune har tydelig voldt Runeristeren store Vanskeligheder. Hovedstaven er sammensat af flere parallelle Streger. Til høire for Hovedstaven, hvor der ingen Sidestave er, vilde det paa Grund af Stenens Overflade have været endnu vanskeligere at ride.

²⁾ Löffler (Nordiska studier tillegnede Noreen S. 205 Anm. 1) bemærker, at samme Slags Lønruner findes i St. Gallen-Hskr. Nr. 270 4to, som sættes til 10de Aarh. Dette Hskr., hvis Runerække er opført hos Stephens I S. 102 som Nr. 10, indeholder bl. a. Rækken af de angelsaksiske Runer med Lydværdi og Navne omdannede af en ikke-angelsaksisk Mand. Facsimile findes hos Stephens IV S. 1.

³⁾ Magnus Olsen formoder, at Kylfver-Stenens Kvistrune, som har 6 Kviste til venstre og mulig 8 til høire, skal antyde Runerækkens Inddeling i Grupper. De 8 (?) Kviste skulde

sædvanlig Velvilje har sendt mig som Svar paa mit Spørgsmaal om, til hvilken Tid han sætter Kylfver-Stenen og den Grav, hvori den er funden. Han skriver:

»Kylfver-stenen var en del af væggen (sidorna) till en stor grafkista eller grafkammare. I den uppkastade jorden har H. Hansson i år funnit ett bronsföremål. Ännu hafva hans fynd ej inkommit till museet, men amannensen Arne, som särskildt arbetat med järnåldern, har sett denna brons och anser, att den ej kan vara yngre än det 5te århundradet.

Invid denna graf låg en annan liknande, d. v. s. bygd på samma sätt. I denna har Hansson funnit ett annat bronsföremål, som Arne också sett, och som han anser likaledes vara äldre än 5te århundradets slut, sannolikt mycket äldre till och med.

Då jag ännu ej kunnat bilda mig något eget omdöme om dessa bronsers ålder, är det ofvan meddelade det ända jag nu kan lemna dig som svar på din fråga.»

Da det er rigtigt at danne sig en Forestilling om, hvorledes den ovenfor fra arkæologisk Standpunkt antydede Tidsbestemmelse for Kylfver-Stenen forholder sig til de Tidsmærker, som kan findes i de runologiske Kjendsgjærninger, tror jeg paa dette Sted at burde tilfoie følgende Bemærkninger:

Af Kylfver-Rækkens Runer synes følgende at vise forholdsvis oprindelige eller gamle Former: **k. j** (som nærmest stemmer overens med Tune-Stenens Form for **j**). **p** (𐀞 er ellers ikke paavist i Norden og er oprindeligere end Formerne paa Vadstena-Brakteaten, Fonnaas-Spænden og Björketorp-Stenen). **e. ŋ. d** (som paa Stenene fra Roes og Rök har en afvigende Form).

Derimod synes navnlig Formen af Rune 15 at være mindre oprindelig derved, at Trekloften efter v. Friesens Mening vender nedad. Dog holder Brate det for muligt, at Runen har havt Trekloft oventil.

Som mindre oprindelig Form kunde ogsaa fremhæves, at Rune 4 har Kvistene vendte mod venstre. Dog har her ogsaa **b**-Runen Sidestavene vendte mod venstre. Derfor synes de Former, som **a**-Runen og **b**-Runen her har, neppe at have været de paa hin Tid faste Former, men snarere at kunne betegnes som Venderuner. Ved **b**-Runen kan ifølge v. Friesens Oplysninger Sidestavene være vendte mod venstre, fordi Stenen var for vanskelig at bearbejde til hoire for **b**-Runens lodrette Stav.

Endelig kan fremhæves, at Kylfver-Rækken har **p**-Runen foran **ŋ**, medens baade Vadstena-Brakteaten og de angelsaksiske Rækker har den omvendte Orden. Paa den anden Side stemmer Kylfver-Stenens Rækkefølge **do** (ikke **od**) overens med de fleste (men ikke alle) angelsaksiske Rækkers Følge.

---

da henviser til Runerækkens Inddeling i 3 Grupper, hver paa 8 Runer, saaledes som paa Vadstena-Brakteaten og paa Thems-Sværdet. De 6 Kviste til venstre paa Kylfver-Stenens Kvistrune skulde derimod henviser til Inddelingen af Rækken paa 24 Tegn i 4 Grupper, hver paa 6 Runer. Denne Inddeling har jeg (Rök-Stenen og Fonnaas-Spænden S. 43 f.) troet at finde antydning paa Rök-Stenen i første Linje med den længere Rækkes Runer ved **f** Rune 12. Denne har jeg læst som **þ**. Runen synes at hestaa af en Stav med 4 Kviste til hoire og 3 til venstre. Dette skulde da betegne **þ** som 3dje Rune i 4de Gruppe, idet **fuþark** regnedes som 4de Gruppe. Denne Opfatning af den nævnte Kvistrune paa Rök-Stenen støttes af Löffler, Nordiska studier S. 197.

Efter dette vilde jeg, naar jeg alene tog Hensyn til Runernes Former og naar jeg forudsatte, at Formen af Rune 15 (𐌵) med Kviste nedad og ikke opad var sikker, helst sætte Indskriften til omkring 600 eller lidt tidligere. Men jeg indrommer, at mine Grunde herfor ikke er afgjørende, og jeg modtager med Taknemlighed Arkæologernes Bidrag til Tidsbestemmelsen.

Af den gamle nordiske Runerække paa 24 Tegn er senere, sandsynlig omkring Midten af 8de Aarh., den særlig nordiske Runerække paa 16 Tegn opstaaet¹⁾. Se herom Wimmers udførlige og fortrinlige Udvikling i »Die Runenschrift« 2den Bog S. 179 ff. Dette tør nu ansees for en sikkert bevist Kjendsgjærning. Herom skal ogsaa jeg i min Fremstilling af Runeskriftens Historie i Norden meddele nogle Bemærkninger.

Af den nordiske Runerække paa 16 Tegn haves mange Optegnelser, baade danske, svenske og norske. Her er ikke Stedet til at tale om Runernes forskellige Former i den kortere Række. Her skal kun følgende nævnes: I Indskrifter fra Hedendommens Slutning og Kristentidens Begyndelse findes den kortere Rækkes Runer ofte, navnlig i Danmark, i følgende Former, som her opføres i sin eiendommelige Rækkefølge med de tilsvarende latinske Bogstaver:

ƿ 𐌵 𐌶 𐌷 𐌸 𐌹 𐌺 𐌻 𐌼 𐌽 𐌾 𐌿 𐍀 𐍁 𐍂 𐍃 𐍄 𐍅
f u þ q r k h n i a s t b m l x

Ogsaa den kortere Runerække paa 16 Tegn afdeles ved Skilletegn i 3 Grupper (se herom mere i det følgende). I denne Række er følgende 8 Runer, som fandtes i Rækken paa 24 Tegn, faldt bort: X g; P w; J e; ƿ p; M e; ǀ q; ǂ o; ǃ d.

De i Rækken paa 16 Tegn bibeholdte Runer følger paa hinanden i samme Rækkefølge som i den længere Række, med Undtagelse af, at 𐌵_R er sat tilsidst. I Forbindelse hermed kan det allerede her nævnes, at 𐌵_R har overtaget et Navn, som, om end i en anden Form, i den længere Række har tilhørt Runen J.

Uagtet Goterne i det sydøstlige Europa, som vi ved, brugte Runer, er intet Mindesmærke, som meddeler Runetegnene i sin eiendommelige Rækkefølge, bevaret fra dem.

3) Udenfor Norden foreligger fra et af Germaner i Middelalderen befolket Landskab paa Fastlandet en, om end ufuldstændig, gammel Optegnelse af Runerækken paa 24 Tegn. Denne findes paa Spænden fra Charnay.

Charnay er et Sted i det gamle burgundiske Rige. Det ligger i Departementet Saône-et-Loire mellem Byerne Seurre og Verdun ved Saône, ikke langt fra dennes Forening med Doubs. I Nærheden af Charnay er der en Mark, Champ-de-la-Velle. Paa denne har der været en stor Gravplads, paa hvilken man har fundet mange Sager fra Folkevandringstiden. To Guldstykker giver de yngste Vidnesbyrd

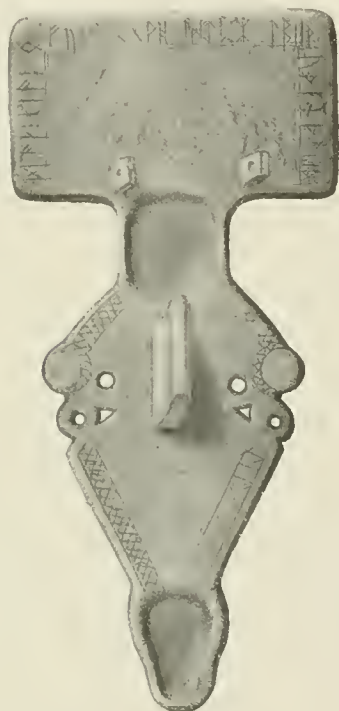
¹⁾ Samme Møning har jeg udtalt i et Foredrag i Videnskabselskabet i Kristiania, trykt 1873.

om Benyttelsen af denne Gravplads. Det ene er en Efterligning af en byzantinsk Mynt, sandsynlig af Justinian (527—565). Det andet er en vestgotisk Efterligning af en Mynt af Mauritius (562—602).

Den Spænde, paa hvilken Runerækken er indridset, skal være funden i 1829 af H. Baudot og skal endnu være i privat Eie. Spænden, hvis Overstykke bestaar af en firkantet Plade, er af Solv og tildels farvet med Niello. Fordybningerne paa Fremsiden er let forgyldte. Den synes at være fra 6te Aarh. Den Type af Spænder, til hvilken den horer, er behandlet bl. a. af H. Hildebrand, *Antiqv. tidskrift f. Sv.* IV S. 25—265, særlig S. 221 ff. og af B. Salin i hans Skrift »Thierornamentik«.

Af de forskellige Afbildninger kan her nævnes Wimmers (Pl. III Fig. 2) og Hennings (Tafel II Fig. 4). Hennings Afbildning gjengives her.

Indskifterne er anbragte paa Spændens Bagside. Langs det firkantede Overstykkets Rand gaar paa 3 Sider en Runeindskrift (med Runernes Toppe vendte udad), som under Runerne er begrænset af to parallelle Streger. Indskriften begynder med Runerækken, hvis 20 første Runer (af hvilke den sidste nu er ufuldstændig) gaar langs Overstykkets ovre horisontale Rand. Derefter følger ovenfra nedad den Indskrift, som paa Tegningen sees ved Randen til hoire. Og saa nedenfra opad Indskriften langs Overstykkets Rand til venstre. Derhos har Spænden paa Bagsidens Understykke til hoire 3 Runer langs Randen, ndad og indad begrænsede af en ret Linje. Disse 3 Runer er noget mindre end Overstykkets Runer. Endelig er der midt paa Understykket under Naalehylsteret og ikke begrænsede ved Rammelinjer 2 Runer. Disse er meget forskellige fra Spændens øvrige Runer, da de er endel større, men noget svagere og utydeligere ridsede.

Charnay-Spændens Runerække har omtrent følgende Form (efter Wimmers Gjengivelse S. 79 og med min Transskription, jfr. S. 12 ff.):

ƿ ƿ ƿ ƿ ƿ < x ƿ h ƿ ƿ ƿ ƿ ƿ ƿ ƿ ƿ ƿ ƿ ƿ ƿ ƿ ƿ ƿ ƿ

f u p a r k g w h n i j i p x s t b e m
(?)

Om mindre væsentlige Enkeltheder ved Runernes Udseende paa Originalen henvises til Henning S. 51 ff. Sidestaven paa Rune 3 staar ifølge Henning for hoit oppe paa Wimmers Tegning. Paa Rune 9 h er begge Forbindelsesstreger til-sigtede, naftet den overste Tværstreg ikke umiddelbart berører hoire Stav. Rune 12 j bestaar ifølge Henning af Streger, som overalt er sammenhængende og som ikke paa Midten er afbrudte, saaledes som paa Wimmers Tegning. Paa Rune 18

b er ifølge Henning nederste Trekant paa Wimmers Tegning for stor i Forhold til overste. Begge Trekanter berører hinanden ikke umiddelbart. Paa Rune 19 **e** konvergerer de to Hovedstave nedad lidt mod hinanden. Forbindelsesstregene oventil er paa denne Rune saa utydelige, at de paa Hennings Tegning ikke klart kan sees. Rune 20, den sidste Rune til hoire ved Spændens øvre Rand, har sikkert været **m**. Man kan endnu iagttage, at Forbindelsesstregene har krydset hinanden; men Runens hoire Del kan ikke længere sees.

Af Runerækken mangler altsaa her Runerne for **l r o d**.

Den følgende Indskrift paa Overstykket, som jeg her meddeler i Transskription, begynder til hoire med et Skilletegn bestaaende af 4 (ikke, som hos Wimmer, 3) korte lodrette Streger, anbragte den ene over den anden. Herefter **uþfnþai**. Derpaa et Skilletegn bestaaende af 4 korte lodrette Streger, hvis indbyrdes Stilling sees af Tegningen. De to sidste Runer paa Overstykket til hoire er **id**. Denne Indskrift fortsættes til venstre med **dan ; liano**.

Den efter Runerækken paa Overstykket følgende Indskrift meddeler os tre Runer, som ikke forekommer i Spændens Runerække. For det første 2 Gange **Ø d**. For det andet **k l**. Da denne Runeform ikke forekommer i Rækken, maa vi heri vistnok have en af de Runer, som ikke er medtagne i Spændens Række. Derfor tør vi sikkert transskribere den ved **l**. Denne Rune har i andre tyske Indskrifter Kvisten et godt Stykke nedenfor Stavens Top, og i latinske Indskrifter forekommer **L** i ganske samme Form som paa Charnay-Spænden. Læsningen af Runen som **l** er antaget af Wimmer (S. 81 og Tyske Runemind. S. 77), samt af mig i *NL*. S. 140 og senere af flere andre Forskere. Henning har med urette læst Runen som **k**.

Den tredje Rune, som ikke forekommer i Rækken, men i den følgende Indskrift, er **ŷ o**.

De 3 Runer til hoire paa Understykket, som er lidt mindre end Runerne paa Overstykket, men dog visselig ridsede af samme Mand, transskriberer jeg **ia**.

Om de to Runer midt paa Understykket er ridsede med samme Haand som de øvrige Runer, er uvist. Den anden af disse to Runer er **r**. Den første har en Form, som ellers ikke forekommer paa Spænden. Samme Form forekommer paa den mindre Nordendorf-Spænde.

Da denne Runeform ellers ikke forekommer paa Charnay-Spænden, kunde man formode, at den betegnede **r**. Men hvis disse to Runer er ridsede med en anden Haand, er denne Grund ikke afgjorende, og Formen afviger ganske fra de ellers forekommende Former af **r**. Jfr. *NL*. S. 141. Dog synes Betydningen **r** at passe paa den mindre Nordendorf-Spænde, hvor man da til Slutning vilde faa et Patronymikon paa **-ng**.

Charnay-Spændens Indskrifter udenfor Runerækken er hidtil ikke med Sikkerhed forklarede. Jeg henviser forelobig derom til *NL*. S. 140 f. og til de S. 532 nævnte Steder.

Kapitel III.

Allerede ved Undersøgelserne i første Halvdel af 19de Aarh. om den ældste nordiske Runeskrift og den længere nordiske Runerække kunde Betydningen eller Lydværdien af de fleste deri forekommende Runetegn bestemmes ved Hjælp af den Kundskab, man havde om de angelsaksiske Runer og om den kortere Rækkes Runer i yngre nordiske Indskrifter. Senere er Betydningen af de øvrige Runer i den længere nordiske Runerække bleven bestemt ved Undersøgelser om de ældste nordiske Runeindskrifter selv.

Endelig har Fundet af Charnay-Spænden med sin Runerække og af gotiske og vestgermanske med Runer beskrevne løse Gjenstande fra Fastlandet godtgjort, at Runerækken paa 24 Tegn ogsaa brugtes hos Goter og Vestgermaner og at de fleste Runer hos dem havde de samme eller nær beslægtede Former og, paa enkelte Undtagelser nær, samme Lydværdi.

Om Transskriptionen og Lydværdien af de enkelte Runer i den germanske Række paa 24 Tegn (med Undtagelse af den angelsaksiske) meddeler jeg her følgende nærmere Oplysninger. I denne korte Oversigt nævner jeg kun Hovedpunkterne, men jeg gaar i det enkelte ikke nærmere ind paa alle de Forandringer i Lydværdi, som Runerne undergaar særlig i de senere nordiske Indskrifter med den længere Rækkes Runer, f. Eks. i den gotlandske Martebo-Indskrift.

Rune 1 **f**, d. e. den labiale stemmelose Spirant¹).

Rune 2 **u**. Betegner baade kort og langt *u*²).

Rune 3 **þ**, d. e. den stemmelose dentale Spirant³).

Rune 4 **a**. Betegner oprindelig Vokalen *a* overhoved, baade kort og lang. I senere nordiske Indskrifter, da Rune 12 har faaet sit Navn *jāra forandret til *āra og da Rune 12 som Følge deraf er bleven Tegn for en *a*-Lyd, begrænses i Norden Brugen og Betydningen af **þ** paa forskjellige Maader, navnlig til at betegne ikke *a* overhoved, men en vis *a*-Lyd⁴).

Rune 5 **r**. Af Sammenligning med Rune 15 i det følgende vil det sees, at Rune 5 **r** ikke betegner enhver *r*-Lyd, og særlig ikke den *r*-Lyd, som er opstaaet af det tonende *s*.

Rune 6 **k**.

Rune 7 **g**. Jeg antager, at Runen, efter de skiftende Lydstillinger, Sprogarter og Tider, betegner dels Spiranten *g*, dels den eksplosive Media *g*⁵). Jfr. Bemærkningerne om Runerne **b** og **d** i det følgende.

¹) Om en afvigende Lydværdi af Runen inde i Ord i senere nordiske Indskrifter med den længere Rækkes Runer se NI. S. 198, 552 f., 381 (566).

²) I senere nordiske Indskrifter med den længere Rækkes Runer kan Runen ogsaa betegne Vokalerne *ø* og *y*, som er opstaaede ved Omlyd. Se Tidsskrift för Philologi VII S. 331 f.; NI. S. 106. I senere nordiske Indskrifter, saaledes i Brakteat-Indskrifter, kan **u** ogsaa betegne den Halvvokal *u*, som oprindelig betegnes ved Runen **w**.

³) I senere nordiske Indskrifter kan Runen inde i Ord ogsaa betegne den tonende Spirant *ð*; se NI. S. 254 f., 378.

⁴) Se herom nærmere Wimmer S. 193 ff.; S. Bugge, Rök-Stenen og Fonnaas-Spænden S. 101 ff. og i NI. paa mange Steder, bl. a. S. 70 f., 360 f.

⁵) Om en formodet afvigende Lydværdi af Runen **g** i senere nordiske Indskrifter se NI. S. 536, 540, 558 f.

Rune 8 **w**, d. e. den til Vokalen *u* svarende Halvvokal¹⁾.

Rune 9 **h**, Aandelyd og stemmelos Spirant. Jeg gaar her ikke ind paa Spørgsmaalet om, hvorvidt **h** i de ældste Indskrifteres Sprog har været udtalt som Aandelyden²⁾.

Rune 10 **n**. Jfr. under Rune 16 **s** og Rune 24 **d**.

Rune 11 **i**. Betegner baade kort og langt *i*. Ved den følgende Rune skal det forklares, hvorfor Rune 11 **i** i senere nordiske Indskrifter med den længere Rækkes Runer tillige bliver den regelrette Betegnelse for Lyden *j*.

Rune 12. Denne Rune betegner i den ældste germanske Runeskrift **j**, hvad enten **j** har været udtalt som Spirant eller som Halvvokal, og dens Navn, som i Form har været identisk med Ordet »Aar«, har begyndt med *j*. Navnet maa i det ældste nordiske Runesprog have været **jāra*, og i Overensstemmelse dermed betegner Runen i flere af de nordiske Indskrifter **j** og transskriberes da ved **j**. Saaledes paa Spydskaffet fra Kragehul. Saaledes vistnok ogsaa paa Tune-Stenen; se NI. S. 31 ff., 514. Endelig, som jeg nu med Brate tror, paa Fyrunga-Stenen.

Sandsynlig i 6te Aarh. blev Runens Navn **jāra* i Norden ifølge en regelret Lydovergang forandret til **āra*. Som Folge deraf blev 12te Rune i Norden i Regelen Tegn for en *a*-Lyd, som nærmere begrænsedes ved Modsætningen til Betydningen af Rune 4; i dette Tilfælde transskriberes Runen af mig ved **a**. Som Folge deraf blev fremdeles Rune 11 **i** tillige i Norden Tegn for Lyden *j*, som tidligere der i Regelen havde været udtrykt ved Rune 12.

Det kan ikke direkte bestemmes, hvilken Lydværdi Rune 12 havde for de Mænd, fra hvem Vadstena-Rækken og Kylfver-Rækken hidrører.

Rune 13. Denne Rune har jeg transskriberet **e** eller **ɛ**. I de nordiske Indskrifter med den længere Rækkes Runer, hvor Runen forekommer, synes den at betegne en, oftest lang, Vokal, dels en *e*-Lyd og dels en *i*-Lyd. Se NI. S. 111, 122—133, 327, 379 f., 530 f., 532 ff., 565 f., 582 f.

Wimmer (S. 134 ff.) har med urette antaget, at denne Rune i de ældste nordiske Indskrifter ikke forekommer som Lydtegn. Om denne Runes Lydværdi skal jeg tale mere i det følgende, hvor dens Navn behandles.

Rune 14 **p**. Jfr. Bemærkningerne om Rune 18 **b**.

Rune 15 transskriberer jeg i de nordiske Indskrifter ved **r**. Denne Rune forekommer meget ofte i de nordiske Indskrifter. Dette har navnlig sin Grund deri, at den derved betegnede Lyd forekommer i et sædvanligt Nominativmærke og ligeledes i flere andre grammatiske Endelser.

Nordisk er ligeledes Indskriften paa Brakteaten fra Dannenberg, hvor denne Rune forekommer; se NI. S. 125 ff.

Runen betegner i de ældste nordiske Indskrifter **r**, d. e. den *r*-Lyd, som regelret er opstaaet af det tonende *s*. Paa Spørgsmaalet om denne *r*-Lyds fysiologiske Eiendommelighed skal jeg ikke gaa ind. Muligheden af, at Runetegnet i enkelte af de allerældste nordiske Indskrifter endnu har betegnet den tonende

¹⁾ I sene nordiske Indskrifter med den længere Rækkes Runer kan **w** bruges som Vokaltegn. Se NI. S. 129, 527, 540, 556.

²⁾ Om uoprindeligt **h** mellem to Vokaler i senere nordiske Indskrifter se NI. S. 247.

s-Lyd (*z*), hvoraf *z* opstod, kan ikke ligefrem modbevises, men er mindre sandsynlig. Jfr. NI. S. 11, 511.

Udenfor Charnay-Spændens Runerække forekommer denne Rune ikke i nogen gotisk eller sikkert vestgermansk Indskrift fra Fastlandet. Naar jeg paa Charnay-Spænden transskriberer den ved *x*(?), skal dette i det følgende begrundes.

Rune 16 **s**. Runen betegner vistnok i Regelen den stemmelose s-Lyd. Jeg ved ikke at nævne nogen Indskrift, i hvilken Runen sikkert betegner den stemte s-Lyd. Om Mangelen af **n** i *asu-* af **ansu-* se NI. S. 326.

Rune 17 **t**, d. e. den dentale eksplosive Tenuis¹⁾.

Rune 18 **b**. Jeg antager, at Runen betegner dels den bilabiale Spirant *b*, dels den eksplosive Media. Ofte kan ogsaa Lyden *p* betegnes ved en Form af det Runetegn, som egentlig tilhører **b**. Se herom ved Behandlingen af Runetegnene Kapitel IV.

Rune 19 **e**. Betegner baade kort og langt *e*²⁾.

Rune 20 **m**. Rune 21 **l**.

Rune 22 **ŋ**. Udtalt som den gutturale³⁾ Nasal *ŋ* + *g*, undertiden (saaledes ogsaa i ags. Runeskrift) som den gutturale Nasal alene. Af og til betegner Runen saavel *i* som udenfor Norden den Stavelse, med hvilken Runens Navn har begyndt og som ellers betegnes ved de to Runer *i* og **ŋ**; jfr. NI. S. 302⁴⁾.

Rune 23 **o**. Betegner baade kort og langt *o*⁵⁾.

Rune 24 **d**. Jeg antager, at Runen betegner dels Spiranten *ð*, dels den eksplosive Media *d*. Foran Runen **d** er Lyden *n* af og til ikke betegnet; se bl. a. NI. S. 185, 290, 537.

Det betegnes i Regelen ikke, at en Konsonant udtales dobbelt eller lang. Men paa dette Sted skal jeg ikke tale om Vokalfordobling eller Konsonantfordobling i Skriften eller om Unladelser deraf.

Kapitel IV.

I det følgende skal jeg give en Oversigt over de vigtigste Forskjelligheder i Runetegnernes Former, som forekommer i de Indskrifter, der er skrevne med Runer af Rækken paa 24 Tegn⁶⁾. Jeg udelukker dog her Hensynet til de angelsaksiske og frisiske Indskrifter. Jeg giver ingenlunde en fuldstændig Opregning af de forskellige Former, men nævner hovedsagelig de Former, som er vigtige

¹⁾ Først i de seneste nordiske Indskrifter med den længere Rækkes Runer kan denne Rune tillige betegne *d*. Se NI. S. 357, 556; Arkiv XVIII S. 14.

²⁾ I særlig gotiske Indskrifter er *e* ikke hidtil fundet.

³⁾ Jeg skjælnet ikke imellem guttural Nasal og palatal Nasal.

⁴⁾ Hempl (Phil. St. S. 18 f.) erklærer det for ubevist, at Rune 22 nogensinde betegner den gutturale Nasal *ŋ* alene, og mener, at den bestandig og konsekvent bruges for *ŋg*. Dog finder vi paa Opedal-Stenen *birgngu* (NI. S. 302).

⁵⁾ Om en noget afvigende Vokalbetydning af Runen **o** i Tørviken B se NI. S. 290. I senere nordiske Indskrifter kan **o** betegne Halvvokalen *w*; se NI. S. 458.

⁶⁾ Ved Gjengivelsen her i Tryk er Runekvisteue ofte for lange eller for udstaaende.

for Spørgsmaalet om Runeskriftens Oprindelse. De nordiske Former, som senere har udviklet sig, skal nærmere omtales i de »Almindelige Bemærkninger« til Udgaven af Norges Indskrifter med de ældre Runer.

Jeg gaar i det følgende ud fra Skriftens Retning fra venstre mod hoire.

1. ƿ f har oftest rette (ikke krumme) opadskraanende Kviste, som i Regelen er parallele. Paa Berga-Stenen skraaner overste Kvist langt stærkere opad end nederste. Kvistene, navnlig den Kvist, som begynder længst nede paa Staven, naar ofte ikke op til i Linje med den rette Stavs Top. Afvigende Former i Fyrunga-Indskriften og i flere yngre Indskrifter forbigaaes her.

2. N u bestaar af to Stave, af hvilke den Stav, som er nærmest Indskriftens Begyndelse, i Regelen er lodret. Den anden Stav bestaar i de ældste Indskrifter ofte i en ret Skraastreg. Saaledes f. Eks. i Indskriften paa Torsbjærg-Dopskoen. Anden Stav kan ogsaa være noget krum. Saaledes paa Vadstena-Brakteaten, Kragelul-Spydstagen, Charnay-Spænden og i andre vestgermanske Indskrifter.

Sjældnere er begge Stave rette Skraastreger. Saaledes paa Pietroassa-Ringen, Vimose-Hovelen og Osthofen-Spænden. Paa Aarstad-Stenen skraaner de to Stave meget stærkt fra hinanden¹⁾.

Sidestavens Afstand fra Hovedstaven nedentil kan i de forskellige Indskrifter være temmelig forskjellig.

3. þ þ þ har oftest en Sidestav, som er kantet og mindre (d. e. den gaar ud fra den rette Stav langt nedenfor Toppen og langt ovenfor Basis). Saaledes i Indskrifterne fra Straarup, Vånga, Belland; Nordendorf (den store Spænde).

Runen har i flere af de ældste nordiske Indskrifter rundagtig eller krum, mindre Sidestav. Saaledes Vimose-Hovelen (i andet Ord fra Slutningen), Tune.

Men Sidestaven kan, navnlig i senere nordiske Indskrifter, faa større Omfang, hvad enten den er krum eller kantet, saa at den endog kan strække sig fra Hovedstavens Top til dens Basis. Saaledes i flere Brakteat-Indskrifter. Jfr. Reistad-Indskriften²⁾.

4. f a har oprindeligt to rette, i Regelen parallele og ikke meget langt fra hinanden fjærkede Kviste, som skraaner noget ned til hoire, og af hvilke den øverste gaar ud fra den rette Stavs Top. Undertiden er den øverste Kvist lidt længere end den nederste (f. Eks. Øvre Stabu, Nedre Hov).

Undertiden er Kvistene næsten horisontale, f. Eks. paa Stenene fra Strand og Skåäng (efter min Tegning).

En senere nordisk Form er den, som har øverste Kvist gaaende ud fra den rette Stav lidt nedenfor dennes Top. Om Kylfver-Stenens Form se S. 7 f.

5. R r . Sidestaven gaar ikke helt ind til den lodrette Stav paa Midten. Sidestavens Indboining kan være større eller mindre. Sidestaven er dels kantet, dels afrundet. I Kovel-Indskriften er Sidestaven oventil kantet, nedentil buet og

¹⁾ I nordiske Indskrifter (dog ikke i de ældste) kan Sidestaven gaa ud fra den rette Stav noget nedenfor dennes Top.

²⁾ Hvorvidt Formen med rund Sidestav fra Top til Basis paa Vimose-Hovelen betegner þ , er ikke godtgjort. Jeg haaber derom at kunne tale paa et andet Sted.

vidt fjærnet fra den rette Stav. Jfr. Henning S. 150, hvor han nævner Former uden Indboining paa Midten i vestgermanske Indskrifter¹⁾.

6. < k bestaar af en Vinkel, hvis Aabning regelret vender fra Indskriftens Begyndelse. Runen er regelret mindre end de øvrige Runer, saa at den ikke naar op til disses Top eller ned til disses Basis.

Undertiden er Runen saa hoi som de andre Bogstaver; saaledes Belland.

Enkelte Gange er Runen snarere buet end kantet. Jfr. Bemærkningerne til Valsfjord-Indskriften og Aagedal-Indskriften.

Yngre nordiske Former er ^A , som ikke naar ned til de andre Runers Basis, (Kragehul, Lindholm), og ^Y (Kvistene forholdsvis mindre end her), der staar paa samme Basis som de øvrige Runer (Varnum, Førde, Fyrunga, Fonnaas, Stentofta o. fl.).

Hvorvidt ^V (Charnay, mindre Nordendorf-Spænde) betegner k, er usikkert; det betegner snarere η , se S. 11.

7. X g er Runens regelrette og faste Form.

8. ^P ^P w har dels kantet Sidestav (f. Eks. Pietroassa, Charnay, Reistad, Fonnaas), hvilket oftest forekommer i Indskrifter, som er skrevne paa Metal, dels krum Sidestav (f. Eks. Kragehul-Spydskaftet, Tune, Strand). Torsbjærg-Dopskoen og den store Nordendorf-Spænde har begge Former. Sidestaven gaar oftest nedentil ind til Hovedstaven noget ovenfor dennes Midte.

9. ^H ^H h har regelret én Tværstreg. Charnay-Spænden og Friedberg-Spænden har en Runeform med to omtrent parallele Forbindelsesstreger, hvilket maa ansees for en senere Form. Ligesaa Bezenye-Spænden A, hvor dog de to Tværstreger ikke gaar ind til venstre Hovedstav (Wimmer, Tyske Runemind. S. 26, 29). Formen med de to Tværstreger vil vi gjenfinde i de angelsaksiske Runeindskrifter.

Forbindelsesstregen er regelret noget skraa. Paa Strand-Stenen har h i øverste Linje horisontal Forbindelsesstreg.

Forbindelsesstregen skraaner dels nedad fra Indskriftens Begyndelse, dels opad fra Indskriftens Begyndelse: ^H ^H . Tune-Indskriften har i samme Linje begge Former.

I senere nordiske Indskrifter kan Forbindelsesstregen skraane stærkere (f. Eks. Kinneved), saaledes at den endog kan gaa fra den ene Stavs Top til den anden Stavs Basis.

Første h-Rune paa Varnum-Stenen og paa By-Stenen er usædvanlig bred; jfr. NI. S. 114.

10. ^t n har den svagt skraanende Tværstreg i Regelen krydsende den rette Stav omtrent paa Midten, saa at Tværstregen er omtrent lige lang paa begge Sider af den rette Stav. Skraastregen skraaner i Regelen ned fra Indskriftens Begyndelse.

Af og til skraaner Tværstregen ned mod Indskriftens Begyndelse, saaledes paa Tune-Stenen 4 Gange, paa Berga-Stenen og paa Bezenye-Spænden B. Frei-

¹⁾ I senere nordiske Indskrifter kan Sidestaven gaa ud fra den rette Stav lidt nedenfor Toppen.

laubersheim-Spænden, Tjurkö-Brakteaten og Stentofta-Stenen har Tværstregen skraaende baade til den ene og til den anden Side.

I enkelte senere nordiske Indskrifter kan Tværstregen være længere og skraane stærkere.

11. | i er Runens faste Form.

12 j. Formerne af dette Runetegn skifter i de forskjellige nordiske Indskrifter mere end ved de andre Runer: **q** Vadstena og omtrent samme Form paa Brakt. 103 (i Navnet niujil) og paa Skodborg-Brakteaten (her 4 Gange). **z** el. lign. Tune. **o** Kylfver. **h** Kragehul, Istaby (i sidstnævnte Indskrift med Betydning af en *a*-Rune), **n** Charnay, Bezenye A. ***** Fyrunga, hvor Runen, som jeg nu med Brate tror, har Lydværdien j. Fremdeles ***** med Betydningen af en *a*-Rune paa Stenene fra Skåäng, Stentofta, Gomuor o. fl. **h** Fonnaas. **h** Rök. Jeg formoder, at det er denne Rune i Betydningen **a**, som i flere Brakteat-Indskrifter har Formen **∕**.

Paa Tune-Stenen og paa Kylfver-Stenen har Runen ikke de andre Runers fulde Hoide. Dens Form paa Tune-Stenen, hvor den bestaar af to fra hinanden skilte Dele, stemmer her væsentlig overens med Former, som Runen **q** har i andre Indskrifter. Det er i flere Indskrifter omstridt, om der skal læses j eller **q**¹⁾.

Udenfor Norden forekommer j-Runen paa Fastlandet kun i Indskrifterne fra Charnay og Bezenye A.

13. **∫** **∫** **ε** (i). Den første af disse Former er den sædvanligere²⁾. Begge Former forekommer i samme Indskrift paa Krogsta-Stenen.

14 **p**. Af denne Rune er (naar vi ser bort fra den angelsaksiske Runeskrift) en af Formerne for **b** uafhængig Form kun bevaret paa Kylfver-Stenen, som har **∫**, og paa Charnay-Spænden, som har **∫**. Ellers har Runen for **p** et Tegn, som er opstaaet ved Differenseret af Tegnet for **b**. Saaledes er **p** paa Vadstena-Brakteaten skrevet **β**, mens **b** her har Formen **β**. Ligeledes er **p** udtrykt ved en differenseret Form for **b** paa Fonnaas-Spænden og paa Björketorp-Stenen; se NI. S. 55, 58.

Om **β** paa Bezenye-Spænden B betegner **p**, saa at det Navn, hvori Runen forekommer, skal læses **arsipoda**, som Wimmer (Tyske Runemind. S. 27, 33, 37 ff., 41 f.) mener, eller **b** (**arsiboda**) ifølge v. Grienberger (Arkiv XIV S. 124), er usikkert. Den sidste Opfatning, som ogsaa Wimmer har været inde paa, forekommer mig sandsynligst.

15. Denne Rune transskriberer jeg i nordiske Indskrifter ved **a**. Den har her oftest Formen **∫**. En senere nordisk Form er **∫**. Denne forekommer paa Kragehul-Spydskaftet i en Binderune. Varnum-Indskriften har én Gang **∫** og 3 Gange **∫**, deraf én Gang i en Binderune. Om Kylfver se S. 7 f.

Undertiden er, navnlig i senere nordiske Indskrifter, Kvistene lidt krumme. Saaledes paa Kinneved-Stenen og paa Flistad-Stenen, paa hvilke Stene Runen har Kvistene anbragte oventil.

¹⁾ Jfr. Wimmer S. 121 ff., 193 ff.; min Afhandling Rök-Stenen og Fonnaas-Spænden S. 101 ff., Arkiv XIII S. 337 ff., XVIII S. 12 f., NI. S. 64, 70 f., 360 f., 434.

²⁾ Se nærmere om Runens Former NI. S. 117 ff., 532.

Udenfor Norden forekommer Runen paa Fastlandet kun paa Charnay-Spænden, hvor den har Formen $\mathbb{X}$ og, som jeg formoder, Betydningen $\mathbf{x}$.

16 **s**. Runen har flere skiftende Former. Den tidligst forekommende er den skraa Form, som bestaar af tre Streger. Ved Skrift fra venstre mod hoire $\mathfrak{S}$ (eller ved Skrift fra hoire mod venstre $\mathfrak{Z}$), f. Eks. i Indskrifterne fra Kovel, Vadstena, Möjebro. Men ogsaa omvendt ved Skrift fra venstre mod hoire $\mathfrak{Z}$ (eller ved Skrift fra hoire mod venstre $\mathfrak{S}$), f. Eks. i Indskrifterne fra Charnay, Bezenye B, Tune.

I Norden forekommer **s** ofte i en Form $\mathfrak{z}$, som bestaar af to forenede Vinkler, den ene over den anden. Vinklernes Aabning er dels vendt fra Indskriftens Begyndelse som i Vetteland, Kragehul, Opedal, Berga (som ogsaa har en Form af **s**, der bestaar af tre Streger), Fyrunga, dels vendt mod Indskriftens Begyndelse som i Kylfver (ved Siden af to Former med tre Streger), Tanum og Skärkind¹).

Sjældnere bestaar **s**-Runen af flere Streger, som danner Vinkler med hinanden. Saaledes paa Vimose-Høvelen og i Fyrunga-Indskriften af 5 Streger. Én Gang paa Opedal-Stenen af 3 over hinanden stillede forbundne Vinkler. Paa Himlingøe-Spænden en lignende Form, som bestaar af 6 Streger. Paa Vimose-Spænden bestaar Runen dels af 8, dels af 11 eller 12 Streger. Om de skiftende mangedelte Former paa Krogsta-Stenen og paa Fønnaas-Spænden jfr. NI. S. 53, 55.

Runen kan, hvad enten den bestaar af færre eller flere Streger, være enten kantet (hvilket i de ældste Indskrifter paa løse Gjenstande er det sædvanlige) eller afrundet.

17 **t**. Runen har regelret Formen $\uparrow$. En senere nordisk Form er den, som har Kvistene lidt nedenfor den rette Stavs Top, f. Eks. paa By-Stenen. Ene-staaende er Formen **T** i Kovel-Indskriften.

18. **β β b** har snart en Form med kantet Sidestav, saaledes især paa løse Gjenstande (Charnay og andre vestgermanske Indskrifter, Kragehul-Knivskaftet, Odemotland), dog ogsaa paa Bo-Stenen. Snart en Form med afrundet Sidestav, saaledes især i Sten-Indskrifter (Tune, Varnum, Opedal).

Sidestavens to Dele kan gaa ind til den rette Stav paa Midten (Tune), undertiden saaledes at de to Dele ikke modes (Charnay og andre vestgermanske Indskrifter, Kragehul-Spydskaftet, Kragehul-Knivskaftet, Lindholm). Paa Spænden fra Ems bestaar Runen af en ret Stav, til hvilken der til hoire oventil og nedentil er foiet to Trekanter, som er ikke lidet adskilte fra hinanden. Jfr. Henning S. 151. Men Sidestavens to Dele modes i Sten-Indskrifter ofte paa Midten, saaledes at der her er en Indboining, som ikke gaar helt ind til den rette Stav (Tune, Varnum, Opedal).

Undertiden begynder Sidestaven oventil lidt nedenfor den rette Stavs Top og ender nedentil lidt ovenfor den rette Stavs Basis (f. Eks. paa Vadstena-Brakteaten **β**, mens **p** har Formen **β**).

19 **e**. Runen har oftest Formen **M**. En dekorativ Forandring af denne Form, hvor de to Skraastreger nedentil forlænges og danner en Firkant, forekommer én Gang paa Kragehul-Spydstagen.

¹) Jfr. NI. S. 301, 441.

Formen $\sqcap$, hvor Tværstregen er en horisontal Streg, som forbinder de to Staves Toppe, forekommer i Indskrifter (hvoraf nogle er meget gamle) baade paa Metal, Ben og Sten: Torsbjærg-Dopskoen, Straarup, Nedre Hov, Valsfjorden(?), Opedal, Krogsta.

En yngre nordisk Form er den, hvori den ene af de to Tværstreger er forlænget helt ned til den anden Stav. Formen $\mathfrak{M}$ forekommer f. Eks. i Veblungsnes-Indskriften og i By-Indskriften. Se om denne *NI. S. 113 f., 320 f., 468.*

Den første Hovedform $\mathfrak{M}$ forandres undertiden derved, at de to Stave ikke er parallelle, men nedentil nærmer sig til hinanden. Saaledes paa Charnay-Spænden og langt stærkere paa Fonnaas-Spænden.

20 m. Runen har regelret Formen $\mathfrak{M}$. Tværstregerne kan strække sig kortere eller længere ned paa de to Stave. Undertiden er det vanskeligt at adskille denne Rune fra Runen for d.

21 l. Runen har tidligst og regelret Formen $\uparrow$ med Skraastregen udgaaende fra den rette Stavs Top. Saaledes f. Eks. Pietroassa, Kovel, Torsbjærg-Dopskoen, Tune, Kylfver, o. s. v.

Charnay-Spænden har (ikke i Runerækken, men i den følgende Indskrift) en afvigende Form $\mathfrak{k}$, hvor Skraastregen gaar ud fra den rette Stav langt nede paa denne og skraaner ned til i Linje med Stavens Basis. Denne Form er mulig laant fra en latinsk Kursivskrift. En Form med Skraastregen langt nede paa den rette Stav $\uparrow$ har jeg antaget i flere tyske Indskrifter (Freilaubersheim, Ems, mindre Nordendorf-Spænde); jfr. *NI. S. 137, 141, 142.*

I nogle nordiske Brakteat-Indskrifter gaar Skraastregen ud fra Staven lidt nedenfor Toppen.

22 $\mathfrak{q}$. Runen har ofte ikke den samme Hoide som de andre Runer, saa at den hverken naar op til disses Top eller ned til deres Basis. Den bestaar oftest af to Vinkler. Paa Vadstena-Brakteaten har Runen en lukket Form $\diamond$. Kylfver-Stenen har Formen $\mathfrak{q}$.

Sikkert forekommer Runen ogsaa paa Opedal-Stenen, hvor den ligeledes har en lukket Form, som ikke har de andre Runers Hoide (*NI. S. 300*). Ellers bestaar Runen i Regelen af to paa forskjellig Maade mod hinanden vendte, men ikke forbundne Vinkler eller Buer. Dette Tegn har v. Grienberger læst som j. Men Betydningen $\mathfrak{q}$ synes sikker paa Skåäng-Stenen, da denne har $\mathfrak{k}$ for $*\bar{a}ra$ -Runen. Ogsaa paa Vimose-Hovelen synes det af to Vinkler bestaaende Tegn sikkert at have Betydningen $\mathfrak{q}$, se *NI. S. 419 Anm. 1*. Derfor antager jeg samme Betydning for de lignende Tegn paa Vimose-Kammen, Vimose-Spænden, Guldhornet, Torsbjærg-Dopskoen, Müncheberg, Ovre Stabu, Tanum, Stenstad, Aarstad (her er Runen utydelig, men den kan ikke læses som j), Torviken A, Fonnaas, Krogsta. Paa Krogsta-Stenen vender de to Vinkler Aabningen fra hinanden. I flere af disse Indskrifter har Runen omtrent den samme Hoide som de andre Runer, f. Eks. paa Vimose-Hovelen, Skåäng, Stenstad¹⁾. Om en afvigende Form i Ode-motland-Indskriften se *NI. S. 547*.

¹⁾ Jfr. om $\mathfrak{q}$ -Runens forskellige Former Wimmer, Sønnerj. Runemind. S. 12 ff.

Jeg skal senere søge at vise, at « (af fuld Hoide) i nogle nordiske Indskrifter er Tegn for **ŋ**. Formen **∨** paa Charnay-Spænden (ikke i Rækken) og paa den mindre Nordendorf-Spænde betyder maaské **ŋ**; jfr. S. 11. Ellers forekommer Runen ikke i de vestgermanske Indskrifter fra Fastlandet.

23 **o**. Runen har regelret Formen **⚡**. Saaledes allerede i Pietroassa-Indskriften. Formen er snart mere kantet, snart mere afrundet. Eidsvaag-Indskriften har en enestaaende Form, hvis to boiede Stave oventil er forbundne ved en Bue og nedentil ikke modes; se NI. S. 452 f. Betydningen **o** er dog her ikke sikker.

24 **d**. Runen har regelret Formen **⚔**, hvori de to hinanden krydsende Tværstreger gaar fra de to Staves Top til deres Basis. Af og til er Tværstregerne buede, saa at Runen kommer til at ligne to latinske **D**'er, som er vendte mod hinanden og berører hinanden. Saaledes i Sten-Indskrifterne fra Tune, Strand, Vetteland, Fyrunga. I Fyrunga-Indskriften naar Tværstregerne ikke helt ned til Basis. Om en afvigende Form i Valsfjord-Indskriften se NI. S. 345 f.

En væsentlig forskjellig Form **□** har Runen i Kovel-Indskriften.

Først i senere Indskrifter bliver Hovedformen af **d**-Runen afændret derved, at Tværstregerne paa langt nær ikke naar op til de rette Staves Top og ikke ned til deres Basis; jfr. NI. S. 448.

Om den indbyrdes Rækkefølge af de to sidste Runer i Rækken skal tales i det følgende. Siden skal jeg ogsaa tale om det, at Runerækken paa Vadstena-Brakteaten ved Skilletegn er afdelt i tre Grupper, hver paa 8 Runer.

Ved en Binderune forstaar man en Forbindelse af to (i ældre Tid sjælden flere) Runer til én sammensat Rune. Sædvanlig finder dette Sted saaledes, at én lodret Stav er brugt istedenfor to lodrette Stave, af hvilke hver skulde tilhøre sin Rune.

Ved den længere Rækkes Skrift forekommer Binderuner ikke i de gotiske og vestgermanske Indskrifter paa Fastlandet.

Derimod i Norden forekommer Binderuner af og til baade i Indskrifter paa løse Gjenstande og i Sten-Indskrifter.

Allerede en af de ældste danske Indskrifter har en Binderune, nemlig Indskriften paa Torsbjærg-Dopskoen. Her er de to Runer **□ e** og **⚔ m** forenede i én Rune, som har to lodrette Stave og den horisontale Tværstreg for **e** over de to hinanden krydsende Tværstreger for **m**. Her horer hver af de to Runer, som er forenede til én, endog til hver sit Ord (eller efter v. Grienbergers Tolkning til hver sit Sætningsled).

En anden noget yngre dansk Indskrift har flere Binderuner, nemlig Indskriften paa Spydskaftet fra Krageluh. Her er i Ordet **erilar** Runerne for **er** forenede til en Binderune, og ligeledes Runerne for **ar**, saaledes at **a** i Binderunen er skrevet med Kvistene nedad. Fremdeles har denne Indskrift en Binderune for **mu** og to Gange en Binderune for **ha**, samt en Binderune for **he**. Endelig har den 4 Gange et Tegn, der ser ud som Runen for **g**, der oventil paa Staven til

hoire har Kvistene af Runen for **a**. Den skulde altsaa læses som **ga**, men synes snarere at have magisk end sproglig Betydning.

Af svenske Indskrifter gjør Varnum-Indskriften ofte Brug af Binderuner. Ogsaa her er i Ordet **erilar** er betegnet ved en Binderune. I Navnet **harabanar** er **ha** udtrykt ved en Binderune, og ligesaa **ar**, saaledes at **a** har Kvistene nedad. Endelig er i Ordet **iah** her **ah** betegnet ved en Binderune, saaledes at Kvistene paa **a**-Runen her vender mod venstre, medens de ellers i denne Indskrift ved Skriftens Retning mod hoire vender til hoire.

I Brugen af Binderuner viser sig altsaa tydeligt Slægtskab mellem Varnum-Indskriften og Indskriften paa Kragehul-Spydskaftet.

Fyrunga-Stenen har sikkert i det mindste én Binderune; nemlig næstsidste Rune i første Rad. Denne læser jeg nu med Brate som **ek**, saaledes at den noget utydelige Binderune er en Forbindelse af **M** og en Form af **Y**. Andre Binderuner paa Fyrunga-Stenen skal vist ikke antages.

Ogsaa den norske med Varnum-Indskriften nær beslægtede Tune-Indskrift har flere Binderuner. Nemlig paa Side *a* **da** i **witada** og **ha** i **halaiban**, samt paa Side *b* **da** i **dalidun**. Ogsaa i andre norske Sten-Indskrifter forekommer Binderuner. By: **hr** i **hrorer** og sandsynlig **fu** i **alaifu**, hvor Sidestaven af Runen for **u** er skreven til venstre; se NI. S. 97, 198. Paa Stenstad-Stenen er **ha** i **halaa** udtrykt ved en Binderune. Bø-Stenen har en Binderune, som maaské skal læses **bu**, saaledes at Sidestaven af **u**-Runen er vendt til venstre; se NI. S. 544. Myklebostad-Stenen B synes at have en Binderune for **up** med Sidestaven af **u** mod venstre.

En Binderune af særegen Art kan man antage paa Reistad-Stenen, hvor de to Runer **ik** er forenede derved, at Spidsen af Runen **<** berorer Staven af **l**.

I flere Indskrifter har jeg antaget en Binderune, som bestaar af to **u**-Runer, af hvilke den ene er en Stuprune. Nemlig i Indskrifterne fra Opedal (to Gange), Hammeren og 4 Gange i Odemotland-Indskriften (samt to Gange i den med den kortere Rækkes Runer skrevne Konghell-Indskrift). Se NI. S. 545 f., 559, 565 ff. Myklebostad-Stenen A har som 7de Tegn et Skraakors, som oventil og nedentil er lukket ved en horisontal Streg og som hverken naar op til i Linje med de omstaaende Runers Top eller ned til deres Basis. Magnus Olsen har nævnt, at dette Tegn kunde være en Binderune for **uu**. Herom skal siden nærmere tales.

Af de nordiske Sten-Indskrifter med den længere Rækkes Runer gjør den norske Indskrift Torviken B Brug af Binderuner i videre Omfang end nogen anden Indskrift. I denne findes Binderuner af en anden Art end de forud nævnte og her er, ligesom paa den gotlandske Roes-Sten, endog tre Runer forbundne til en Binderune¹⁾; se i det enkelte herom NI. S. 287 ff., 557 f.; jfr. S. 595.

Ogsaa flere Brakteat-Indskrifter gjør en omfattende Brug af Binderuner. Men jeg skal paa nærværende Sted ikke gaa ind herpaa. Odemotland-Indskriften staar med Hensyn til Binderuner nær ved flere Brakteat-Indskrifter. Se herom Behandlingen af denne Indskrift og Tillæggene dertil NI. S. 244, 248, 549.

¹⁾ Jfr. den Binderune, som jeg paa Aagedal-Brakteaten har læst i Ordet **eirilidi**; se NI. S. 190, 196.

Körlin-Ringen fra Pommern og en Pil fra Nydam Mose har hver en enkeltstaaende Binderune, vel af $\mathfrak{F}$ og $\mathfrak{F}$, sandsynlig med hellig Betydning (Wimmer S. 58).

Kapitel V.

I Indskrifter med den længere Rækkes Runer gaar Skriften (og er Runerne vendte) dels fra hoire mod venstre, dels fra venstre mod hoire¹⁾.

Retningen fra hoire mod venstre findes i flere af de ældste Indskrifter, deriblandt én sikkert gotisk Indskrift, flere Indskrifter, som er fundne i det nuværende Tyskland, samt i mange norske Indskrifter; ogsaa i flere svenske og enkelte danske Indskrifter: Kovel. Müncheberg. Körlin. Wapno. Balingen. — Einang. Elgesem. Tomstad. Strand. Torviken A. Torviken B. Opedal. Valsfjorden A. Hammeren (hvor dog de 3 første Runer i Hovedraden og Begyndelsesrunen, som staar oppe til hoire for Hovedraden, er vendte mod hoire). Froihov. Sotvet. Aagedal. Selvig. Bjornerud. Brakt. Nr. 48 Steph. (NI. Nr. 42). — Tanum. Berga. Vånga. Möjebro. Krogsta. Kinneved. Lindholm. — Skjold bulen fra Torsbjærg (efter min Opfatning), hvor dog paa s-Runen de to Vinklers Aabning er vendt mod hoire. Nydam (paa en Pil). Kragehul (paa et Knivskæft). Vimose (paa et Beslag), her kun tildels. — Hertil kan ogsaa foies en Brakteat fra Dannenberg i Hannover Steph. Nr. 7.

Men Skriftens Retning fra venstre mod hoire synes at være ligesaa gammel. Den forekommer i den gotiske Indskrift fra Pietroassa og i de fleste af de danske Indskrifter. Ligeledes i ikke faa norske og svenske Indskrifter, samt i alle sikkert vestgermanske Indskrifter (dog ikke Balingen): Torsbjærg Dopsko. Straarup. Himlingoie. Gallehus. Vimose Spænde, Hovel, Kam og Dopsko. Kragehul-Spydskaftet. — By. Stenstad. Saude. Belland. Reistad. Aarstad. Bo. Vetteland. Eidsvaag. Anle. Veblungnes. Myklebostad A og B. Valsfjorden B. Vatn. Bratsberg. Tanem. Ovre Stabu. Nedre Hov. Forde. — Skåång. Fyrunga. Skärkind. Etelhem. Roes. Samt alle de blekingske forholdsviis sene Indskrifter.

Tune-Stenens Side *a* har første Række eller Rad fra venstre mod hoire og ovenfra nedad, anden Række fra hoire mod venstre og nedenfra opad. Tune-Stenens Side *b* har første Række (Rækken længst til hoire) fra hoire mod venstre og nedenfra opad. Anden (mellemste) Række danner med den første en Slangeboining, idet dens Runer gaar ovenfra nedad, men ligesom Runerne i den første Række fra hoire mod venstre, saaledes at Runerne i den mellemste Række vender sin nederste Del mod nederste Del af Runerne i første Række. Tredje Række (Rækken længst til venstre) staar nærmere mellemste Række, end denne staar ved første Række (ligesom anden og tredje Række syntaktisk horer sammen i Modsætning til første). Tredje Række gaar nedenfra opad og fra venstre mod hoire.

¹⁾ I den følgende Opregning tages ikke Hensyn til alle svenske og danske Brakteat-Indskrifter.

Varnum-Indskriften viser i mange Henseender nært Slægtskab med Tune-Indskriften, men er noget yngre end denne. Varnum-Indskriften bestaar af to Rækker eller Rader, som begge gaar fra venstre mod hoire. Men sidste Ord (**waritu**) er skrevet bustrophedon. Runen **þ** er skreven i samme nedadskraanende Række som de foregaaende og ligesom disse mod hoire. Den følgende Rune **a** er ligeledes skreven i samme Række, men mod venstre. Nær til denne slutter sig i en egen Række **rit**, som vender mod venstre, og i en egen Række Runen **u** ligeledes vendt mod venstre. Se hosstaaende Tegning (efter Wimmer S. 158).

Denne eiendommelige Skrivemaade er her valgt af Hensyn til Rummet. Men man tør antage, at Anvendelsen af denne eiendommelige Skrift her tillige er foranlediget ved, at Runeristeren kjendte en lignende Skrivemaade fra ældre Indskrifter; thi da Varnum-Indskriften har saa mange Overensstemmelser med Tune-Indskriften, saa kan heller ikke Overensstemmelsen i Valget af en slangeformet Dreining af Linjen være tilfældig.

Paa Fonnaas-Spænden er de 3 første Rader med Runer skrevne fra hoire mod venstre, men den 4de Rad fra venstre mod hoire. En enkelt Rune er ridset for sig selv paa tværs mod Boilens Rod, men saaledes at den er vendt op og ned i Forhold til de 3 første Rader. Jeg har antaget, at denne Rune skal læses mellem 3dje og 4de Rad; se *Nl.* S. 56 ff.

I Odemotland-Indskriften gaar første Rad fra venstre, men anden Rad fra hoire mod venstre, og Runerne i de to Rader vender Toppene mod hverandre. Derhos kan mærkes, at sidste Rune i første Rad er en Stuprune.

Paa Vimose-Spænden gaar Skriften i begge Rader fra venstre mod hoire, men Runernes Toppe i de to Rader vender nd fra hverandre.

Om Skriftens Retning i Brakteat-Indskrifter skal her ikke tales.

I det foregaaende er det nævnt, at Formerne af flere Runer kan skifte paa den Maade, at Runernes Kviste eller enkelte Streger kan vende snart til den ene, snart til den anden Side. Saaledes ved Runerne for **a**, **h**, **n**, **j**, **e**, **s**, **ŕ**.

Ligeledes har vi i det foregaaende seet, at Rune 15 (**ᚱ**), som i de ældste nordiske Indskrifter har Kvistene opad, senere har disse vendte nedad, og at Rune 6 (**ᚲ**) i senere Former kan vende Vinkelens Aabning dels opad, dels nedad.

Fra disse Forandringer i Runernes Former er der en jævn Overgang til de i snævrere Forstand saakaldte Venderuner og Stupruner.

Venderuner kaldes Runer, som er vendte til en anden Side end den, som man skulde vente efter Skriftens Retning i det hele eller efter de omstaaende Runers Retning. Saaledes kan f. Eks. **ᚲ**-Runen kaldes en Venderune, naar den vender Vinkelens Aabning mod Indskriftens Begyndelse.

Stupruner kaldes de Runer, som har sin Top i Linje med de omstaaende Runers Basis og sin Basis i Linje med de omstaaende Runers Toppe.

Baade Venderuner og Stupruner forekommer af og til i de med den længere Rækkes Runer skrevne Indskrifter, især i Norden. I det foregaaende er anført flere Eksempler derpaa. I Brakteat-Indskrifter, som ofte følger Pladens kredsformede Rand, finder vi navnlig en omfattende Brug baade af Venderuner og af Stupruner. Men paa nærværende Sted skal jeg ikke gaa nærmere ind derpaa.

I mange Indskrifter, som bestaar af flere i samme Række paa hinanden følgende Ord, er hverken Ord eller Sætninger (Afsnit) paa nogen Maade adskilte fra hverandre¹⁾. Dette finder Sted i Indskrifter med den længere Rækkes Runer lige fra meget gamle til og med flere af de yngste Indskrifter, som er affattede i denne Skrift.

I den følgende Opregning af Indskrifter, i hvilke Ordadskillelse mangler, forbigaar jeg Brakteat-Indskrifter og flere af de yngste nordiske Indskrifter.

Ordadskillelse mangler i følgende Indskrifter fra Danmark: Torsbjærg-Dopskoen. Torsbjærg-Skjoldbule (efter min Tolkning). Vimose-Spænden. Kragehul-Spydskaffet. — Fra Norge paa Stene: Einang. By. Stenstad. Aarstad. Bo. Vetteland. Strand. Torviken A. Torviken B(?). Opedal. Amle. Veblungsnes. Valsfjorden A. Vatn. Tanem(?). Hammeren. Paa løse Gjenstande: Fonnaas. Nedre Hov. — Fra Sverige paa Stene: Tanum. Krogsta. Skåäng. De blekingske Stene. Paa løse Gjenstande: Etelhem. Kinneved. — Enkelte vestgermanske Indskrifter, saaledes Indskrifterne paa de to Spænder fra Nordendorf.

Hvor Ordadskillelse eller Skilletegn er anvendte, er dette sjælden gjort paa en efter vor Opfatning folgerigtig Maade; men oftest saaledes, at det andensteds i samme Indskrift er undladt, hvor Ordadskillelse kunde være anvendt. Ogsaa kan i én og samme Indskrift anvendes flere forskellige Adskillesestegu.

Undertiden er Skilletegn saaledes anvendte, at de snarere maa siges at adskille Afsnit end blot Ord.

Sjælden er Ordadskillelse antydet ved et bredere Mellemrum mellem to Runer. Saaledes paa Ringen fra Pietroassa. Denne har Runerne **gutaniowihailag**. Foran **hailag**, som danner et Ord for sig, er et meget bredere Rum end ellers mellem to Runer. Men ogsaa foran **wi** er der et noget større Mellemrum end ellers i Indskriften sædvanlig mellem to Runer, og **wi** opfatter jeg som et Ord for sig²⁾.

Ogsaa paa Brakteaterne Nr. 28 og 30 Stephens er én Gang paa hver af dem et bredere tomt Rum mellem to Runer anvendt som Ordadskillelse.

Oftere angives Adskillelse af Ord eller Afsnit ved Prikker. I det enkelte er der her ofte Usikkerhed, da en Prik i en Indskrift let kan oversees eller senere blive utydelig, medens man paa den anden Side let kan tro at se en Prik, hvor ingen har været tilsigtet.

To Prikker, den ene over den anden, har Tune-Stenens Indskrift *a* efter **halaiban**. Ogsaa efter **worahto** har der sandsynlig staaet to Prikker, men kun den overste er nu bevaret. Efter **after** er der én Prik til hoire for Midten af Runen **r**. Andre Steder i samme Indskrift er Ordadskillelse ikke angivet. I Tune-Stenens Indskrift *b* er Ordadskillelse kun anvendt to Gange. Foran Ordet **staina** er der to Prikker, og efter dette Ord, som vistnok har afsluttet en Sætning, har der sandsynlig ligeledes været to Prikker, skjont nu kun den ene tydelig kan sees (NI. S. 25.)

¹⁾ Om Ordadskillelse og Skilletegn jfr. Wimmer S. 161—163, Henning S. 148 f.

²⁾ Jeg opfatter ogsaa **o** som et eget Ord, men dette kan ikke sikkert støttes ved Mellemrummet mellem denne Rune og den foregaaende Rune **i**.

Reistad-Indskriften har 2 Prikker efter **wakraa** i anden Linje, men inkonsekvent ellers ikke Ordadskillelse. Jfr. NI. S. 542 ff.

I Myklebostad-Indskriften B er der efter det første Ord to Prikker. Da Indskriften er saa udslidt, lader det sig ikke sikkert afgjøre, hvorvidt den ellers har havt Skilletegn; men mulig har der staaet én Prik foran sidste Ord.

I Lindholm-Indskriften er sidste Ord i anden Rad **alu** udhævet derved, at der foran dette Ord staaer : og derefter ;. Desuden har Indskriften ved Slutningen af første Rad tre Prikker.

Vadstena-Brakteaten har, som for sagt, : efter Runerækkens 8de Rune og efter dens 16de Rune; men én Prik foran Runerækken, mellem denne og den forudgaaende Indskrift.

Roes-Indskriften har til Slutning ;, men efter **iupin** tre Prikker.

Vimose-Hovelen har i anden Rad flere Gange som Skilletegu mindst to Prikker over hinanden (men det er muligt, at der har været tilsigtet flere over hinanden), i første Rad én Gang mindst 4 Prikker, den ene over den anden. Ordadskillelse er i første Rad tildels undladt.

Mulig forekommer i et Par tyske Indskrifter to (eller flere) Prikker som Skilletegn. Saaledes læser Wimmer : én Gang paa Osthofen-Spænden.

I det foregaaende er allerede nævnt flere Eksempler paa Anvendelsen af : (tre Prikker, den ene over den anden) som Skilletegu. Hertil kan foies, at ; som Skilletegn forekommer i følgende Indskrifter: Tomstad. Én Gang i anden Rad paa Fyrunga-Stenen, som ellers ikke sikkert anvender Ordadskillelse. Efter **ubanhite** paa Varnum-Stenen, som ellers ikke anvender Ordadskillelse.

Fire Prikker forekommer 4 Gange paa Guldhornet fra Gallehus, saaledes at der staaer Skilletegu mellem alle Ord (undtagen mellem **ek** og **hlewagastia**) og saaledes at der ogsaa staaer 4 Prikker efter sidste Ord. Her er Skilletegu anvendte mere folgerigtig end sædvanlig. Et Eksempel paa Brugen af mindst 4 Prikker som Skilletegn er ovenfor anført fra Vimose-Hovelen.

Én Prik som Skilletegn forekommer i Tnne-Indskriften *a* mellem **after** og **woduride**. Det er uvist, om her fra Begyndelsen af har været én Prik eller to Prikker; jfr. NI. S. 6, 23. Paa Vadstena-Brakteaten er sat én Prik mellem Indskriften **luwatuwa** og Runerækken. Om en Prik som Skilletegn i et Par Overgangsindskrifter se NI. S. 475.

Tjurkö-Brakteaten (Stephens Nr. 25) har tre Prikker efter hverandre foran **wurte**, som jeg snarest antager for Indskriftens første Ord, og to Prikker efter hverandre foran Ordet **heldaa**. Her tjener Prikkerne tillige til at udfylde Rummet.

Istedenfor én Prik eller flere Prikker over hverandre kan som Skilletegu ogsaa forekomme én kort lodret Streg eller flere saadanne Streger over hverandre.

Om Forekomsten af korte lodrette Streger som Skilletegn paa Charnay-Spænden se i det foregaaende S. 11.

Paa Freilaubersheim-Spænden forekommer to Gange to Streger over hinanden som Skilletegn og paa et tredje Sted, som det synes, én Streg.

I Norden forekommer en kort Streg midt i Linjen paa Knivskaftet fra Kragehul som Skilletegn.

Odemotland-Indskriften har, som allerede sagt, i Regelen ikke Skilletegn, men i anden Linje efter **fpi** oventil en kort lodret Streg. At denne er ment som et Skilletegn, stottes ved, at en lignende kort Streg, som det synes, forekommer i Brakteat-Indskrifter og vistnok som Skilletegn.

Andre Former af Skilletegn er sjældnere.

I overste Linje paa Möjebro-Stenen er der efter **anahahaisla** et Skraakors, som staar paa samme Rammelinje som de omstaaende Runer, men er ikke lidet lavere end disse, saaledes at det kun naar ubetydelig hoiere op end Enden af nederste Kvist paa den forudgaaende **a**-Rune¹⁾. Dette Tegn er jeg mest tilboielig til med Wimmer (S. 165 f.) at opfatte som et Skilletegn, medens O. v. Friesen (hos Noreen, Altisl. Gramm.³ S. 340) læser Korsen som Runen **g**²⁾.

Den sene Flistad-Indskrift i Vestergötland, som bestaar af tre Ord, har ved Indskriftens Begyndelse et Skraakors og ligesaa foran de 4 sidste Runer. Dette Kors har jeg navnlig paa Grund af dets brede Form holdt for et Skilletegn, medens Noreen læser det som Runen **g**. Se Arkiv XVIII S. 2 f., 9 ff.

Jfr. mine Bemærkninger om Skraakors som Skilletegn Arkiv anf. St.

Paa Myklebostad-Stenen A er 7de Tegn et Skraakors, oventil og nedentil lukket ved en horisontal Streg. Det er kun halvt saa hoit som de andre Tegn. Dette er NI. S. 326 efter O. Rygh opfattet som Skilletegn; jfr. NI. S. 563. Men jeg holder nu denne Opfatning for meget tvivlsom, og jeg haaber paa et andet Sted at kunne gaa nærmere ind herpaa. Jfr. S. 21.

Flere andre Former af Skilletegn, som forekommer navnlig i Brakteat-Indskrifter, forbigaaes her.

Undertiden forekommer Tegn, som angiver en Indskrifts Slutning.

I det foregaaende er nævnt, at der i Lindholm-Indskriften ved Slutningen af første Rad staar tre Prikker over hinanden og at der efter sidste Ord **alu** i anden Rad ligeledes er sat tre Prikker over hinanden, medens der foran dette Ord staar to Prikker. Ligeledes er det nævnt, at Tjurkö-Brakteaten ved Prikker adskiller Indskriftens Slutning fra dens Begyndelse.

Paa Skåäng-Stenen er sat en Prik ved Indskriftens Slutning i Linje med sidste Stavs Top.

Paa Berga-Stenen staar : efter **saligastia**, men ikke i den anden Rad efter **fino** (efter min Tegning).

Veblungnes-Indskriften er afsluttet ved en lodret Stav, som har de andre Runers Høide, men er smalere end disse. Denne Stav synes kun at være ment som et Afslutningstegn. Se NI. S. 321.

Paa samme Maade har man opfattet den sidste lodrette Stav i Skåäng-Indskriften, som oventil er udvidet til begge Sider, og hvorefter der følger en Prik. Men jeg haaber at skulle kunne give gode Grunde for, at denne Stav skal læses som Runen **i**.

¹⁾ Over og under Tværstregernes Krydsningspunkt er der en Prik, som ifølge O. v. Friesen ikke er hugget.

²⁾ Runen for **g** har sædvanlig samme Høide som de omstaaende Runer og har sædvanlig mindre Bredde i Forhold til Høiden end Tegnet paa Möjebro-Stenen.

En Brakteat i Berlin (Henning Nr. 13), hvis Findested er ukjendt, har med Runer Navnet **waiga** og efter sidste Rune et staaende Kors: jfr. Henning S. 148.

Et Tegn, som angiver en Indskrifts Begyndelse, forekommer sjælden.

Paa en Pil fra Nydam Mose (Stephens I S. 300) er lua skrevet fra hoire mod venstre. Foran disse Runer staar to Prikker, den ene over den anden.

Paa Bezenye-Spænden B er oppe til venstre foran første Rune (og i Linje med dennes Top) i Navnet **arsiboda** (eller **arsipoda**) sat en Hage, hvis Aabning vender nedad. Med Gering (Zeitschr. f. deutsche Philol. XXVIII S. 240), Sievers og v. Grienberger (Arkiv XIV S. 124) opfatter jeg denne som et Begyndelsestegn¹). En lignende Hage forekommer foran Indskriften paa Brakteat Nr. 52 Stephens; efter Indskriften paa Brakt. 78 Steph. Paa Skrinet i Braunschweig følger efter den angelsaksiske Indskrift et Slutningstegn, som bestaar af en Hage, hvis Aabning vender nedad, og til hoire derfor lidt lavere en Bue, hvis Aabning vender mod hoire (Stephens I S. 381; jfr. NI. S. 119). Brakt. 91 Steph. (som jeg selv har seet) begynder med et hageformet Tegn, som ligner det overste af en *l*-Rune. Ogsaa dette Tegn synes mig snarest et Begyndelsestegn. Til venstre for dets Top er der en Prik.

Foran Indskriften paa Brakteat Nr. 31 Steph. staar et Skraakors. Jfr. Bemærkningen om Skraakorset foran Flistad-Indskriften S. 26.

Om Rammelinjer og Indfatningslinjer skal paa nærværende Sted ikke tales; jfr. derom Wimmer S. 169—171.

Kapitel VI.

Idet jeg nu gaar over til den angelsaksiske Runeskrift, vil jeg udtrykkelig fremhæve, at det ikke er min Hensigt i det følgende at meddele en Fremstilling af den ags. Runeskrifts Eiendommeligheder i det hele, men kun at meddele om den ags. Runeskrift det, som særlig er af Vigtighed for den germanske Runeskrifts ældste Historie overhoved.

Af den angelsaksiske Runerække er mange Optegnelser bevarede, men i dem alle er Rækken paa 24 Tegn udvidet ved Tilføielse af flere Tegn ved Rækkens Slutning. Desuden har flere Runetegn, særlig Vokaltegn, faaet en anden Betydning end i den ældste Runeskrift. Her, hvor Æmnet er den germanske Runeskrifts Oprindelse, gaar jeg ikke nærmere ind paa Runerækkens Udvidelse hos Angelsakserne eller paa de i angelsaksiske Indskrifter forekommende Forandringer af Runetegnene. Herom henvises bl. a. til Wimmer og Stephens.

1) Den ældste Optegnelse af den angelsaksiske Runerække haves paa et lidet enegget Sværd af Jærn, som er fundet i Themsen og som nu bevares i det Britiske Museum (efter Wimmer S. 75 fra Tiden lidt for 800). Runerne er ind-

¹) Wimmer (Tyske Runemind. S. 40 f.) opfatter Hagen derimod som en Cirkumfleks. Men dette har ingen Støtte i Runeskriften.

lagte med flettet Metaltraad. Her gjengives Tegningen hos Wimmer Pl. III Fig. 3. Tidligere er Sværdet afbildet hos Stephens I S. 362.

I latinsk Transskription gjengiver jeg Thems-Sværdets Runer saaledes:
 f u þ o r c g w h n i j¹⁾ e o p x s t b e r d l m o e a æ y e a beagnop

f	F ^{feoh}	τ	↑ ^{tau}	f	fē	τ	τ
u	U ^{ur}	b	B ^{beorc}	v	ur	β	berc
ð	Þ ^{ðorn}	e	M ^{eh}	ð	ðorn	ē	eh
o	O ^{or}	m	M ^{an}	ō	os	ṃ	mon
r	R ^{rad}	l	L ^{lagu}	ṛ	raeda	l	lagu
c	H ^{cen}	m	M ^{uz}	c	cen	ṃ	uz
ɔ	X ^{syru}	oe	Ō ^{efel}	ɔ	geofu	ð	daet
uu	PP ^{pen}	δ	H ^{daes}	uu	uyn	œ	œdib
h	N+N ^{hægl}	a	N ^{ac}	h	hægl	ā	ac
n	ƿ ^{nyð}	æ	ƿ ^{æf}	n	nyed	æ	aer
i	I ^{ir}	y	A ^{yr}	i	ir	ȳ	eor
ɔg	ϕ ^{zep}	io	ƿ ^{ioap}	ɔg	zæp	ȳ	yr
eo	SZ ^{eoh}	cap	τ ^{cap}	eo	ih	d	e:
p	H ^{peopð}	q	ƿ ^{peopð}	p	peord	l	o::
x	Ψ ^{colhx}	h	h	x	iler	u	::
r	Y ^{fisel}	st	M ^{stan}	r	izil		
		z	X ^{zari}				

Runedigt-Haandskriftet.

Salzburg-Haandskriftet.

De sidste Runer i den gamle Række er paa Thems-Sværdet i en anden Rækkefølge end oprindelig, idet der efter e følger r d l m o e. Den oprindelige Rækkefølge er bevaret i andre Optegnelser af den ags. Runerække; se i det følgende.

¹⁾ For j skrives i angelsaksiske Haandskrifter z, som jeg overalt gjengiver ved g, foran e; f. Eks. i gear eller gér „Aar“.

beagnop er et Mandsnavn og vistnok Navnet paa den Mand, som har udført Runeskriften.

Den angelsaksiske Runerække er ogsaa bevaret i mange Haandskrifter navnlig fra 9de til 11te Aarh., hvilke enten er skrevne i England af Angelsakser eller skrevne andensteds efter engelske Haandskrifter. Om disse Haandskrifter skal tales mere i det følgende ved Gjennemgaaelsen af Runernes Navne.

Af de angelsaksiske Optegnelser af Runerækken, som findes i Haandskrifter, meddeles her S. 28 efter Wimmer (S. 85) de to vigtigste:

2) Den Optegnelse af den angelsaksiske Runerække, til hvilken det angelsaksiske Runedigt slutter sig, udgivet af Hickes efter et nu tabt engelsk Haandskrift¹⁾. Her er opført først de angelsaksiske Bogstaver, ved hvilke Runerne transkriberes, derpaa Runetegnene, endelig længst til hoire Runenavnene skrevne med angelsaksiske Bogstaver.

3) En Optegnelse i et Haandskrift i Wien (tidligere i Salzburg), om hvilket skal tales mere under Runenavnene. Denne Optegnelse indeholder Runetegnene med derover skrevne tilsvarende angelsaksiske Bogstaver og med Runenavnene til hoire.

Runedigtet, der fandtes i samme Haandskrift som den her afbildede Runerække Nr. 2 og som forklarer Runernes Navne, afslutter denne Forklaring med *ear*. Altsaa er, som det synes, de 4 sidste Runer komne til efter Runedigtets Forfattelse.

Efter Runerækken følger i Haandskriftet fra Salzburg de latinske Vokaler med Punkter til hoire, saaledes at disse Vokaler fra *a* til *u* her, som undertiden ellers, er betegnede ved 1—5 Punkter.

De første 24 Runer i den angelsaksiske Runerække, som findes i Salzburg-Hskr., svarer efter Rækkefølgen til de 24 Runer i Rækken paa Kylfver-Stenen (undtagen ved Rune 13—14) og ligeledes til Runerækken paa Vadstena-Brakteaten med den Undtagelse, at Runen **d** paa denne mangler.

Derimod har Runedigtets angelsaksiske Runerække som de to sidste Runer af den gamle Række først Runen for **oe** (oprindeligere Betydning **o**) og til Slutning Runen for **d**.

Paa Thems-Sværdet er, som i det foregaaende sagt, Rækkefølgen forandret for de sidste 5 Runers Vedkommende. Men ogsaa Thems-Sværdet synes at forudsætte Rækkefølgen **do**, ikke **od**, da den har Runen for **d** foran Runen for **oe**, men adskilt fra denne ved Runerne **l m**²⁾.

Det kan efter dette, saaledes som ogsaa Wimmer S. 86 f. udvikler, være tvivlsomt, om den ældste germanske Runerække har haft Rækkefølgen **do** eller

1) Nærmere Oplysninger om Udgaver findes hos Wimmer S. 83 Anm. 3. Jfr. i det følgende S. 39.

2) Den her forekommende Rækkefølge **lm** istedenfor **ml** er uoprindelig. Forandringen er maaské fremkommen ved Indflydelse fra Rækkefølgen i det latinske Alfabet, ligesom uafhængig af Thems-Sværdets Optegnelse sene Optegnelser af den kortere nordiske Runerække har Rækkefølgen **lm** for **ml** ved Indflydelse fra det latinske Alfabet.

od¹⁾. For det første Alternativ taler Kylfver-Stenen, Salzburg-Hskr. og (indirekte) Thems-Sværdet. Denne Rækkefølge har i Ags. været den sædvanlige. Den findes ogsaa i følgende ags. Rækker hos Stephens: Nr. 4 (Isidor-Hskr. fra 9de Aarh.), 7, 9, 10, 13, 15, 61 (S. 829), 62 (S. 830). Ligesaa i den vatikanske Række, som anføres af v. Grienberger (Arkiv XV S. 7). Den anden Rækkefølge har vi i det ags. Runedigts Rækkefølge. For den taler ogsaa snarest, men ikke afgjørende, Vadstena-Brakteaten, thi det synes rimeligere, at man paa denne ved Mangel paa Plads skulde have udeladt sidste Rune, end at man skulde have udeladt næstsidste Rune.

Det maa vistnok indrommes, at der taler flere Vidnesbyrd for Rækkefølgen **do** som den oprindelige. Men at denne har været den oprindelige, forekommer mig dog ikke fuldt sikkert, thi man kunde forandre **od** til **do**, hvis man havde faaet Meddelelse om, at Omega var sidste Bogstav i den græske Bogstavrække²⁾. Derimod ser jeg ingen Grund til, at man skulde have forandret Rækkefølgen **do**, hvis denne var den oprindelige, til **od**.

Efter de 24 gamle Runetegn har de angelsaksiske Runerækker tilfoiet flere yngre Runer, af hvilke de fleste enten udtrykker Lyd, der senere har udviklet sig i det angelsaksiske Sprog, eller Lyd, som paa Grund af Forandringer i Runenavnenes angelsaksiske Udtaleformer ikke længere blev udtrykte ved de gamle Runetegn. De yngre Runer til Slutning paa Thems-Sværdet betegner **a**, **æ**, **γ**, **ea**. Runedigt-Haandskriftet har Runerne for **a**, **æ**, **γ**, **io**, **ea**, **q**, **λ**³⁾, **st**, samt Runen *gar*. Her er Rækkefølgen deri afvigende, at Runen for **io** er skudt ind foran Runen *ear*. Salzburg-Hskr. har til Slutning Runerne for **a**, **æ**, **ea**, **γ**.

Den oprindeligste Form af den angelsaksiske Runeskrift har vi i Indskriften paa en Guldmynt i det Britiske Museum, som er afbildet hos Stephens (II S. 879 og LXVIII f.) og hos Keary, Catalogue of English Coins I S. LXXXV, S. 1, Pl. 1,1. Denne Guldmynt, som henføres til Tiden lidt forud for eller omkring Aar 600, har paa Reversen Indskriften

𐌺 𐌹 𐌺 𐌹 𐌺 𐌹 𐌺 𐌹 𐌺 𐌹 𐌺 𐌹 𐌺 𐌹 𐌺 𐌹

Denne Indskrift har Haigh og jeg (Aarbøger f. nord. Oldk. 1870 S. 207 f.) læst **scanomodu** og forstaaet som et Mandsnavn i Nominativ.

Her har da **𐌺** endnu sin oprindelige Betydning **o**.

Wimmer (S. 87 f. og hos Keary S. LXXXIV ff.) optager den samme Tolkning og gjør opmærksom paa, at Formerne af **s** og **c** danner et Mellemlid mellem de ældste Runeformer og de sædvanlige angelsaksiske, medens Formen for **a**-Runen her er den sædvanlige angelsaksiske.

Det her forekommende Mandsnavn har jeg tolket som indeholdende Stammen *-mōda-* som sidste Led og for **u** sammenlignet Indskriften **aniwulufu** eller

¹⁾ I det følgende opfører jeg overalt Runen **𐌺** **o** som Rune 23 og Runen **𐌺** **d** som Rune 24, men jeg vil derved ikke have truffet nogen Afgjørelse for det ovenfor nævnte Spørgsmaals Vedkommende.

²⁾ En anden Grund til Forandringen nævner Wimmer S. 87 Anm. 1.

³⁾ Ved dette Runetegn er i Haandskriftet hverken Lydværdi eller Navn angivet. Men Sammenligning med andre ags. Runerækker viser, at Runen har Navnet *calc* og betegner **c**, som ikke staar foran en palatal Vokal.

æniwulufu (1ste Rune er ƿ) paa en anden gammel engelsk Guldmynt (Stephens Nr. 75, III S. 236) i det Britiske Museum. Men første Led **scano-** er hidtil ikke forklaret, thi det synes ikke at kunne forklares af den germanske Grundstamme *skauini-*. Herved bliver Læsningen af 2den Rune som **c** noget tvivlsom¹⁾.

Af de for Undersøgelsen om Runeskriftens Oprindelse og ældre Historie vigtigste Eiendommeligheder ved den angelsaksiske Runeskrift med Hensyn til Runernes Former og Lydværdi fremhæves her de fleste. Senere (i Ekskurs II og under Runenavnene) skal jeg tilføie Bemærkninger om Lydværdien af Rune 13 og Rune 15.

I den ags. Runeskrift er af Rune 4, som oprindelig havde Formen ƿ og betegnede **a**, dannet tre forskjellige Runer, hvilket Kirchhoff (S. 43—45) først har godtgjort. Rune 4 i den ags. Runerække har beholdt det gamle Navn i den efter det ags. Sprogs Eiendommelighed forandrede Form *ós*, med forandret Lydværdi **o** og med forandret Tegn ƿ. Umiddelbart efter de 24 gamle Runer følger i den ags. Række Runen ƿ. Denne har bevaret den gamle Lydværdi af Runen ƿ, men har faaet forandret Form og et nyt Navn *íc*. Efter denne Rune følger i den ags. Række ƿ. Denne har bevaret den germanske **a**-Runes gamle Form, men har faaet ny Lydværdi **æ** og nyt Navn *æsc*²⁾.

Runeformen ƿ **o** findes ogsaa i den frisiske Indskrift fra Arum (som for **d** har den gamle Form ƿ). Den ags. Form ƿ for **a** findes to Gange paa den ved Harlingen i Frisland fundne Guldmedaljon (Stephens Brakt. 58), som for **h** har Formen med to skraa Tværstreger.

Den i det foregaaende omtalte Guldmynt, som har Indskriften **scanomodu**, viser her tildels et ældre Trin i den ags. Runeskrifts Udvikling. Den har vistnok allerede det samme Tegn for **a** som i den sædvanlige ags. Runeskrift; men **o** er her betegnet ved det gamle Tegn ƿ. Dette har altsaa her endnu ikke Betydningen **oe**, og **o** er her endnu ikke betegnet ved Tegnet ƿ.

Rune 6 **c** har i Ags. sædvanlig Formen ƿ. Dette er en Forandring af den oprindelige Runeform ƿ, som tildels er analog med Runetegnets Forandring i yngre nordisk Runeskrift.

Særlig bør mærkes Runeformen i Indskriften paa et Sværd fra Chessell Down fra Oen Wight (Stephens III S. 459 f.). Her gaar Staven lodret ovenfra nedad indtil det Punkt, hvor den deler sig i to rette Streger. Begge skraaner nedad; den, som gaar mod hoire, skraaner længere ud fra Staven end den, som gaar mod venstre.

En endnu oprindeligere Form ƿ forekommer mulig i Navnet **scanomodu** paa den S. 30 omtalte Guldmynt.

Dette viser, at den sædvanlige ags. Runeform for **c** er, saaledes som ogsaa Wimmer S. 87 fremhæver, opstaaet paa følgende Maade. Man har vendt det

1) Man synes ikke at kunne læse **stanomodu**, uagtet man ved denne Læsning vilde faa frem et Mandsnavn svarende til oldn. *Steinnódr*.

2) Jeg holder det ikke for nødvendigt her at gaa ind paa Hempls og v. Grienbergers Formodninger (Modern Lang. Notes XI S. 348 ff.; Arkiv XV S. 19 ff.) om, hvorledes de ags. Runetegn for *ós* og *íc* er opstaaede og forholder sig til Tegnet for *æsc*.

gamle Tegn < saaledes, at det vendte Vinkelens Aabning nedad, og derpaa har man oventil forsynet det med en lodret Stav, som gik ned til Vinkelens Toppunkt. Lignende Forandring af det gamle Tegn findes i de nordiske Indskrifter paa Kragehul-Spydstagen og paa Lindholm-Benstykket.

Jeg skal her ikke gaa ind paa, at der i Ags. af den oprindelige Rune for **k** ogsaa er dannet en anden, yngre Rune *calc*, og jeg skal ikke omhandle dennes Forhold til *cén*.

Rune 9 **h** har i Ags. oftest Formen $\mathfrak{H}$ med to Tværstreger, ligesom paa Charnay-Spænden. Dog har Runedigt-Haandskriftet ved Siden deraf to andre Former, af hvilke den ene med én skraa Tværstreg i Overensstemmelse med Runens oprindelige Form. Formen $\mathfrak{H}$ har man ogsaa læst i Bewcastle-Indskriften.

Rune 10 **n** har sædvanlig Formen $\mathfrak{N}$, men en Indskrift fra Thornhill, Yorkshire, har Formen $\mathfrak{N}$.

Rune 12 **j** har Formen $\mathfrak{J}$ paa Thems-Sværdet, men sædvanlig en Form omtrent som en af de Former, der forekommer i de to S. 28 meddelte Runerækker.

Rune 14 **p** har i den ags. Runeskrift bevaret en Form, som er uafhængig af **b**-Runens Form. Den har Formen $\mathfrak{P}$ paa Thems-Sværdet og andensteds (altsaa væsentlig samme Form som paa Kylfver-Stenen), $\mathfrak{P}$ i Runedigt-Haandskriftet.

Rune 16 **s** har i Ags. sædvanlig faaet Formen $\mathfrak{S}$. Dette er en Forandring af Tegnet, hvortil vi finder Analogi i den kortere Rækkes nordiske Runeskrift. Paa Thems-Sværdet findes en mindre oprindelig Form, i hvilken kun den nederste lodrette Stav er levnet. Et oprindeligere Tegn for **s** i den ags. Runeskrift findes paa den S. 30 nævnte Guldmynt: $\mathfrak{S}$. Dette afviger fra det ældste germanske Tegn kun derved, at der nedentil er foiet til en Skraastreg, som ikke er parallel med anden Streg fra oven. I flere nordiske Indskrifter med den længere Rækkes Runer findes Formen $\mathfrak{S}$; se S. 18.

Rune 19 **M e** betegner baade kort og langt *e*; jfr. Bemærkningerne til Rune 23.

Rune 22 **ŋ** har Formen $\mathfrak{N}$ paa Thems-Sværdet og nær beslægtede Former i andre ags. Indskrifter. Disse Former afviger, som man vil se, fra de Former, som Runen har udenfor den ags. Runeskrift. Særlig maa mærkes Skrivemaaden **kyningc**, d. e. »Konge« (i Akkus.), og **uŋket**, d. e. »os to«, paa Ruthwell-Korset. I disse to Former betegner Runen *Ing* Nasalen alene. Derimod paa Bewcastle-Korset **kyninges** (**g** udtrykt ved Runen *gár*) i Genetiv og **kyning** i Akkus. En Mynt af Beornwulf (Konge i Mercia 821—823) har **monnŋ** (de 4 forste Bogstaver er latinske, den 5te er Runen *Ing*); se Stephens I S. 306.

Rune 23 har i den germanske Runeskrift oprindelig Formen $\mathfrak{O}$ og betegner **o**. I den ags. Runeskrift er Runens gamle Form i Regelen væsentlig uforandret, men dens Lydværdi forandret til **oe**, udtalt som langt *ø* (i Northumbrisk) og siden til **e** (langt *e*) (saaledes i Vestsaksisk), fordi Runenavnet fra **ōpil* er gaaet over til *oepil* og videre til *ēpel*. Naar denne Rune bruges for langt *e*, saa indskrænkes derved Anvendelsen af den gamle **e**-Rune (Rune 19).

Formen paa Thems-Sværdet er sjælden og mindre oprindelig.

Rune 24 **d** har i flere af de ældste ags. Mynt-Indskrifter, saaledes f. Eks. paa den S. 30 nævnte Guldmynt, bevaret sin ældste germanske Form. Ligeledes i en Indskrift paa en Mynt (hos Keary S. LXXXV f., S. 23, Pl. 4 Nr. 21), hvilken Mynt hidrører fra Peada, Pendas Son, Konge af Mercia (mellem 655 og 657). Men **d**-Runen har i Ags. sædvanlig Formen **ᚩ**, saaledes at Tværstregerne ikke paa langt nær naar op til de rette Staves Toppe eller ned til disses nedre Endepunkter. Paa Thems-Sværdet har **d** en endnu mindre oprindelig Form.

Om de eiendommelige Runeformer, som findes paa den ene Side af det af Hvalben gjorte ags. Runeskrin, skal jeg her ikke tale.

Binderuner er ikke sædvanlige i ags. Runeskrift. Eksempler findes hos Stephens III S. 204, I S. 402, 419, III S. 180, 209.

Jeg gaar her heller ikke nærmere ind paa en Undersøgelse om Skilletegn og Ordadskillelse i ags. Runeindskrifter. I disse anvendes af og til Prikker ligesom i de nordiske Indskrifter med den længere Rækkes Runer. Se f. Eks. Stephens III S. 196, 198, 209, 217.

Kapitel VII.

Wimmer har S. 383 f. oplyst, at der paa Thems-Sværdet mellem Runen for **w** og Runen for **h** er et Skilletegn bestaaende af en liden Skraastreg hoit oppe, og at der ligeledes imellem Runen for **s** og Runen for **t** er omtrent ved Midten af de to lodrette Stave et Skilletegn bestaaende af en liden Skraastreg. Wimmer har med rette sluttet, at disse Skilletegn angiver en Inddeling af Runerækkens Runer i 3 Grupper, hver paa 8 Runer. Den første Gruppe slutter med **w**; den anden med **s**. Den samme Inddeling af Runerækkens Runer har vi, som S. 6 oplyst, paa Vadstena-Brakteaten. Wimmer mener derfor vistnok med rette, at denne Inddeling af Runerækkens Tegn i 3 Grupper allerede har tilhørt den ældste germanske Runeskrift, fra hvilken baade den nordiske og den angelsaksiske stammer. (Anderledes O. v. Friesen S. 16, 45 f.)

Den yngre nordiske Runeskrift paa 16 Tegn har bevaret Inddelingen i 3 Grupper. Den første Gruppe, som begynder med **f** og slutter med **k**, bestaar her af 6 Tegn. Den anden Gruppe, som begynder med **h** og slutter med **s**, og den tredje, som begynder med **t** og slutter med **z**, bestaar hver af 5 Runer.

Disse Grupper kaldes af Islænderne, ialfald fra 17de Aarh. af, *attir*, i Ental *att*, og betegnes efter den første Rune i Gruppen som *Freys att*, *Hagals att* og *Tys att*. Af *Freys att* ser man, at *att* her har været forstaaet i den sædvanlige Betydning »Slægt«, da man af Hensyn til denne Betydning i sen Tid har givet første Rune Navnet *Freyr*, som var et Personnavn, istedenfor *fē*.

Inddelingen i Grupper af de 16 nordiske Runer ligger til Grund for Kvistruner, der betegner hver enkelt Rune ved at angive, hvilket Nummer Runen indtager

i 1ste, 2den eller 3dje Gruppe. Se herom Liljegren, *Run-Lära* S. 49 ff.; S. Bugge, *Rökstenen* (1878) S. 80, 130 f.; Löffler i *Antiqvarisk tidskrift för Sverige* VI, 2 og i *Nordiska studier* tillegnade Noreen S. 191 ff.¹⁾

Meddelelser i et Haandskrift fra St. Gallen (fra 9de eller 10de Aarh.), som er trykte hos Stephens I S. 239 og som indeholder hoityske Omdannelser af de ags. Runenavne, viser, at der brugtes Lonskrift, hvis Betegnelse af de forskjellige Runer grundede sig paa den længere Runerækkes Inddeling i 3 Grupper.

Om en mulig Inddeling af den længere nordiske Runerække paa 24 Tegn i 4 Grupper, hver paa 6 Tegn, se ovenfor S. 7 f. Anm. 3.

Brate (Sv. fornminnesför. tidskrift VII S. 55 f.) har skarpsindig formodet, at det islandske Udtryk for Runegrupper *attir* oprindelig skulde have været forstaaet som Grupper bestaaende af 8 (Runer) og oprindelig være en Afledning af Talordet *átta*²⁾. Men denne Forklaring synes ikke nødvendig og den bliver ialfald meget usikker, navnlig fordi isl. *att* i den nævnte Betydning først er paavist i den sene Tid, da Forbindelsen *Freys att* godtgjor, at man opfattede *att* som »Skægt«.

Ekskurs I.

(Til S. 6 Linje 29.)

Kylfver-Indskriften *sueus*.

Til hoire paa Kylfver-Stenen er skrevet med Runer de 5 Bogstaver *sueus*. Man bør forudsætte, indtil det modsatte er bevist, at dette er en Indskrift i nordisk Sprog. Derfor synes mig Löffler's Tolkning (*Nordiska studier* S. 205 Anm.), paa hvilken jeg selv naafhængig havde tænkt, at *sueus* skulde være et latinsk Ord »svensk«, ikke tilstedelig.

Jeg formoder, at det sluttende *s* i *sueus* er det enklitisk tilfoiede **es* »er«, Præsens 3. Pers. Ental. Dette **es* har da efter Vokal tabt sin Vokal. Det samme er jo Tilfældet i det ældste historiske oldnorske Sprog. Ligesaa bliver i Gammel-Latin *est* enklitisk foiet til en Nominalform, som ender paa Vokal, og mister da selv sin Vokal.

Vi beholder altsaa tilbage *sueu*. Dette kan være skrevet for *su ueu*. Saaledes skrives f. Eks. paa Rök-Stenen en Rune ofte kun én Gang, naar det første af to ved Siden af hinanden staaende Ord skulde (om det stod alene) skrives i Slutningen med den samme Rune som den, med hvilken det andet Ord (om det stod alene) skulde begynde. I *su* maa vi da vel se det demonstrative Pronomen i Nomin. Ental Hunkjon. Den samme Form er endnu brugelig i det historiske Sprog.

¹⁾ Ved Inddelingen af den kortere Rækkes nordiske Runer regnes 1ste Gruppe undertiden som 3dje og omvendt 3dje Gruppe som 1ste. I Leiden-Hskr. er Runerne *[t]iu[r]* til og med *ir* stillede foran *fu*; se Arkiv XIV S. 102.

²⁾ Sievers (Pauls Grundriss² I S. 257) finder denne Brates Forklaring sandsynlig.

ueu betegner da efter min Formodning Udtalen *wēu*. Herimod taler ikke den Omstændighed, at Kylfver-Stenen i Runerækken har Runen **ƿ w**; thi Rök-Stenen, som har denne samme Rune, bruger dog en anden Betegnelse for *w* efter en Konsonant. Og Brakteaten Nr. 28, som to Gange har Runen for **w**, skriver dog *huilald*, hvor u (dog her anderledes formet) synes at betegne Udtalens *w*.

I ueu formoder jeg Nomin. Ental Hunkjon = got. *weiha*, af et til got. *weihs* »hellig« svarende Ord.

I ueu er *h* faldt ud mellem to Vokaler, efterat det havde forandret det forudgaaende lange *i* til langt *e*. Dette stemmer overens med historisk nordisk Sprogform. Men i Ord, som horer sammen med got. *weihs*, er *h* faldt bort ogsaa i adskillige andre Indskrifter med den længere Rækkes Runer. Saaledes har vi i Odemotland-Indskriftens *ue-* ved denne Stamme *e*, som er opstaaet af langt *i*, foran *h*.

Ved *su ueu* maa da vel tænkes til et Substantiv i Hunkjon enten med Betydning »Runeskrift« eller »Runerække«; men hvilket Substantiv, lader sig ikke med Sikkerhed afgjøre. Man kan tænke paa **rūnu* med kollektiv Betydning (jfr. Sievers i Pauls Grundriss 2 I S. 250) eller paa et Ord for »Række«, som har svaret til oldn. *røð* eller til ags. *rāv* eller til got. *tēwa*. (Mindre sandsynligt forekommer det mig, at ueu her skulde betegne »et viet Gravsted«.)

Indskriften i sin Helhed *sueus* skulde altsaa opfattes som *sū wēu's* »dette er den hellige (Række)«.

Jeg holder dog for mulig en anden, lidt forskjellig Opfatning. *sueu* har mulig været udtalt som et tostavelles Ord **swēu* med Betydning »den hellige (Række)«. Jeg formoder nemlig, at *s* i flere nordiske Ord allerede fra forhistorisk Tid af har været brugt som et Præfiks, der havde Betydningen af den bestemmende Artikel og var opstaaet af Pronominalstammen *se*; jfr. Arkiv XXI S. 143 ff.

Ligesom her ved *su ueu* maa tænkes til et Substantiv (her af Hunkjon), som let forstaaes af den Runerække, som er indridset foran *sueus* paa samme Sten, saaledes maa paa lignende Maade i andre Indskrifter et Substantiv tænkes til ved det demonstrative Pronomen: *ansagui · sia* Gjevedal, hvor til *sia* »denne« maa tænkes et Substantiv af Hunkjon, sandsynlig **salik* »Sal«; se NI. S. 472 ff. *sia aluh* Kinneved »denne (Sten er) et Værn«.

Jeg vover ikke at afgjøre, hvorvidt det er tilfældigt eller ikke, at man faar den samme Læsning *sueus* frem, hvad enten man læser de 5 Runer fra venstre mod hoire eller fra hoire mod venstre.

Ekskurs II.

(Til S. 31 Linje 7.)

Runen Υ i to angelsaksiske Mynt-Indskrifter.

Den angelsaksiske Rune Υ findes ikke blot i ags. Runerækker og Alfabeter, men ogsaa i enkelte Metal-Indskrifter, som maa antages at have indeholdt Ord¹⁾.

Runen forekommer paa en Solvmynt (Stephens I S. 563; III S. 235), som er funden i Wijk ved det gamle bekjendte Handelssted Duurstede nær Utrecht. Sammen med den blev fundet Mynter af Pepin, Karl den Store og Ludvig den Fromme († 840). Mynten har paa Adversen et Monogram sammensat af latinske Bogstaver. Stephens læser dette ECGBERHT og forstaar det om Ecgberht af Wessex († 836). Haigh betvivler denne Læsnings Rigtighed. Reversen har ingen anden Fremstilling end en Runeindskrift. Denne er maaské:

ƚ ƚ ƚ ƚ ƚ ƚ ƚ ƚ ƚ

Rune 1 er vendt op og ned i Modsætning til Rune 3. R. 4 er efter Tegningen snarest $\mathfrak{f} \mathfrak{æ}$, men kan ogsaa læses $\mathfrak{f} \mathfrak{a}$, da dens overste Kvist berorer Tværstregen i R. 5. Sproglige Grunde gjør det dog sandsynligt, at R. 4 har været $\mathfrak{f} \mathfrak{o}$. R. 8 er meget mindre end de øvrige Runer.

Haigh har vistnok læst de 5 første Runer rigtig som *Lul on*. *Lul* er Myntmesterens Navn. Med Runer findes *lul* skrevet paa en Mynt af Eþilberht af Ost-Anglia † 794 (Keary, Catalogue of English Coins in the British Museum I, 83). Med latinske Bogstaver findes LULLA paa Mynter af Offa af Mercia 757—796 (I, 28) og LUL paa en Mynt af samme Konge (I, 32). Ligeledes LUL paa en Mynt af Coenwulf af Mercia 796—822 (I, 36). *Lulla*, der nævnes som Myntmester paa Mynter fra anden Halvdel af 9de Aarh., er vistnok en anden Person. Derimod er *Lul* paa Mynten fra Wijk vist samme Person som *Lul*, hvis Navn ligeledes er skrevet med Runer paa Eþilberhts Mynt. Efter *Lul on* maa følge Myntstedets Navn.

Stephens læser dette feilagtig *áuasa*. Υ er aldrig *a*. Der synes at maatte læses: *auxsx*. Naar vi finder, at Myntstedet *Eaxanceaster* (Exeter) paa Mynter er skrevet ikke blot *Eaxe*, *Erce*, *Ecrce*, *Erces*, *Eaxcc*, *Ecxccc*, men ogsaa *Exsccx* (Catalogue II, 357—359) og *Eaxccser*, *Eaxset* (II, 213 f.), saa synes det muligt, at ogsaa *auxsx* betegner Exeter.

I *auxsx* er vel *xs* en overflodig Betegnelse for *x* i *Eaxan-*, ligesom i *Exsccx*, og det sidste *x* sammenfatter *c* og *s* i *ceastre*, mellem hvilke Vokalen ogsaa i *Eaxccser* er ndeladt.

Da historisk Angelsaksisk overhoved ikke kjender Diftongen *au*, saa maa til *au* i *auxsx* en anden Vokalbetegnelse i historisk Angelsaksisk svare. Foran *x* har istedenfor *ca* de ældste Hskrr. oftest *ae*, f. Eks. Epinal-Glosserne (ikke senere end Begyndelsen af 8de Aarh.) *acx*, dog *leax*. Holtzmann (Altdutsche Gramm. I

¹⁾ Den første her behandlede Indskrift har jeg ikke fundet omtalt af Wimmer.

S. 179) mener, at dette ags. *ea* er opstaaet af *a^u*, og efter Kluge (i Pauls Grundriss ² S. 102⁹) er ags. *ea* gjennem *ao*, *au* opstaaet af *äü*. Heraf er da mulig *auxsx* at forklare. Rigtignok er det paafaldende, paa denne Mynt, der sandsynlig ikke er ældre end Slutningen af 8de Aarh., at finde en ældre Form end i Epinal-Glosserne. Men det kan forklares deraf, at i en Runeindskrift den Lydbetegnelse anvendes, som ved Tradition har holdt sig fra meget ældre Tider, medens Epinal-Glosserne, som er skrevne med latinske Bogstaver, viser os en Skrivemaade, som ikke stotter sig til saa gammel Tradition.

Den anden engelske Mynt, paa hvilken man har læst Runen **Y**, er udgiven i Catalogue of English Coins in the British Museum I S. LXXXV Nr. 2, S. 2 og Pl. I, 4; tidligere bl. a. hos Stephens III S. 246. Det er en Guldmynt (trimessis), som efterligner en merovingisk Guldmynt. Adversen viser en Kongebuste med Diadem omgivet af en ulæselig Indskrift, Reversen et Kors paa 3 Trin og derom en Runeindskrift, som gaar fra hoire mod venstre. Denne har man læst (vendt mod hoire):

BM Y II : TIX M II

Wimmer (i Catalogue I S. LXXXVI) har paa et Aftryk med Sikkerhed alene kunnet læse Rune 1 **B**, 2 **M**, 7 **X**, 8 **M**. Mynten henføres til c. 650.

Naar man i England har transskriberet Indskriften **bea(r)tigo**, er dette feilagtigt, da **Y** ikke kan betegne **a**. Endnu mere feilagtig er Forklaringen **feartigo** »forty«. Indskriften synes at maatte transskriberes: **bex : tigo** eller **bex II : tigo II**.

Jeg kan ikke forklare Indskriften. Jeg har tænkt paa, at **II : tigo** mulig kunde være *twentigo* 20; jfr. III *féowertigo* Poen. Eegb. 4, 68 (Sievers i Paul-Braunes Beiträge IX S. 265). Men dette synes i en Mynt-Indskrift ikke at give nogen passende Mening.

Ved **bex** har jeg tænkt paa latinsk *bes* (²/₃ af en *As*), da man i Middelalderen i Ordudgang ofte skrev *x* for *s*, f. Eks. *miler* for *miles*. Men jeg forstaar ikke, hvilken Mening *bes* (²/₃ af en *As*) skulde give paa denne Mynt.

Anden Bog.

Runenavnene.

Kapitel I.

I første Bog har jeg meddelt Oplysninger om den ældste germanske Runeskrift: om Antallet af dens Tegn; om den eiendommelige Rækkefølge, i hvilken disse Tegn sammenstilles; om de enkelte Tegns Former og om deres Betydning eller Lydværdi.

I det foregaaende har jeg dog ikke nærmere omtalt en Eiendommelighed ved Runerne, som er af stor Betydning for Spørgsmaalet om deres Oprindelse, nemlig deres Navne.

Hver Rune havde sit Navn. Disse Runenavne var germanske Ord, som indeholdt (i Regelen i Fremlyden) den Lyd, som Runen betegnede, og hvert af disse germanske Ord havde (ialfald i Regelen) en Ordbetydning i Sproget, som var uafhængig af den at være Runenavn.

Vi tør tro, at alle de germanske Stammer, som kjendte og brugte Runeskriften, ogsaa kjendte Runernes Navne i Former, som skiftede efter de forskjellige Stammers skiftende Sprogarter. Men Runernes Navne er os ikke bevarede fra alle de germanske Stammer, fra hvilke Runcindskrifter er os bevarede.

Den germanske Stamme, fra hvilken vi har de fleste gamle Meddelelser om Runernes Navne, er Angelsakserne. Derfor opføres i det følgende de ags. Runenavne først.

Derimod kjendes nu ikke de Runenavne, som brugtes hos de vestgermanske Stammer paa Fastlandet, forend den ags. Runeskrift hos dem blev kjendt gjennem Haandskrifter, som var skrevne af Angelsakser eller afskrevne efter ags. Haandskrifter.

De angelsaksiske Runenavne kjender vi fra Optegnelser i mange ags. Haandskrifter, af hvilke de ældste er fra 9de Aarh. (men hvis Originaler tildels kan have været ældre) og af hvilke flere har været bevarede paa Fastlandet¹). Disse Optegnelser er udgivne bl. a. hos Stephens I S. 100 ff., II S. 829 ff., jfr. III S. 9 ff. Se om dem ogsaa v. Grienberger, Arkiv XV S. 1 ff.²).

Disse Optegnelser meddeler de ags. Runetegn med Angivelse af disses Lydværdier ved latinske Bogstaver og med Tilføielse af Runernes Navne, saaledes at Runerne opfores dels i den eiendommelige germanske Rækkefølge (»Futhark«), dels i det latinske Alfabets Rækkefølge. I flere paa Fastlandet hjemmehørende Haandskrifter, som meddeler ags. Runenavne, er disse forandrede ved Paavirkning fra eller Omsætning til tysk Sprogform (hvilket tidligst synes at have fundet Sted henimod Slutningen af 8de Aarh.). I mange af disse paa Fastlandet skrevne Haandskrifter har Runenavnene ogsaa undergaaet uvilkaarlige eller vilkaarlige Forvanskninger. Men ogsaa de i disse Haandskrifter forekommende Navneformer fortjener Opmærksomhed, dels fordi nogle af dem for Runenavnene henviser til ældre ags. Sprogformer end de, der foreligger i de rent ags. Haandskrifter, dels som interessante Bidrag til Kundskab om Runernes og Runenavnenes Udbredelse og Forandringer. Se om de Haandskrifter, som indeholder tyske Gjengivelser i ABC-Række af de ags. Runer, v. Grienberger's omhyggelige Afhandling i Arkiv XV S. 23—40.

Ved Sammenstillingen af Runenavnene i det følgende har jeg i Regelen kun nævnt rent angelsaksiske Navneformer, men ikke de Navneformer, i hvilke de ags. Former er væsentlig omdannede enten ved Indfyldelse fra hoitysk Sprog eller ved Forandringer af anden Art. Særlig opfører jeg de ags. Navneformer i følgende Haandskrifter:

1) Stephens 5, d. e. Optegnelser i en nu tabt Del af et engelsk Haandskrift, maaské fra 9de Aarh. Heri har været meddelt de ags. Runer i deres eiendommelige Rækkefølge med tilsvarende latinske Bogstaver og Navne. Gjengivelse i det foregaaende S. 28 efter Wimmers Facsimile S. 85 (hvor der gives nærmere Oplysninger om Udgaver). I dette Haandskrift fandtes ogsaa et ags. Digt, som giver en Forklaring af Runernes Navne. Ifølge v. Grienberger (Arkiv XV S. 2 f.) er i Runedigtet Runenavnene tilføiede af en anden Haand. Sprogformen er i denne Optegnelse vestsaksisk.

2) Stephens 8, d. e. den ags. Runerække med Angivelse af tilsvarende latinske Bogstaver og af Runernes ags. Navne i det nedenfor (under Omtalen af gotiske Runenavne) nærmere omtalte Haandskrift, som nu er i Wien, sandsynlig fra omkring Aar 900. Ogsaa hos Wimmer S. 85, hvis Facsimile i det foregaaende er

¹) Under Nr. 4 opfører Stephens en ags. Runerække, som findes i et Isidor-Haandskrift i det kongelige Bibliothek i Brüssel (Cod. 9311—19, hos Stephens kaldt „No. 155“). Dette Haandskrifts Tid angives hos Stephens som 8de Aarh. (?). Men ifølge J. van don Gheyn, Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique II (1902) S. 273 Nr. 1322 er Haandskriftet fra 9de Aarh.

²) De gamle Optegnelser, som indeholder Runenavnene, opfores i det følgende med de Nummere, som de har hos Stephens paa de ovenfor anførte Steder.

gjængivet S. 28. Her er Sprogformen northumbrisk, og denne Optegnelse synes at grunde sig paa en Meddelelse af Alewine.

3) Stephens 9, d. e. engelsk Haandskrift (Cotton ms. Svo, Domitian A 9), som skal være fra 10de Aarh., meddelt hos Stephens I S. 102 og II S. 830. Sprogformen er her i det hele vestsaksisk.

Paa enkelte usikre Undtagelser nær, som i det følgende skal nævnes, kjender vi ikke de nordiske Navne paa Runerne, som brugtes dengang, da man skrev med Runer af den længere Række paa 24 Tegn. Vi kjender kun Runenavnene for den særlig nordiske Runerække paa 16 Tegn, som opstod ved Forandring af den ældre længere Række, sandsynlig langt ud i 8de Aarh.

De ældste Optegnelser, som vi kjender af de nordiske Runenavne, skriver sig fra fremmed Haand. Af dem fortjener følgende særlig at nævnes:

1) »Leiden-Rækken«, som er funden frem af Professor H. Kern og udgivet af v. Grienberger, Arkiv XIV S. 101 ff.¹⁾ Denne findes i Codex Leidensis Lat. 4to 83, et Haandskrift fra 10de Aarh., som engang har tilhørt Benediktiner-Klosteret i Fleury sur Loire. Optegnelsen indeholder de nordiske, vistnok nærmest de danske, Runer med Navne skrevne baade med Runer og med latinske Bogstaver og med Angivelse af Lydværdi. Det er en Afskrift, hvis Original, der sandsynlig var skreven af en Franker, synes at have været fra c. 825—850. Se Skaldedigtu. S. 17—19. Om den nærmere Anordning se v. Grienbergers Meddelelse i Arkiv XIV S. 101 ff.

2) »Abecedarium Nordmannicum« i et Haandskrift i St. Gallen (Cod. Sang. 878) fra 9de Aarh. meddeler den kortere nordiske Runerække med tyske Vers, som indeholder de nordiske Runenavne. Navnene, som sandsynlig har været mundtlig meddelte af en dansk Mand, er blevne noget forandrede ved Indflydelse af Versforfatterens tyske Sprogform. Meddelelsen af de danske Navne synes at have fundet Sted e. 875 kort før Nedskrivningen²⁾.

2 b) Her kan ogsaa nævnes en Codex Ratisbonensis (nu i München), om hvilken jeg henviser til Stephens Nr. 38 og til v. Grienberger, Arkiv XV S. 24, 26 f. (Nr. 9). Dette Haandskrift, som har de ags. Runer og Runenavne i ABC-Række, meddeler enkelte af Runenavnene (saaledes *caon* og *sol*) i Former, som tydelig henviser til nordiske Runenavne.

3) En Optegnelse i et engelsk Haandskrift (Cod. Cotton. Galba A 2), som har været sat til omkring Aar 1000. Her er de 16 nordiske Runer opregnede tiligemed Navne, som tydelig har dansk Form. Efter de 16 gamle Runer, som er afsluttede med 3 Prikker over hinanden, følger 6 yngre med tilfoiet Lydværdi, men uden Navne: *w* (Bogstaven hos Hickes III tab. 6 er vistnok den ags. Form af *w* og ikke, som v. Grienberger har læst, *ϥ*). *k* (til Forskjel fra Rune 6, hvis Navn er

¹⁾ Jeg besidder en Afskrift af Prof. Kern, som har været saa elskværdig at skjænke mig den.

²⁾ Om denne Optegnelse se Wimmer S. 235 f. og de der anførte Skrifter, samt Brate, Bezenberger's Beiträge XI S. 190, mit Skrift Skaldedigtu. S. 22 f. og v. Grienberger, Arkiv XIV S. 107 ff.

skrevet *con*). *g* (over *Y* staar hos Hicques en Prik, som mangler hos Stephens). *e*. *a*. *d*. I Runenavnene *red*, *con*, *nød* er Enkeltvokal sat, vistnok efter yngre dansk Udtale, for Tvelyd. Navnet *hagol* viser ved *o* Indflydelse fra engelsk Sprogform. *beorc* findes ellers kun som angelsaksisk Runenavn og grunder sig derfor her vist paa engelsk Indflydelse. Baade efter de 6 yngre Runer og efter Sprogformerne synes Haandskriftet ikke at kunne være ældre end fra Slutningen af 11te Aarh. Denne Runerække er udgivet af Hicques, Thesaurus III Tab. 6, Nr. 7 og derefter hos Stephens I S. 103 Nr. 14. Se ogsaa v. Grienberger, Arkiv XIV S. 106 f. I samme Haandskrift findes bl. a. en anden Optegnelse af den nordiske Runerække paa 16 Runer med Lydværdier, men kun to Navne (*fer*, forvansket af *fe*, og *ur*), samt med Tilføielse til Slutning af den yngre Rune for *g*. Om denne Runerække (Stephens Nr. 12) og dens Forskjelligheder fra Nr. 14 skal jeg her ikke nærmere tale.

4) En i to forskjellige Afskrifter efter The Book of Ballymote (1391) foreliggende irsk Optegnelse af de norske Runer, deres Lydværdier og deres Navne, trykt hos Stephens III S. 10 f. Nr. 71—74; jfr. v. Grienberger, Arkiv XIV S. 103 ff. Afskrifterne er saaledes ikke ældre end fra Slutningen af 14de Aarh. og tildels forvanskede, men Navneformerne og de dertil hørende Runeformer synes at vise tilbage til en Original fra c. 950. Se Skaldedigtn. S. 23 f.

I den følgende Opregning af Runenavnene forbigaar jeg flere forvanskede Navneformer i disse irske Afskrifter.

5) De nordiske Runenavnnes af Runetegnene uafhængige Ordbetydning forklares i et norsk (sandsynlig vestnorsk) Digt fra Slutningen af 12te eller fra 13de Aarh. Her er Forklaringerne føiede til Runetegnene, medens Runenavnene ikke er skrevne til. Digtet er bedst udgivet med Oplysninger af Kålund i Smastykker« S. 1—16, jfr. smst. S. 100 ff., og af Wimmer, Runenschrift S. 275—280.

6) Runerne med Navne og Forklaringer findes optegnede i forskjellige islandske Haandskrifter, af hvilke det ældste er fra omkring 1500. Forklaringerne er dels givne i islandske Vers, som viser Indflydelse fra det norske Runedigt, men som i Forklaringerne har mange Tilføielser, der er aldeles uafhængige af det norske Digt, dels er Runernes Betydning forklaret paa Latin. Om de forskjellige Haandskrifter og de forskjellige Redaktioner henvises til Kålund, Smastykker« S. 16—21, 102 f. og 111—113, samt til Wimmer S. 281—288. Herfra er de i det følgende anførte islandske Runenavne hentede.

Hvilke Navne Runerne havde i Norden paa den Tid, da man der kun kjendte den længere Rækkes Runer, kan man for flere Runers Vedkommende slutte ved Sammenligning af følgende Momenter: 1) Runernes Navne i den kortere, særlig nordiske Runerække. 2) Lydværdien af den længere Rækkes Runer. 3) Sprogformerne i de med den længere Rækkes Runer skrevne nordiske Indskrifter overhoved. 4) Den magiske Brug af enkelte af den længere Rækkes Runer i nogle nordiske Indskrifter. 5) De angelsaksiske Runenavne. 6) De gotiske Bogstavnavne.

Oplysning om Navnene paa en Rune (eller to) faar vi endelig maaské af Indskriften paa Kragehul-Spydstagen; se i det følgende om Navnene paa Runerne for *h* og for *s*.

De gotiske Runenavne er ikke bevarede i sine oprindelige gotiske Former eller i sin oprindelige Anvendelse hos Goterne som Runenavne, men vi har middelbart Kjendskab til dem gennem nogle Optegnelser i et Haandskrift, som tidligere var i Salzburg og nu er i Wien (Cod. Salisb. 140, nu i Wiener Hofbibliothek Cod. 795)¹).

Det nævnte Salzburg-Hskr., som er fra omkring Aar 900, indeholder først Breve af Angelsakseren Alcwine (766 Forstander for Skolen i York, 782 kaldet til Karl den Stores Hof). Det første Brev er rettet til Aquila, d. e. Arn, Broder til Alcwine og første Erkebiskop af Salzburg. Fremdeles indeholder Haandskriftet en Orthographia brevis, som tillægges Alcwine, og Rækken af de angelsaksiske Runer med Angivelse af deres Lydværdier og med deres Navne skrevne ved Siden (se her foran S. 28 f.). Derhos indeholder Haandskriftet, vistnok som senere Tillæg af en anden Mand, en Række Optegnelser, som vedrører gotisk Skrift og Sprog, sandsynlig efter tre forskellige Forskrifter. Disse Optegnelser er skrevne i første Halvdel af 10de Aarh.

Ved Siden af den ags. Runerække staar de 16 første Tegn af et gotisk Alfabet (ikke Runealfabet) i den gotiske Rækkefølge fra *A* til og med *U* (Alfabet *a*). Paa følgende Side under nogle gotiske Ord atter et gotisk Alfabet i gotisk Rækkefølge fra Begyndelse til Ende (Alfabet *b*). Ved Siden deraf et Alfabet i væsentlig latinsk Rækkefølge (Alfabet *c*) og med Bogstavnavne ved Siden. (Dette er de Bogstavnavne, som her skal behandles.) Til Alfabet *a* horer Fragmenter af gotisk Bibeltekst (Lukas's Evangelium) og derover med latinsk Skrift Angivelse af Udtalen (hvorved de gotiske Ord omsættes halvt til Hoitysk). Endelig findes grammatiske Bemærkninger om nogle gotiske Ord. Til Slutning en Række gotiske Tal med latinske Paralleler. Th. v. Grienberger mener, at Notitserne er fælles Arbeide af en Goter og en Tysker, som brugte Latin som fælles Meddelelssprog. Om det har været en sydfransk Goter, er ikke sikkert. Salzburg-Hskr. er dog ikke den Original, hvori disse Notitser først blev nedskrevne, men en senere Afskrift. Ifølge v. Grienberger har den første Optegnelse sandsynlig fundet Sted i anden Halvdel af 8de Aarh., i Alcwines Omgivelse og under hans Paavirkning.

P. A. Munch (Monatsberichte der Kgl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1848 S. 55 ff. og Det gotiske Sprogs Formlære S. 15) og siden Kirchhoff, som ikke nævner Munch, har godtgjort, at de fleste af disse Bogstavnavne egentlig er Runernes gotiske Navne, hvis Former er forandrede ved Indflydelse fra Nedskriverens hoityske Sprogform.

¹) Disse Optegnelser er først udgivne af W. Grimm, Zur Literatur der Runen (Wiener Jahrbücher 1828). Oplysninger og Bemærkninger om dem findes hos P. A. Munch, Monatsberichte der Kgl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1848 S. 55 ff. og Det gotiske Sprogs Formlære, Christiania 1848, S. 15 f.; A. Kirchhoff, Das gothische Runenalphabet², Berlin 1854, S. 10 ff.; J. Zacher, Das gothische Alphabet Vulfilas, Leipzig 1855, S. 1 ff.; v. Grienberger, Sievers Beiträge XXI S. 185—224, hvis Meddelelser er meget udførlige og værdifulde; W. Luft, Studien zu den Ältesten german. Alphabeten, Gütersloh 1898, S. 71 ff., hvis Bemærkninger v. Grienberger imødegaaer i sin Anmeldelse i Göttingische gelehrte Anzeigen 1899 Nr. 5 S. 390 ff.

De gotiske Bogstavnavne er i Haandskriftet skrevne under hverandre. Jeg opfører dem her i fortløbende Rækkefølge, idet jeg i det følgende skal give de nødvendige Oplysninger om de Bogstaver, ved Siden af hvilke Navnene er opførte¹⁾:

aza. berena. geuua. daaz. eyz. fe. gaar. haal. iiz. chozma. laaz. manna. noicz. uraz. pertra. quertra. reda. sugil. tyz. uuinne. utal. enguz. ezee. uuaer. thyth.

Ved de tre sidste Bogstavnavne *ezee* (ved Siden af den gotiske Bogstav for *z*), *uuaer* (ved den gotiske Bogstav for *hw*) og *thyth* (ved den gotiske Bogstav for *þ*, og med en under Navnet skreven Tilføielse: *t & h*) er det hidtil ikke godtgjort, at de oprindeligt har været Navne paa gotiske Runer. Og om *uuaer* tor dette ikke antages, da Navnet har betegnet Lyden *hw*, som i Runeskriften ikke, saaledes som i gotisk Bibelskrift²⁾, efter hvad vi ved, har været betegnet ved et enkelt Tegn. Se om disse tre sidste Bogstavnavne mere i det følgende. Der skal jeg ogsaa tale om Navnet *quertra*, som tilhører en Bogstav for en Lyd, der ikke har havt noget enkelt Tegn i den ældste germanske Runerække.

Der er intet Bevis for, at det er Ulfila selv (saaledes som Kirchhoff S. 49 f. og Wimmer S. 271 f. mener), som har overført de gotiske Runenavne paa de af ham til hans Bogskrift indførte nye Bogstaver. For det modsatte taler, som jeg siden skal vise, Navnet paa Runen for *e* (i Salzburg-Hskr. *eyz*), da Ulfila betegner kort *e* ved *ai* og ikke ved *e*. Ligeledes Navnet paa Runen for *i* (i Salzburg-Hskr. *iiz*), da Ulfila betegner langt *i* ved *ei*³⁾. Det synes tværtimod at have været en anden Goter, som ordnede Ulfilas Bogstaver efter det latinske Alfabetets Rækkefølge, der først brugte Runenavnene som Navne paa Ulfilas Bogstaver.

Men naar Luft (S. 74) paastaar, at Runenavnene slet ikke har noget at gjøre med de gotiske Bogstaver, ved Siden af hvilke de er stillede i Salzburg-Hskr., saa er dette urigtigt, thi *uuaer* horer sikkert til Ulfilas Bogstavtegn for *hw*, ved Siden af hvilket det staar, og ikke til nogen Rune, da hverken et Tegn for Lyden *hw* eller et til *uuaer* svarende Navn findes i nogen Runerække⁴⁾.

O. v. Friesen i sit Skrift »Om runskriftens härkomst« (Upsala 1904)⁵⁾ nævner S. 15 f. det først som en Mulighed, at Ulfila fra Runealfabetet kunde have optaget Navnene og at disse med hans Alfabet kunde have vandret gjennem Syd-Europa og holdt sig ned til 8de Aarh. Derpaa fortsætter han: »Men en annan möjlighet är dock lika stor: att runnamnen blifvit i Västeuropa applicerade på de gotiska bokstäfverna, sedan runorna blifvit där bekanta genom den sydgående kulturströmmen, som redan på 500-talet uppnådde östra Frankrike och där sammanträffade med den gotiska odlingen.«

Dette af v. Friesen nævnte Alternativ holder jeg for utilstedeligt. For det første taler herimod den Omstændighed, at Salzburg-Hskr. har Ulfilas Tegn for

¹⁾ Af typografiske Grunde gjengives her og andensteds det angelsaksiske *z* ved sædvanlig *g*.

²⁾ Af typografiske Grunde gjengiver jeg ved *hw* den gotiske Bogstav, hvis Lyd svarer til *hw* i andre germanske Sprog.

³⁾ Ganske anderledes Wimmer S. 271 f.

⁴⁾ Se v. Grienberger, Göttingische gelehrte Anzeigen 1899 Nr. 5 S. 396.

⁵⁾ Efterat første Ark (hvor S. 2 O. v. Friesens Afhandling er nævnt) var trykt, er denne Afhandling i trykt Stand ved Forfatterens Godhed kommen mig i Hænde 14de November.

hw med dertil foiet Navn *uuær*. Thi dette Navn kunde jo ikke overføres fra den i Vest-Europa brugte, ikke-gotiske Runeskrift, da hverken det nævnte Tegn eller det nævnte Navn der fandtes. Ligeledes taler imod v. Friesens Antagelse Navnet *quertra*, thi af den angelsaksiske Runeskrifts Historie ser vi, som jeg i det følgende skal vise, at en Rune for *q* endnu ikke fandtes i den vesteuropæiske Runeskrift i 8de Aarh. Endelig vilde det være hoist paafaldende, i Salzburg-Hskr. at finde som gotiske Bogstavnavne Former som *uraz*, *berena*, hvis Navnene var overførte fra den vestgermanske Runeskrift. Andre Modgrunde forbigaar jeg.

Jeg maa derfor i Overensstemmelse med de fleste Runeforskere og i Modsætning til v. Friesen holde fast ved, at de gotiske Bogstavnavne i Salzburg-Hskr. afgiver fuldt Bevis for, at Runerne hos Goterne, for Runerne blev overførte til Nordboer og Vestgermaner, havde Navne, som i det væsentlige stemte overens med de Runenavne, som vi finder hos Nordboer og hos Angelsakser.

At Runenavnene allerede har været i Brug hos Goterne, mener ogsaa v. Friesen selv, men paa Grund af et andet Forhold, som jeg senere skal nævne. Og det samme tror jeg at kunne slutte af mange andre Omstændigheder, som under min Fremstilling senere skal blive fremhævede.

Herefter skal jeg i de følgende Kapitler anføre de germanske Runenavne hvert for sig i deres angelsaksiske og nordiske Former, sammen med de i Salzburg-Hskr. optegnede Navne paa gotiske Bogstaver.

Jeg gennemgaar dog her for det første Navnene ikke i Runernes eienommelige Rækkefølge. Jeg begynder med de Navne, som i indbyrdes tydelig til hverandre svarende (eller dog i det væsentlige svarende) Former er bevarede fra tre germanske Folk, baade i angelsaksisk og i nordisk Form, samt i de gotiske Former, som vi middelbart lærer at kjende af Salzburg-Hskr.

Altsaa: Navnene paa **m. r. j** (ags. *gér*, oldn. *ár*, got. i Salz.-Hskr. *gaar*). **i. t. u. b. f. s. n. h. l.** (Kap. II.)

Herefter opfører jeg de Navne, som i indbyrdes væsentlig overensstemmende Former kun er bevarede i den angelsaksiske Tradition og i Salzburg-Hskr.: **g. w. p. e. ŋ. o** (ags. *épel*, i Salz.-Hskr. *utal*). **d.** (Kap. III.)

Saa følger Behandlingen af det ags. Runenavn *eoh*, sammenstillet med de nordiske Runenavnformer *ýr*, *ir* og *eir*. (Kap. IV.)

I et følgende Kapitel behandler jeg nogle Runenavne, ved hvilke Forholdet mellem 1) de ags. Former, 2) de nordiske Former og 3) Formerne i Salzburg-Hskr. er omstridt og vanskeligere at bestemme. Altsaa Navnene paa: **a** (ags. *ós*, oldn. *óss*, got. i Salz.-Hskr. *aza*). **k. þ** (*th*). (Kap. V.)

Endelig ags. *eolhx*. (Kap. VI.)

I de Bemærkninger, som i det følgende sammenstilles, bliver Opgaven den, af Salzburg-Hskr.'s Former at finde ud de ægte gotiske Former.

Der næst skal, navnlig ved kritisk Sammenligning af de fra flere germanske Folkestammer bevarede Navneformer, de ældste germanske Navneformer søges bestemte.

I det følgende skal jeg tillige anfore, hvilken Betydning de Ord, som var Runenavne, havde uafhængig af den at være Runenavne, f. Eks. det, at *man*, der i Angelsaksisk var Navnet paa Runen for **m**, tillige var det sædvanlige ags. Ord for »Mand, Menneske«. Jeg skal ogsaa søge at bestemme disse Ordbetydninger i det germanske Sprog, som de ældste Runenavne tilhørte.

Efter en Sammenstilling af de 24 Runenavne i de formodede oprindelige Former (Kap. VII) skal saa til Slutning følge nogle Bemærkninger om Navnet paa den senere Rune for **q** og om de tre sidste Navne i Salzburg-Hskr. *ezee*, *uuær*, *thyth* (Kap. VIII).

Kapitel II.

Runen for **m** (Rune 20 i Rækken) heder i Angelsaksisk *man* (f. Eks. Stephens 5) eller *mon* (f. Eks. Stephens 8). Navnet er i Ags. enslydende med det Ord, som betyder »Mand, Menneske«, og er saaledes forklaret i det ags. Runedigt.

Runen for **m** heder i Oldislandsk og Oldnorsk *maðr*, hvilket Ord betyder »Mand, Menneske«. Saaledes forklares Runenavnet i det norske Runedigt og i de islandske Runeramser. I gamle islandske, svenske og norske Haandskrifter bruges Runen **Y** *m* ofte for at betegne det Ord, som er Runens Navn, nemlig *maðr* »Mand, Menneske«, oftest i Nominativ¹⁾. Saaledes f. Eks. i Hoved-Haandskriftet af Edda-Digtene. Hvor her en anden Kasusform skal udtrykkes, anvendes Runen langt sjældnere, og Kasusformen maa da særlig betegnes, f. Eks. ved at skrive *z* over Runen, naar den skal betegne Genetiven *mannz*. Se Cod. Reg. af den ældre Edda, Fototyp. Udg. S. LI f.

I de irske Afskrifter af den oldnorske Runerække *mann*. Denne Form kan som Nominativform stottes derved, at der i gamle islandske Haandskrifter findes undertiden for den sædvanlige Nominativform *maðr* »Mand, Menneske« skrevet *mann*, der er opstaaet af *mannr* (ligesom *tenn* af **tennr*), hvor Stavelse-rimet viser, at der har været udtalt *mannr* eller *mann*, ikke *maðr*; f. Eks. Fms. IV 214. Denne Form har fæstet sig i Sætningsætningen *manngi* (*mangi*).

Olddansk i Leiden-Hskr. med Runer Φ $\mathfrak{F}$ $\mathfrak{t}$ $\mathfrak{A}$ og med latinske Bogstaver *manr*. Dansk hos Stephens 14 *mander*. Dansk i tysk Omskrift i Abeced. Nordm. *man*.

Gotisk i Salzburg-Hskr. *manna*, hvilket er den rette gotiske Form af det germanske Ord, som betyder »Mand, Menneske«.

Navnet paa Runen for **m** er baade hos Nordboer, Angelsakser og Goter i Form overensstemmende med det Ord, som betyder »Mand, Menneske«. Det gotiske Runenavn *manna* maa derfor ifølge Goternes egen Opfatning have været det samme Ord som got. *manna* »Mand, Menneske«.

¹⁾ Se P. G. Thorsen, Om Runernes Brug udenfor det monumentale S. 77 f.; Bj. M. Ólsen, Runerne i den oldisl. Literatur S. 40 ff.

Naar Runenavnet f. Eks. i Oldnorsk ikke heder **manni*, som i grammatisk Form noiagtig vilde svare til got. *mannā*, men *maðr*, saa er dette naturligvis betinget derved, at »Mand« i Oldnorsk heder *maðr*, ikke **manni*.

Runen for r (Rune 5) hed hos Angelsakserne *rād*, saaledes Stephens 5 og Gaade i Exeter-Bogen 59 L. 15. Stephens 8 har *ræda*. v. Grienberger (Arkiv XV S. 8) forklarer dette som et Nomen agentis af **raidja* og sammenstiller det med oht. *reito* »auriga«, men denne Form af Runens Navn *ræda* er sikkerlig ikke oprindelig, da det sædvanlige ags. Runenavn *rād* regelret svarer til det nordiske Runenavn og til det gotiske Bogstavnavn. Mulig er Formen *ræda* opstaaet derved, at der i Haandskriftets Original oprindelig feilagtig var skrevet *ræd* og at saa *æ* blev rettet til *a* paa den Maade, at *a* blev skrevet i Randen til hoire for *ræd*. Eller er *ræda* paavirket af den got. Form *reda* i samme Hskr.?

Ordet *rād* betyder »Ridning« og er forklaret saa i det ags. Runedigt.

Runen for r hed oldisl. og oldn. *reid*, som forekommer i 3dje grammatiske Afhandling i Sn. Edda, Bj. M. Ólsens Udg. S. 43. Navnet forklares som »Ridning« i det norske Runedigt og i de islandske Runeramser. Oldn. *reid* kan ogsaa betyde »Vogn«.

I den irske Optegnelse af den norske Runerække *raid*.

Olddansk i Leiden-Hskr. med Runer R ʀ | þ Æ, med latinske Bogstaver *reidu*. Hos Stephens 14 *ræð* efter yngre dansk Udtale; dansk i tysk Omskrift i Abeced. Nordm. *rat*.

Runens Navn maa i det ældste nordiske Runesprog have været **raidu*.

Gotisk i Salzburg-Hskr. *reda*. I ægte gammel gotisk Form maa Navnet have været **raida* og have betydet »Vogn« (oht. *reita* »Vogn«) eller »Ridning«.

Runen for j (Rune 12) hed i Ags. *g ear*. Saaledes hos Stephens 9 *gear* (hvor det er rettet for *geor*), *ger* Stephens 5, *gaer* Stephens 8. Navnet betyder »Aar«, som det er forklaret i det ags. Runedigt.

Den tilsvarende oldisl. og oldnorske Rune er ʀ, som betyder *a*. Dette er en sen Form af Runen, og Runens Lydværdi i de ældste nordiske Indskrifter er j. Runen har siden faaet Lydværdien *a*, fordi Runens Navn, som i det ældste nordiske Runesprog maa have været **jāra*, siden gik over til *ár*. Se Wimmer S. 199 ff. og her foran S. 13.

Runens oldisl. og oldnorske Navn var altsaa *ár* (som forekommer i 3dje gramm. Afh. i Sn. Edda, Bj. M. Ólsens Udg. S. 42), hvilket betyder »Aar«, og Navnet forklares i et islandsk Haandskrift ved »annus«. I det norske Runedigt og i de islandske Runeramser opfattes Betydningen som »god Aaring«, hvilken Betydning oldn. *ár* kan have.

I den irske Optegnelse *ar* (skrevet sammen med det forudgaaende *is*).

Olddansk *ar* Stephens 14 og Abeced. Nordm. I Leiden-Rækken skrevet med Runer ʀ R, med latinske Bogstaver *ae* (feillæst eller feilskrevet for *ar* i Leiden-Hskr.'s tabte Original).

Gotisk i Salzburg-Hskr. *gaar* (hvor *aa* betegner langt *a*). Dette er en hoitysk Omændring af den ægte gotiske Form *jēr*, som betyder »Aar»¹).

Runen for *i* (Rune 11) hed hos Angelsakserne *is*. Saaledes *is* Stephens 5 og 8. Navnet betyder »Is«, som det er forklaret i det ags. Runedigt.

Det oldisl. og oldnorske Navn paa Runen for *i* var *iss*, som allerede forekommer i 3dje gramm. Afh. i Sn. Edda, Bj. M. Ólsens Udg. S. 42; det betyder »Is«, som det er forklaret i det norske Runedigt og i islandske Haandskrifter.

I den irske Optegnelse *is* (skrevet sammen med det følgende *ar*).

Olddansk *is* i Leiden-Hskr., Stephens 14, Abeced. Nordm.

Gotisk i Salzburg-Hskr. *iiz* (hvor *ii* betegner langt *i*). Dette Navn vilde efter Ulfilas Skrivemaade have været skrevet **eis*, og **eis* maa i Gotisk have betydet »Is«. At Runens gotiske Navn i Salzburg-Hskr. begynder med *i*, viser, at langt *i* i den gotiske Runeskrift ikke, som i Ulfilas Skrift, blev betegnet ved *ei*; jfr. Kirchlhoff S. 28 ff. Ifølge Kirchlhoff (anf. St.) er *z* i *iiz* og ellers i Salzburg-Hskr.'s Bogstavnavne bevaret fra den gotiske Original. Det skal da her efter ham betegne det tonende *s*. Men i intet nu bevaret gotisk Haandskrift findes *z* brugt i det Omfang, hvori det er brugt i Salzburg-Hskr.'s Runenavne, f. Eks. i det Runenavn, som betyder »Is«.

Th. v. Grienberger (Sievers Beiträge XXI S. 206) mener derimod, at *z* i *iiz*, ligesom overalt i Salzburg-Hskr.'s gotiske Bogstavnavne (undtagen i *ezec*), gjengiver det germanske stemmelose *s*. I Salzburg-Hskr. bruges *z*, hvor der i Gotisk bruges *s* og ikke *z*; nemlig overalt i Ordenes Endelse, baade hvor *z* etymologisk kun er Nominativmærke og hvor Stammens udlydende Hvislelyd, som i *iiz*, er smeltet sammen med Nominativmærkets Hvislelyd.

Grunden til denne Brug af *z* i Salzburg-Hskr. finder v. Grienberger i Indflydelse fra Nedskriverens hoityske Sprog, da *z* i Oldhoitysk regelret brugtes i Udlyd som Tegn for et stemmeløst *s*. Men i oldhoityske Haandskrifter findes *z* kun yderst sjælden som Betegnelse for et stemmeløst *s*, der er bevaret fra et fællesgerm. *s*; se Braune, Althoehd. Gramm.² S. 141 § 168 Anm. 2.

Runen for *t* (Rune 17) heder i den ags. Række hos Stephens 8 *ti* (ligesaa Stephens 4 og 10), men i vestsaksisk Form *tír*. Saaledes Stephens 5 og 9. Ordet *tír* betyder i Ags. »Herlighed (gloria)«. I det ags. Runedigt synes *tír* at være opfattet som Betegnelse for et Stjernebillede, som ikke gaar ned²). Men Runenavnets nordiske og gotiske Former viser, at Runenavnet oprindelig har været opfattet som Navn paa den Gud, som paa Hoitysk kaldtes *Zio*. Denne Guds Navn er paa Ags. ellers *Tig* (Epinal-Gl., Wright-Wülcker II 443⁷), Gen. *Tíves*. Runenavnets ældre ags. Form er altsaa vistnok *tí*. Formen *tír* synes derfor at være opstaaet

¹) Formen i Salzburg-Hskr. forudsætter vel en gotisk Form *jēr*, hvis *ē* endnu ikke var gaaet over til *i*; jfr. v. Grienberger, Sievers Beiträge XXI S. 205 f.

²) Bosworth-Toller mener derimod, at Runens Navn (*Tír*) i Runedigtet er opfattet som Planeten Mars, der er opkaldt efter den Gud, som i Oldnorsk heder *Tjǫr*.

ved Indflydelse fra det ags. Ord *tír* som Omtydning af *tí*¹⁾. Neppe er *r* kommet ind ved Indflydelse fra den danske Form af Runenavnet. Det ags. Runenavn *tí* er paa Hoitysk blevet oversat til *ziu*, der i flere tyske Haandskrifter forekommer som Navn paa en Rune for *z*; se v. Grienberger, Arkiv XV S. 37.

Runen for **t** heder i Oldisl. og Oldnorsk *týr*, som i det norske Runerim forklares saa: (*Týr*) er *winendr ása* og altsaa opfattes som Gudens Navn. Ogsaa i de islandske Runeramser forklares Runenavnet som Gudens Navn. Opfatningen af Runenavnet som Kampgudens Navn forudsættes ogsaa i Sigdr. 6:

*Sigrúnar skalt kunna,
ef vilt sigr hafa,
ok rísta á hjalti hjørs . . . . .
ok nefna tysvar Tý.*

I de irske Afskrifter af den norske Runerække er Runenavnet skrevet *diur*, hvilket er en Forvanskning af **tiur*.

Olddansk i Leiden-Hskr. skrevet med Runer $\uparrow | \Lambda \blacktriangle$, med latinske Bogstaver *iu*, hvilket er en Forvanskning af **tiur*. Dansk hos Stephens 14 *tyr*.

Navnet paa Guden Ty forekommer i Vokativ i flere nordiske Indskrifter, som er skrevne med den længere Rækkes Runer. Saaledes skrevet **ti** i de norske Indskrifter fra Aagedal og Odemotland og i den jyske Brakteat-Indskrift Stephens Nr. 79; se NI. S. 549 ff. I samme Betydning er efter min Mening paa Brakt. Nr. 28 Stephens fra Overhornbæk, Jylland, skrevet **tu**, hvor anden Bogstav er skrevet med en Form af den Rune, som i Ags. heder *coh*; se NI. S. 583.

Jeg skal senere søge at gjøre det sandsynligt, at den nævnte Brakteat fra Overhornbæk er erulisk.

Jeg antager derfor, at Guden Tys Navn og Runenavnet i erulisk Sprog har været **TiuR*, Akkus. **Tiu*.

En Antydning af, at Runen for **t** allerede i urnordisk Sprog har baaret Guden Tys Navn, har vi maaské paa Brakt. Nr. 57 (fra Sjælland). Her følger efter Indskriften 4 Prikker og derpaa Runen for **t** med tre Kviste til hver Side. Magnus Olsen formoder, at denne **t**-Rune betegner Guden Tys Navn (mulig i Vokativ i en 3 Gange gjentagen Anraabelse). I Indskriften fra Odemotland er Runen **t** skreven med tre Kviste til hver Side i **ti**, hvilket jeg nu opfatter som Vokativ af Guden Tys Navn. Indskriften paa Nr. 57 viser Slægtskab med Odemotland-Indskriften ogsaa deri, at den Mand, som paa Brakteaten taler i 1ste Person, kalder sig **hariuha**, hvilket Navn horer sammen med **uha**, Navnet paa Odemotland-Stykkets Forfærdiger. Se herom mere paa et andet Sted.

I denne Forbindelse kan ogsaa mærkes, at tre Runer $\uparrow$ staar sammen i anden Linje af Lindholm-Indskriften umiddelbart foran :**alu**. Jfr. om denne Indskrift Bemærkningerne i det følgende ved Navnet paa Runen for **a**.

Gotisk i Salzburg-Hskr. *tyz*. Th. v. Grienberger (Sievers Beiträge XXI S. 217) mener, at dette udtrykker Udtalen **tīs* og at den tilsvarende Form hos Ulfila vilde hede **teius*; *w* skal da her i Formen *tyz* være trængt ud. For denne

¹⁾ Jfr. v. Grienberger, Arkiv XV S. 15.

Opfatning kunde tale oldn. *tívar* »Guder« (med langt *i*) og det, at de ags. Epinal-Glosser har *Tiig*. Men den nævnte Opfatning synes mig dog mindre sandsynlig. Imod, at *y* i *tyz* skulde betegne langt *i*, taler *iiz* i Salzburg-Hskr. (se S. 47). Dette Haandskrifts Form *thyth* (med Lydværdi angivet som *t & h*) forklarer jeg som got. *þiuþ* og tror ikke med v. Grienberger, at *y* her betegner langt *i*. Desuden holder jeg denne Opfatning af *y* som langt *i* ved Runenavnet *eyz* for ikke rigtig; se nedenfor. Fremdeles synes Runenavnet *enguz* i Salzburg-Hskr. at tale imod, at *w* i en Form **tūs* skulde være blevet trængt ud. Endelig skal jeg i det følgende søge at vise, at Navnet paa Runen 𐀓 i det ældste germanske, gotiske Runealfabet ikke har været **ihus* eller **ūs*, men at Runenavnet har været **ius*. I Overensstemmelse hermed tror jeg derfor med Munch (Det got. Sprogs Formlære S. 15), Kirchhoff (S. 32) og flere, at Navnet paa Runen for t i Gotisk har været **tius*, og at dette i Salzburg-Hskr. er gjengivet ved *tyz*. Hermed stemmer ogsaa den eruliske Vokativform af Gudenavnet paa Brakt. Nr. 28 Stephens *tiu* vel overens. Jeg formoder, at denne gotiske Form **tius* er at forklare af en enstavelses konsonantisk Stamme **tūw-*, og ikke af en vokalisk Stamme **tūwa-*. Jfr. oldind. *Dyāū-s*, gr. *Zεύς*.

At Gudenavnet *Ty* engang har været boiet som en konsonantisk Stamme, slutter jeg ogsaa, om end med Tvivl, af et Ord paa Vimose-Hovelen. Dennes Indskrift haaber jeg senere at skulle kunne forklare.

Runen for *u* (Rune 2) hed hos Angelsakserne *úr*. Saaledes skrevet *w* Stephens 5, 8 og 9. Navnet forklares i det ags. Runedigt som »Urokse«.

Runens oldisl. og oldnorske Navn var *úr*. Det skrives i Nominativ med én *r*: *w* (3dje gramm. Afb. i Sn. Edda, Bj. M. Ólsens Udg. S. 5), *úr* (smst. S. 42).

Navnet forklares i det norske Runedigt saaledes: (*úr*) *er af illu jarne*. Her har *úr* sandsynlig været forstaaet som »Slagger«; se Kalunds Udg. i »Småstykker« (1885) S. 7 f., jfr. S. 100 og S. Bugge smst. S. 105 f. Derimod i den islandske Runeramse er Runenavnet *úr* opfattet som det islandske Ord *úr* n., som betyder »Stovregn«.

Begge Opfatninger af Runenavnet *úr*, baade som Slagger og som »Stovregn«, er sikkerlig uoprindelige, og den angelsaksiske Opfatning som »Urokse« er, som jeg tror, den oprindeligere.

Dansk Runenavn i Leiden-Hskr. skrevet med Runer $\text{𐀓} \text{𐀚} \text{𐀛}$, med latinske Bogstaver *wr*. Hos Stephens 14 og i Abeced. Nordm. *w*. Skrivemaaden i Leiden-Hskr. viser vistnok, at Runenavnet i Olddansk var Hankjonsord.

Gotisk i Salzburg-Hskr. *waz*. Munch (S. 15) og Kirchhoff (S. 38 f.) mener, at *waz* er en Afskrivers Forvanskning af **uruz*, og at det i Ulfilas Skrivemaade vilde hede **ūrus* med langt *u* i første Stavelse, samt at Navnet hos Goterne har betegnet »Urokse«.

At man ikke kan opfatte *waz* som en rigtig gotisk Form af en Stamme *ūwa-*, som har betydet »Urokse«, synes at godtgjøres bl. a. derved, at oldn. *úrr* »Urokse« i Genetiv heder *úwar*.

Imod den Antagelse, at en gotisk Form **ūrus* her skulde ligge til Grund, indvender v. Grienberger (Sievers Beiträge XXI S. 209 f.; jfr. Arkiv XIV S. 110 f.), at Stammens udlydende *u* er faldt ud i den gotiske Dialekt, som Bogstavnavnene i Salzburg-Hskr. forudsætter, hvilket skal fremgaa af Bogstavnavnene *fe*, som i Ulfilas Skriftform vilde hede *faihu*, og *laaz*, som hos Ulfila vilde hede **lagus*.

Selv opfatter v. Grienberger *wraz* som et Intetkjonsord af en Stamme paa *-z* med samme Vokal foran *z* som i got. *arhwazna*, jfr. *hlaiwasnōs*. Dette Intetkjonsord *wraz* kan ifølge ham mulig have betydet »Urokse«, ligesom der af andre Dyrenavne findes Intetkjonsstammer paa *-z*, f. Eks. **hrinþiz* i det oht. Stedsnavn *Rynderbach* ved Siden af *Hrindpach*. Men han tror snarere, at *wraz* har været nær beslægtet med svensk *snöur* »stærkt Snefald« og med isl. *úr* »Stovregn«, af hvilket sidste den senere islandske Runeramse forklarer Runenavnet *úr*.

Denne v. Grienbergers Forklaring synes mig meget betænkelig. At Opfatningen af *úr* som Intetkjonsord er senere, synes at godtgjøres af $\text{R R } \blacktriangle$ i Leiden-Hskr., hvori man sikkerlig ikke tør søge et Intetkjonsord, hvor $\blacktriangle$ skulde være et neutralt Suffiks.

Den Opfatning, at *wraz* i Salzburg-Hskr. skulde være et Intetkjonsord paa *-az*, gjendrives ved Nominativformer af Hankjonsstammer paa *-a* i samme Hskr. (*iiz*, *eyz*). Thi disse viser, at *a* i sidste Stavelse maatte være faldt bort foran Stammens udlydende *-z*.

Jeg holder det for sandsynligt, at *wraz* i Ulfilas Sprog vilde hede **ūrus*. Denne Forklaring stottes med Hensyn til *a* i *wraz* ved den gotiske Form *Sunjaifripas* i Dokumentet fra Neapel fra Aar 551, hvilket Navn i samme Dokument paa Latin skrives *Suniefridus*. Dette Mandsnavn indeholder som sidste Led Stammen *fripu*. I Udlyden af første Sætningsled er *a* indtraadt istedenfor *u* i Navneformen *Fripaveikeis* i den gotiske Kalender. Sprogformen i Salzburg-Hskr.'s gotiske Bogstavnavne viser ogsaa ved *e* i *uinne* af *u* efter *j* Overensstemmelse med Neapel-Dokumentet, som har *Sunjaifripas* og paa Latin *Suniefridus*¹⁾.

Hvis den i det foregaaende begrundede Opfatning er rigtig, ser vi, at Runenavnets oprindelige etymologiske Betydning er bevaret i Ags., medens den i Norsk-Islandsk er glemt. Heraf maa sluttes, at det ags. Runenavn ikke kan være laant fra Nordboerne, ialfald ikke paa en Tid, da Runenavnet *úr* opfattedes saaledes, som det er opfattet i det norske Runedigt eller i den islandske Runeramse.

Runen for **b** (Rune 18) hed hos Angelsakserne *beorc* (Stephens 5, 10) eller *berc* (Stephens 4, 8, 9), hvilket sidste er en northumbrisk Form. Runenavnet betyder »Birk«, som Navnet forklares i det ags. Runedigt.

Runens oldisl. og oldnorske Navn er *bjarkan* neutr. (*ar biarkan a þa lvið ritat*), 3dje gramm. Afl. i Sn. Edda, Bj. M. Ólsens Udg. S. 47¹⁾; Dativ *bjarkani* smst. S. 47⁴⁾.

I de irske Afskrifter af den oldnorske Runerække *bergann*. Her har Irlænderen vistnok udtalt *rg* omtrent som *rk*. Skrivemaaden med dobbelt *n* beviser

¹⁾ Om nogle af de her nævnte gotiske Navneformer taler Gudm. Schütte, Arkiv XXI S. 44.

ikke, at Runenavnet har været brugt som Hankjordsord, hvilket v. Grienberger (Arkiv XIV S. 105) formoder. Skrivemaader, som regelret betegner dobbelt *n* efter Vokal, findes i islandske Haandskrifter ikke sjælden brugte for enkelt *n*; se f. Eks. min Udgave af Sæmundar Edda S. XII og den fototypiske Udgave S. XLIX. Det samme finder ogsaa Sted i irske Haandskrifter.

Olddansk i Leiden-Hskr. skrevet med Runer **BIȚRCFT** (som Rettelse af **-CIT**) med latinsk C for Runen **Ț**, med latinske Bogstaver *bierean*.

Forvansket er Formen *brica* (eller *brīta*?) i Abeced. Nordm., vel af **birica* eller **birican*. Ved den brugte Form har den tyske Sprogform faaet Indflydelse.

beorc som dansk Form i et engelsk Hskr. hos Stephens 14. Denne Form maa være paavirket af den ags. Form af Runenavnet.

I det norske Runedigt heder det: **ᚷ** (d. e. *bjarkan*) *er laufgrønstr líma*, hvilket Wimmer S. 279 oversætter: »Birkenzweig ist das laubgrünste reis«. *líma*, som rimer med *tíma*, er her Genetiv i Flertal af Hankjordsordet *lími*.

I de islandske Optegnelser gives følgende Forklaring:

ᚷ (*bjarkan*) *er laufgæð līm*
ok lítit tré
ok ungsamligr víðr,

og paa Latin: *abies*.

Ordet *bjarkan* er ikke paavist i nordisk Sprog uden som Runenavn. Derimod forekommer alle de andre nordiske Runenavne ogsaa i anden Anvendelse i Sproget¹⁾.

Salzburg-Hskr. har som Navn paa den got. Bogstav for *b* *berena*. Kirchhoff antager dette for forvansket af *bercha*, d. e. got. **bairka* = ags. *beorc*. Men nord. *bjarkan* viser, som Wimmer S. 271 og v. Grienberger (Sievers Beiträge XXI S. 202) bemærker, at *n* oprindeligt har hort med til Ordet. Oldn. *bjarkan* n. kan være en Afledning omtrent som got. *akran* n. Got. *berena* opfatter jeg som et til oldn. *bjarkan* n. svarende Hunkjordsord med kollektiv Betydning, hvad enten det har betegnet en Samling af Birkekviste, af Birkeved eller af Birkebuske²⁾. **berena* synes altsaa at have været Runens gotiske Navn. Istedendfor denne Form maa man i Ags. have indsat Stammeordet *beorc*, fordi hin Afledning i Ags. var ubrugelig³⁾.

Da den nordiske Navneform *bjarkan* har *n* tilfælles med det gotiske Bogstavnavn *berena*, medens *n* ikke findes i den ags. Navneform *beorc*, synes heraf at maatte gjøres følgende Slutning: Navnet paa Runen for **b** kan ikke være kommet til Nordboerne fra Angelsaksernes nærmeste Stammefrænder Friser eller Sakser paa Fastlandet, men maa (da Runerne, som jeg i det følgende skal søge at vise, tidligst har været brugte af Goterne) ad en anden Vei være kommet til Norden enten

¹⁾ Jeg gjør ikke nogen Undtagelse for *hagall*, da det med dette Runenavn forholder sig noget anderledes end med *bjarkan*. Se i det følgende.

²⁾ Forholdet mellem got. *berena* f. og oldn. *bjarkan* n. oplyses vel ved det, som J. Schmidt, Pluralbild. S. 12 ff. har anført om Forholdet mellem Hunkjordsord, som har kollektiv Betydning, og Intetkjordsord.

³⁾ Jfr. om *berena* og *bjarkan* v. Grienberger, Sievers Beiträge XXI S. 202.

umiddelbart fra Goterne eller fra germanske Stammer, som stod nærmere i Forbindelse med Goterne.

Runen for *f* (Rune 1) heder i Ags. *feoh*, saaledes hos Stephens 5, 9; *feh* Stephens 4, 8 (northumbrisk Form), *feh* f. Eks. Stephens 18. Ordet *feoh*, som er Runens Navn, betyder i Ags. »Fæ«, d. e. baade Kvæg og Gods. I det ags. Runedigt er *feoh* som Runens Navn opfattet som »Gods«.

Det oldisl. og oldn. Navn paa Runen *f* er *fé*¹⁾. I et islandsk Haandskrift fra 13de Aarh. (AM. 623 4to) er *ƿ* brugt til Betegnelse af Ordet *fé*, som er Runens Navn. I en Indskrift med de yngre Runer fra Upland (Liljegren R.-U. 729, Dybeck I 96, Runverser 49) betegner Runerne *ƿ ƿ R* Udtalen *féar*, Genetiv af *fé*; her er altsaa *fé* betegnet ved Runen for *f* alene.

Runens norske Navn *fé* betyder »Kvæg, Gods«. I det norske Runedigt heder det: (*fé*) *vældr frænða róge*. Her er *fé* opfattet som »Gods«. Paa samme Maade er Runenavnets Betydning opfattet i de islandske Forklaringer.

I de irske Afskrifter af den norske Runerække er Navnet paa Runen *f* *fea*. Dette er sandsynlig forvansket af Originalens *feu*, ligesom de irske Afskrifter feilagtig har Navnet paa Runen *ŋ* som *ar* istedenfor *ur*.

Dansk Runenavn hos Stephens 14 *fe*. En ældre Form *feu* i Abeced. Nordm.; i Leiden-Hskr. skrevet med Runer *ƿ | ŋ*, med latinske Bogstaver *fiu*.

Runens Navn i det ældste nordiske Runesprog maa have været **fēhu*.

Ordet »Fæ« (ags. *feoh*, oldn. *fé*), som er Runens Navn, heder i Gotisk ifølge Ulfilas Skrivemaade *faihu*. I Salzburg-Hskr. er det gotiske Navn for Bogstaven *f* skrevet *fe*. Man antager dette almindelig for en Gjengivelse af det gotiske Ord, som hos Ulfila heder *faihu*. Vokalen *e* og Mangelen af *h* i Bogstavnavnet *fe* er let at forklare. Thi den tyske Skriver af gotiske Ord i Salzburg-Hskr. udelader got. *h* i Efterlyd (*ia* = got. *jah*, *ther* = got. *pairh*), og istedenfor Ulfilas korte *ai* foran *r* skriver han *e* (*ther* = got. *pairh*). Med Mangelen af det gotiske *u* i Salzburg-Hskr.'s *fe* kan sammenlignes Bemærkningerne til Navneformerne *laaz* og *waz* i Salzburg-Hskr.

Ved Navnet paa Runen for *s* (Rune 16) nævner jeg først det nordiske Navn, da Runenavnets Ordbetydning her er sikker.

Det oldisl. og oldn. Navn paa Runen for *s* er *sól*, som forekommer i 3dje gramm. Aflh. i Sn. Edda, Bj. M. Ólsens Udg. S. 43. Navnet betyder »Sol«, saa-

¹⁾ Runen *ƿ* er ikke i noget gammelt norsk eller islandsk Haandskrift kaldt *Freyr*. Dette er en nyislandsk Betegnelse for Runen. Denne grunder sig ikke paa gammel Tradition, men er vistnok opstaaet paa Island i nyere Tid paa følgende Maade: Man betegnede de 3 Grupper, i hvilke Runerne fra gammel Tid inddeltes, som *attir*. Den 3dje, som begyndte med Runen for *t*, kaldtes da efter dennes Navn Tys Æt, hvilket man forstod som Guden „Tys Slægt“. Den 2den Gruppe begyndte med Runen for *h*. Da dennes Navn *hagall* til-lige var Mandsnavn, blev Betegnelsen for 2den Gruppe Hagals Æt opfattet som Manden „Hagals Slægt“. Da man følte Trang til at faa et tilsvarende Navn paa 1ste Gruppe og da man hertil ikke kunde bruge Genetiv af Runenavnet *fé*, kaldte man i Lighed med Tys Æt 1ste Gruppe for *Freys att*, hvilket man forstod som Guden „Frois Slægt“. Jfr. i det foregaaende S. 33 f.

ledes som det ogsaa er opfattet i det norske Runedigt og i de islandske Forklaringer.

De irske Afskrifter af den norske Runerække har ligeledes *sol*.

Dansk hos Stephens 14 og i Abeced. Nordm. *sol*. En ældre Form i Leiden-Hskr. skreven med Runer $\mathfrak{h}\mathfrak{l}\mathfrak{r}\mathfrak{l}$, med latinske Bogstaver *soulu*. I sidstnævnte Form skal *ou* vistnok angive, at den Vokal, som er ndtrykt ved Runen $\mathfrak{l}$, udtaltes *ó*.

Det ags. Navn paa Runen for *s* er skrevet *sygil* hos Stephens 8; *sigel* Stephens 5 og 9.

I det ags. Runedigt er Runenavnet forklaret paa følgende Maade:

(*Sigel*) *sémannum*   *symble biþ on hyhte,*
þonne hi hine feriaþ   *ofer fisces bæþ,*
óþ hi brimhengest   *bringeþ to lande.*

Grein har foreslaaet, at 2den og 3dje Linje skal ombyttes; ellers synes *hine* ikke at give nogen Mening. *hyht* betyder sædvanlig »Haab, Glæde«. Verslinjerne synes da at betyde: »*Sigel* er stødse i Somændenes Haab, indtil Bolgehesten bringer dem til Land, naar de fører den over Fiskens Bad (d. e. Havet)«.

Her er *sigel* vistnok, saaledes som Bosworth-Toller og v. Grienberger (Arkiv XV S. 15) mener, at opfatte som »Sol«. Grein opfattede *sigel* i Runedigtet som »Seilet«, men »Seil« heder i Angelsaksisk *segl*, og baade det nordiske Navn paa Runen for *s* og det i Salzburg-Hskr. forekommende Navn paa *s* betyder »Sol«.

I Betydningen »Sol« forekommer *sigel* i Beowulf 1967 og som første Led af flere Sammensætninger. Ags. *sygil* er en ældre Form, og her er *y* ved *i*-Omlyd opstaaet af *u*.

Det gotiske Navn paa *s* i Salzburg-Hskr. er *sugil*. Dette *sugil* er vel snarest med Munch (S. 15), Kirchhoff (S. 33 ff.) og v. Grienberger (Beitr. XXI S. 216 f.) at opfatte som opstaaet af *sōjil, Sideform til Ulfilas *sauil* n., som betyder »Sol«. Ags. *sygil*, *sigel* betyder ligeledes »Sol«, men er grammatisk maaské ikke identisk; se v. Grienberger, Arkiv XV S. 14 f.

I Navnet paa Runen for *s* staar de ags. Navneformer nærmere ved det gotiske Navn end ved de nordiske Former af Navnet paa Runen for *s* i den kortere Række. Hvis *sōlu er det oprindelige nordiske Navn paa *s*, saa taler dette Navn imod, at Runenavnene skulde være komne fra Nordboerne til Angelsakserne eller disses nærmeste Frænder paa Fastlandet. Og vi synes da af de ags. Navneformer at maatte slutte, at Runenavnene er komne fra Goterne (der, som jeg i det følgende skal søge at vise, tidligst har brugt Runer) til Angelsakserne ad en anden Vei end til Nordboerne.

Men i det følgende S. 56 f. skal under Behandlingen af Navnet paa Runen for *h* fremfores nogle Betragtninger, som mulig giver os en Oplysning om det urnordiske Navn paa Runen for *s* og som da tillige maaské stiller Forholdet til det ags. Navn paa Runen for *s* i et andet Lys.

Det ags. Navn paa Runen for *n* (Rune 10) er skrevet *nyd* Stephens 5 og Gaade 43 Linje 8 (i Exeter-Bogen), *naed* Stephens 8, *nead* Stephens 9. Runens

Navn er i Form identisk med det ags. Ord *nied*, *néd* (anglisk), *njd* (vestsaksisk), som betyder »Nød, Nødvendighed«. Saaledes er det ogsaa opfattet i det ags. Runedigt¹⁾.

Det oldisl. og oldn. Navn paa Runen for *n* er *naudr* fem., senere *naud*; i Akkus. Ental: *merkja á nagli nauð* Sigrdr. 7. I Akkus. Flertal i en islandsk Formular til Brug ved *kvennagaldur* (J. Árnason, Íslenzkar þjóðsögur I S. 449): *risti eg þér . . . nauðir núu*.

Det norske og islandske Runenavn er i Form identisk med det Ord *naudr*, *naud*, som betyder »Nød, Tvang«. Runenavnets Betydning er opfattet saaledes i det norske Runedigt og i de islandske Forklaringer.

I de irske Afskrifter af den norske Runerække er Runenavnet forvansket til *naun*. Mulig er denne Forvanskning opstaaet ved Indflydelse fra Runenavnet *caun*.

Dansk Navn i Leiden-Hskr. skrevet med Runer $\text{†} \text{F} \text{N} \text{P} \text{A}$, med latinske Bogstaver *naudr*. I Abeced. Nordm. *naut*. Hos Stephens 14 *nød*. Denne Form gjengiver vistnok den yngre danske Udtaleform *nød*.

Runens Navn maa i det ældste nordiske Runesprog have været **naudin*.

Gotisk i Salzburg-Hskr. *noicz*. Dette Navn vilde i Ulfilas Skriftform hede *naups*; dette er det gotiske Ord, som svarer til ags. *njd* og til oldn. *naudr* og som betyder »Nød, Nødvendighed«. I Gotisk kunde ogsaa have været skrevet **nauds* i Lighed med den gotiske Nominativform *tilarids* med Runer paa Spydspidsen fra Kovel. Saaledes ogsaa i gotiske Bibelhaandskrifter, især i Lukas's Evangelium, Former som *gōds*, *mītads*. Den tyske Skriver i Salzburg-Hskr. gjengiver ellers got. *au* ved *o* og har i Bogstavnavnene *z* som Nominativmærke. I *noicz* er *c* ifølge v. Grienberger (Beitr. XXI S. 208) fuldkommen sikkert i Haandskriftet, og han forklarer *cz* som en orthografisk Variation til *z*, som i oht. *czala*, *magaczogo*. Med *oi* i *noicz* sammenligner v. Grienberger den i Oldhoitysk hos Williram forekommende Skrivemaade *ôi* for *ou* (*gelôibo*, *hôiïbet* o. fl.)²⁾.

Navnet paa Runen for *h* (Rune 9) var hos Angelsakserne *hægl* Stephens 5, *haegil* Stephens 8, *hegel* Stephens 9. Navnet er i Form identisk med det Ord, som i Ags. betyder »Hagl«, og Runenavnet er i det ags. Runedigt opfattet som det Ord, der betyder »Hagl«. Den der givne Forklaring begynder saaledes: (*hægl*) *bip hwitust corna*. Runenavnet forekommer i Nomin. Flertal *hægelas* i Gaade 43 Linje 11 i Exeter-Bogen.

Det oldisl. og oldn. Navn paa Runen for *h* er *hagall*; i de irske Afskrifter *hagal*.

Det norske Runedigt kjender Runenavnet som Hankjonsord, men forklarer dets Betydning som »Hagl«, der i Oldnorsk ellers heder *hagl* n. Det heder her i nær Overensstemmelse med Udtrykket i det ags. Runedigt: † (*hagall*) er *kuldastr*

¹⁾ Anderledes Brate, Månadsblad 1886 S. 56.

²⁾ Munch S. 15, Kirchoff S. 40 og Wimmer S. 272 antager dorimod Skrivemaaden *noicz* for forvansket. Wimmer holder *c* for sikkert opstaaet, og Kirchoff for sandsynlig opstaaet af *t*.

korna. Ligesaa forklares Navnet i de islandske Runeramser (* *hagall*) er kaldet *korn* o. s. v.), og Navnet er i de islandske Optegnelser skrevet *hagall* med to *l*'er.

Dansk Runenavn i Leiden-Hskr. skrevet med Runer *ƒY ƒT, med latinske Bogstaver *hagal*; i Abeceed. Nordm. *hagal*; hos Stephens 14 *hagol*. I Formen *hagol* er *o* i det engelske Hskr. kommet ind ved engelsk Indflydelse.

Gotisk Navn paa Bogstaven *h* i Salzburg-Hskr. *haal*. Kirehhoﬀ (S. 40 ff.) og Zacher mener, at det got. Runenavn har været *hagls. Dette synes mig ikke rigtigt. For det første er Nominativmærket ellers overalt (undtagen i *aza*, se ved Rune 4) bevaret i Salzburg-Hskr.: *daaz*, *eyz*, *laaz*, *noicz*, *wraz*, *tyz*, *enguz*. For det andet er der, om end tysk *Hagel* er Hankjongsord, ingen Nødvendighed for at antage, at Ordet for »Hagl« i Gotisk har været Hankjongsord, da *hagl* i Nordisk oprindelig er Intetkjongsord. Derfor har Th. v. Grienberger (Beitr. XXI S. 203) vistnok Ret, naar han antager, at det gotiske Runenavn har været Intetkjongsord.

Th. v. Grienberger opfører den gotiske Form som *hagl. Men hverken af got. *hagl eller af got. *hagls kan det nordiske Runenavn *hagall*, som afviger fra Appellativet *hagl*, forklares. Og der er intet Spor til, at Ordet »Hagl« uafhængig af Runenavnet i de nu kjendte nordiske Sprogarter har havt Formen *hagall* (se dog herom i det følgende). Jeg formoder, at nordisk *hagall* forudsætter Runenavnet *hagal i en gotisk Dialekt (hvilken gotiske Form ogsaa Munch S. 15 antager). Naar dette Runenavn opfattes som Ordet for »Hagl«, bliver *a* i anden Stavelse ensartet med *a* i sidste Stavelse af Navneformen *Valaravans*, som to Gange findes hos Jordanes (Kap. 14). Her er *a* indskudt, og Navnet vilde i Ulfilas Sprogform hede *Walahrabns. Ogsaa i den gotiske Navneform *Rosomonorum* hos Jordanes (Kap. 24) har jeg (Arkiv I S. 3) antaget en lignende indskudt Vokal¹⁾.

I Salzburg-Hskr.'s *haal*, som er ligebetydende med ags. *hægl* og med oldn. *hagall*, mangler *g*. Ligesaa mangler *g* i *laaz*, d. e. i Ulfilas Sprogform *lagus, og i *daaz*, d. e. i Ulfilas Sprogform *dags*. Da *g* ligelig mangler i disse tre Navne, tør man vist ikke med Munch (Monatsber. S. 56) og Kirchoﬀ (S. 41 f.) tænke paa, at Skriveren feilagtig skulde have læst *g* som *a*. Bedre forklarer v. Grienberger (Beitr. XXI S. 203) Mangelen af *g* deraf, at den hoityske Optegner af Runenavnene havde hørt disse udtalte af en Goter, i hvis Mund Spiranten *g* i Indlyd hortest saa svagt, at den af den hoityske Skriver ikke blev udtrykt ved *g*. Hermed kan det sammenlignes, at got. *g* i Indlyd foran *i* og *j* oftere udelades ved latinsk Gjengivelse af gotiske Ord; f. Eks. i *Daila* for *Dagila* (Wrede, Die Sprache der Ostgoten S. 173 f.). Endnu nærmere ligger den af v. Grienberger anførte Analogi, at en vandalisk Kongedatters Navn i Anthol. lat. ed. Riese S. 231 er skrevet *Damira* (d. e. *Dagamira*), hvor Udtalen *Dāmīra* er sikker, fordi Navnet der forekommer i et Heksameter.

Ogsaa ved Navnet paa Runen for *h* viser det sig, at Runenavnet ikke kan være kommet til Nordboerne fra de med Angelsakserne nærmest beslægtede Stammer paa Fastlandet, Friser eller Sakser.

¹⁾ Dog mangler i Salzburg-Hskr. en Vokal mellem *c* og *n* i Bogstavnavnet *bercna*.

Formen *haal* i Salzburg-Hskr. kan enten være opstaaet af en gotisk Form **hagl*, saa at *a* er blevet forlænget ved Udfald af *g* (jfr. *daaz* i Forhold til got. *dags*), eller af en gotisk Form **hagal* med det andet *a* indskudt.

I ingen nordisk Sprogart er, saaledes som i det foregaaende sagt, en Form *hagall* (Hankjon) kjendt som Appellativ med Betydning »Hagl«. Derimod forekommer i Oldnorsk et Adjektiv *hagall* med Betydning »tjenlig« og *Hagall* som Mandsnavn. Men Runenavnet er i sin Oprindelse forskjelligt fra disse Ord, og som den foran nævnte norske og islandske Forklaring af Runenavnet som »Hagl« viser, har man i ældre Tid ved Runenavnet heller ikke tænkt paa Mandsnavnet. Først i Nyislandsk har man sat Runenavnet i Forbindelse med Mandsnavnet, saaledes som Udtrykket *Hagals att* for den Afdeling af Runerne, der begynder med Runen for *h*, synes at vise; se S. 52 Anm. 1.

Det er dog muligt, at »Hagl« i den nordiske Sprogform, som er repræsenteret ved de urnordiske Indskrifter, har hedt **hagala*, hvis Ordet der har været Intetkjønsord. Thi med Hensyn til Vokalen foran *l* kan sammenlignes *asugisalas* paa Kragehul-Spydstagen og *harabanar* Varnum.

Wimmer (S. 126) har fremsat den Formodning, at *hagala* paa Spydskaftet fra Kragehul kunde være Akkusativ af et til oldnord. *hagall* (herved menes vistnok Runenavnet) svarende Ord.

Denne Formodning er meget tiltalende¹⁾. - Thi det er vistnok sandsynligt, at *hagala* er Objekt for det følgende Ord *wiju*, som jeg har tolket »jeg vier«. Men det Verbum, som betyder »vier«, forekommer i andre Indskrifter med Substantivet »Runer« som Objekt.

Vi skulde altsaa i Indskriften paa Kragehul-Spydstagen have bevaret et urnordisk Runenavn, nemlig *hagala* i Akkusativ. Men af denne Indskrift fremgaar det da ikke, om dette Runenavn var et Hankjønsord, saaledes som Runenavnet *hagall* i historisk nordisk Sprog, eller et Intetkjønsord.

Af det foregaaende synes det rimeligt at slutte, at Ordet »Hagl« ligesom Navnet paa Runen for *h* hed i Akkusativ *hagala* i den nordiske Sprogform, hvori Indskriften paa Kragehul-Spydstagen er affattet, og hos den nordiske Stamme, som først lærte Runenavnene at kjende og fra hvilken disse gik over til alle andre nordiske Stammer. I det følgende skal jeg søge at gjøre det sandsynligt, at Sprogformen i Spydstagens Indskrift er erulisk og at Erulerne er den nordiske Stamme, som først har brugt Runerne og anvendt Runenavnene.

De i det foregaaende gjorte Slutninger, som er dragne af *hagala* i Kragehul-Indskriften, synes mig nogenlunde paalidelige. Derimod vil jeg udtrykkelig udtale, at den Formodning om nogle andre Runer i samme Indskrift, som jeg i det følgende fremsætter, er meget usikker.

Ved Undersøgelse af Originalen fik jeg (i Modsætning til Wimmer) det Indtryk, at Indskriftens 3dje Stykke, hvorpaa der staar *lija*, horer umiddelbart sammen med 4de Stykkes *hagala*.

¹⁾ Jeg har tidligere (NI. S. 60, 254 Anm. 1) udskilt som et Ord *agala* i Betydning „Ondt“ eller lignende. Noreen (Altisl. Gramm. ³ S. 339) forstaar *hagala* som „Nutzen“, hvilket forekommer mig at være mindre sandsynligt.

Hvis dette er rigtigt, ligger den Mulighed nær, at **ja** foran **hagala** betyder „og“. Man kan da enten forudsætte, at **h** i **hagala** skal læses dobbelt, saa at vi her faar en Form **jah**, som stemmer overens med **iah** i Varnum-Indskriften. Eller man kan her for „og“ antage en Form **ja**, ligesom v. Grienberger (Göttingische gelehrte Anzeigen 1903 S. 708) med Sandsynlighed tolker **jalawid** paa Skodborg-Brakteaten som **ja** („og“) **alawid** (hvilket ogsaa jeg havde tænkt mig som muligt).

Hvis **hagala** i Indskriften paa Kragehul-Spydstagen er Runenavn og hvis Indskriften umiddelbart foran dette Runenavn har et Ord for „og“, saa synes Runerne **li**, som i Indskriften gaar umiddelbart forud for **ja**, snarest at maatte være Slutningen af et Runenavn¹⁾.

Hvis **-li** skulde være Slutningen af et Runenavn, kunde dette Runenavn ikke have været andet end Navnet paa Runen for **s**, som i Salzburg-Hskr. er *sugil*, i historisk nordisk Sprog *sól* (ældre *sōlu), i Ags. *sygil*, *sigel*. Til Akkusativform paa **-li** maatte svare en Nominativform paa **-liā**, enten af Hunkjøn eller Hankjøn, medens got. *sauil* „Sol“ er Intetkjøn²⁾.

Derimod skal jeg ikke indlade mig paa at besvare Spørgsmaalet om, hvorvidt det forudsatte Navn paa Runen for **s** paa Kragehul-Spydstagen fuldstændig skulde tænkes som *sōili eller *sōjili (jfr. *niujil*) eller *sōwili (jfr. *niuwila*)³⁾.

Men til Slutning fremhæver jeg udtrykkelig, at de Forudsættninger, hvorpaa Antagelsen af et Navn paa Runen for **s** paa Kragehul-Spydstagen (**-li** i Akkusativ) grunder sig, er saa usikre, at det hele ikke engang kan betegnes som en Formodning.

Det ags. Navn paa Runen for **l** (Rune 21) er *lagu*; saaledes skrevet hos Stephens 5 og 8. Ordet *lagu* betyder i Ags. „Vand“, og saaledes er Runenavnet opfattet i det ags. Runedigt.

Det islandske og norske Navn paa Runen for **l** er i Middelalderen *logr*. Det oldnorske Ord *logr*, som lydret svarer til ags. *lagu*, betyder „Vand, Vædske“, og i denne Betydning er Runenavnet opfattet baade i det norske Runedigt og i de islandske Forklaringer af Runenavnene.

I de irske Afskrifter af en norsk Runerække er Navnet paa **l**: *lagor*. Dette er en forhistorisk Form for *logr*, ligesom *feu* der forudsættes af de irske Afskrifter (*fea*) for *fē*: jfr. Skaldedigt. S. 24 f. (Anderledes E. Jónsson, Aarbøger f. nord. Oldk. 1895 S. 308 og v. Grienberger, Arkiv XIV S. 112.).

Det danske Navn paa Runen for **l** er i Leiden-Hskr. skrevet med Runer **Γ F N Y A**, med latinske Bogstaver *lauer*. Her betegner **F N au** den af kort *a* ved *u*-Omlyd opstaaede korte Vokal. Runen **Y** (i den latinske Transskription *c*) betegner her Udtalens *g*.

¹⁾ Fuldt bindende er jo denne Slutning ikke, da Ordet „og“ kunde forbinde to Sætninger.

²⁾ **-li** kunde ikke være Intetkjønsform, fordi *i* i indoeuropæisk Udlyd er faldt bort i Urnordisk.

³⁾ Whitley Stokes (Urkeltischer Sprachschatz S. 292) opfører som Urform for de britanske Former af Ordet for „Sol“ *sāvali-s*, og Fick (Vgl. Wtb.¹ I S. 565) opfører som en europæisk Urform for „Sol“ *saucli-* m.

Hos Stephens 14 er det danske Navn *loer* (saaledes hos Hiekes III tab. 6). Hvis dette er rigtigt, kan det jævnfores med Runenavnet *mander* i samme Haandskrift, hvori Nominativsmærket ligeledes er skrevet *-er*. v. Grienberger (Arkiv XIV S. 107 f.) læser derimod *loer* for *loer*. I Runenavnet *hagol* er olddansk *g* i denne Optegnelse gjengivet ved *g*. Da Leiden-Rækken med latinske Bogstaver har *laucr* ved Siden af *hagal*, kan dette tale for i Rækken hos Stephens 14 at læse med v. Grienberger *loer* ved Siden af *hagol*.

I Abeced. Nordm. er Navnet *lagu*. Dette er Navnets tyske Form, som Nedskriveren har indsat istedenfor det tilsvarende danske Ord. Til *lagu* er i Verset i Abeced. Nordm. foiet *the leohto* »(Vandet) det lyse (d. e. det klare)«. Denne Tilføielse viser, at den tyske Nedskriver har opfattet *lagu* som »Vand«.

Runens Navn maa i det ældste nordiske Runesprog have været **laguz*.

Det gotiske Navn paa *l* er i Salzburg-Hskr. skrevet *laaz*. Til ags. *lagu*, oldn. *logr* skal i Gotisk regelret svare **lagus*. Med *laaz* kan sammenstilles Salz.-Hskr.'s *daaz* = got. *dags*, *haal* = got. **hagl* eller **hagal*, *fe* = got. hos Ulfila *faihu*, *uraz* = got. **ūrus*. Jfr. om Navnene paa Rune 2 (u) S. 50 og paa Rune 9 (h) S. 55. I *laaz* gjengiver vistnok *aa* Udtalen *ā*, idet *a* ligesom i *daaz* er blevet forlænget ved Udfald af *g*. Efter *uraz* skulde man vente en tostavelles Form med *a* af *u* i anden Stavelse.

Kapitel III.

Runerne for *g*, *w*, *p*, *e*, *ŋ*, *o* og *d* er faldne bort i den kortere, særlig nordiske Runerække. Derfor er disse Runers nordiske Navne ikke bevarede, og ved dem har vi Navnene kun i angelsaksisk Form og som de gotiske Navne paa de tilsvarende Bogstaver i Ulfilas Skrift, der i Salzburg-Hskr. er gjengivne af en hoitysk Skriver. (Om Navnet paa *ŋ*, hvilken Rune ogsaa er faldt bort i den kortere nordiske Runerække, se Kap. IV.)

Navnet paa Runen for *g* (Rune 7) var i Ags. *gyfu* Stephens 5, *geofu* Stephens 8, *gifu* Stephens 9. Stephens 4 har *geuo*; jfr. om denne Form v. Grienberger, Arkiv XV S. 30. Navnet er i Form identisk med det ags. Hunkjønord, som betyder *Gave*. I det ags. Runedigt er Runenavnet opfattet som dette Ord.

Det gotiske Navn for Bogstaven *g* er af den hoityske Skriver i Salzburg-Hskr. skrevet *geuuu*. Dette vilde i Ulfilas Skriftform hede *giba*. Dette er det gotiske Ord, som svarer til ags. *gifu* »Gave«¹⁾.

Vi tør formode, at Navnet paa Runen for *g* i den længere nordiske Række har været det Ord for *Gave*, som har svaret til ags. *gifu*, oldn. *gjøf*, got. *giba*. Jeg formoder, at vi har dette Ord med Betydning »Gave« paa Brakteat Nr. 30 Stephens skrevet *gwu* (saaledes læser jeg, ikke *gþu*), her i Akkusativ. Det maa

¹⁾ Om Formen *geuuu* hos den tyske Skriver jfr. v. Grienberger, Beitr. XXI S. 202 f.

tænkes udtalt *giwu. Denne Brakteat-Indskrift haaber jeg senere at skulle kunne tolke i dens Helhed¹⁾.

Navnet paa Runen for **w** (Rune 8) skrives hos Angelsakserne *wyn* Stephens 8, *wyn* Stephens 13, *wen* Stephens 5 og 9. Nogle nyere Sprogmaend har med urette opført som ags. Runenavn *wén* med langt *e*. Sideformen *wyn* viser, at *wen* har kort *e*. Ordet betyder i Ags. Fryd. *wen* synes egentlig at være en kentisk Form for *wyn*. I det ags. Runedigt (hvor Navneformen *wen* er sat ind med anden Haand) skal læses (ikke: *Wén ne brúcep*, men):

*Wynne*²⁾ *brúcep*.   *þe can wéana ljt,*
sáres and sorga,   *and him sylfa hæff*
bléd and blisse   *and éac byrga geniht.*

Den nyder Fryd, som kjender lidet af Ulykker, af Smerte og Sørger og som selv har Lykke og Glæde og tillige nok af Hjælpemidler^{2) 3)}.

I den ags. Digtning forekommer flere Gange Runetegnet **p** som Betegnelse for Ordet *wyn*; se Bosworth-Toller under Ordet *wyn*; Sievers ant. Sted. Jfr. ogsaa v. Grienberger, Arkiv XV S. 9.

Laant fra Angelsaksisk er det islandske Navn paa Bogstaven *v* i latinsk Bogskrift *vend*, Sn. Edda ed. AM. II 400³² (hvoraf *vindandi* Sn. Edda II 134. d. e. : Anvendelse af *v*). Den islandske Form *vend* forudsætter en ags. Form *wenn* med kort *e*.

Det gotiske Navn paa Bogstaven *w* er i Salzburg-Hskr. *uwinne*.

Det gotiske Ord har i Ulfilas Skriftform været *winja*, som betyder Græsgang (*voij*)⁴⁾. Dette *winja* svarer til oldnordisk *vin* Græsgang, Græslund, navnlig i Stedsnavne, til oht. *uwinne* »pastum», mht. i Udtrykkene *wunn und waid*, *wun oder waid* Græslund. Oht. *wunna*, *wunni*, mht. *wunne*, *wünne* betyder tillige som nht. *Wonne* og ags. *wyn* Fryd. Oht. *wunna* og ags. *wyn* (af Stamme *wunjō-) staar i Aflydsforhold til got. *winja*.

I Salzburg-Hskr.'s Form *uwinne* er, som v. Grienberger (Beitr. XXI S. 217 f.) har udviklet, det sluttende *e* opstaaet af *a* saaledes, at got. *winja* gik over til *winjä ved Indflydelse af *j* paa den følgende Vokal. Jfr. f. Eks. i et gotisk Dokument fra Neapel fra Aar 551 *Sunjaifriþas* og sammesteds som latinsk Form *Suniefriðus*. Den gotiske Form *winjä er saa ved Indflydelse fra Skriverens hoityske Sprogform bleven til *uwinne*.

Den oprindelige Betydning af Runenavnet *winja har altsaa i den ældste germanske Runeskrift vistnok været Græsgang, Græslund. I Ags. er Runenavnet, efterat Ordets Betydning som Græsgang: der var bleven forældet, omtydet, saa at Runenavnet *wyn* i Ags. opfattes som det Ord, der betyder Fryd.

¹⁾ Derimod paa Brakteat Nr. 57 Stephens forstaaer jeg **gibu** heller som Præsens Indik. 1ste Person Ental „jeg giver“ end med Löffler som Substantiv.

²⁾ En Sprogform *wenne* (*brúcep* o. s. v.) vilde give samme Mening. Rettelsen er foreslaaet af Grein, Sprachschatz I S. 145, Brate, Månadsbl. 1886 S. 53 og af Sievers, Anglia XIII S. 3 f.

³⁾ Jfr. Brate, Månadsblad 1886 S. 51 ff.

⁴⁾ Saaledes rigtig Munch (S. 15), Zacher og v. Grienberger. Kirchhoff har med urette opfattet *uwinne* i Salzburg-Hskr. som got. *winna* „Lidelse (*πίθος*)“.

Det tor formodes, at Navnet paa Runen for **w** i den længere nordiske Række har været **winju*, hvilken Form lydret vil svare til historisk oldnorsk *vin* og til got. *winja*.

Navnet paa Runen for **p** (Rune 14) skrives hos Angelsakserne *peorþ* Stephens 5 og 9; *peord* Stephens 8. Skrivemaaden *pert* Stephens 4 forudsætter den northumbriske Form **perth*. jfr. v. Grienberger, Arkiv XV S. 33. Det ags. Runedigt forklarer dette Navns Betydning saaledes:

(*Peorþ*) *bif symble plega and hleahtor*
wlancum . . . . , þær wigan sittaf
on béorsele bliþe atsomme.

»*Peorþ* er jævnlig Spil og Latter for de stolte Mænd . . . , hvor Kjæmper sidder i Olsalen glade tilsammen«¹⁾.

Ordet *peorþ* forekommer i Ags. ikke uden som Runenavn, bortset fra det nævnte Sted af det ags. Runedigt. Dette Digts Forklaring lader os ikke se Ordets Betydning med Sikkerhed, og flere forskellige Formodninger har derom været fremsatte²⁾.

Af det ags. Runedigts Forklaring maa vi slutte, at *peorþ* betegnede noget, som jævnlig var forbundet med Spil og Latter og som kom til Anvendelse, naar Mændene sad bænkede i Hallen ved Drikken. I et følgende Afsnit skal jeg søge at bestemme, hvad dette var.

Gotisk Navn paa Bogstaven *p* er i Salzburg-Hskr. *pertra*. Heraf maa vi slutte, at det gotiske Runenavn har været **perþra*.

Forholdet mellem got. **perþra* og northumbr. **perþ*, vestsaks. *peorþ* er vel snarest at opfatte saaledes, at andet *r* er svundet i Ags. ved Dissimilation. Dog kunde det være muligt, at ags. *peorþ* var dannet ved et Suffiks *-þō*, medens got. **perþra* synes at indeholde en Afledningsendelse *-þrō*. Ensartet er Forholdet mellem det ags. Runenavn *cweorþ* og det gotiske Bogstavnavn i Salzburg-Hskr. *quertra*; se i det følgende. Forskjellige Afledningsendelser maa antages ved Forholdet af got. *maurþr*, ags. *morþor* til ags. *morþ*, oldn. *morð*, ved oldn. *norðr* ved Siden af *norð*, og lign.

Af et til ags. *peorþ* og got. **perþra* svarende nordisk Ord er intet Spor bevaret. Derfor vil jeg ikke fremsætte nogen Formodning om, hvilket Navn Runen for **p** har havt i den længere nordiske Række.

1) Efter *wlancum* mangler noget. Grein indsætter *on middum* „i Midten“, Rieger *on wingedrince* „ved Vindrikken“, v. Grienberger (Beitr. XXI S. 212) *werum* „Mænd“, hvilket giver god Mening, men strider mod Metret. *dryhtgumum* vilde passe; men der er mange andre Muligheder.

2) Se bl. a. Kirchhoff S. 39 f., Zacher S. 7 ff., v. Grienberger, Beitr. XXI S. 210 ff. Den fra Menings Side rimeligste af disse Forklaringer giver J. Grimm's Sammenstilling med persisk *ferz*, Benævnelsen paa den anden Schakfigur, som forestiller Feltherren, der staar ved Siden af Kongen, hvoraf fransk *vierge*. Men historisk synes denne Forklaring ikke holdbar. v. Grienbergers Forklaring som „Gurgel“ finder jeg fra Menings Side utilstedelig.

Navnet paa Runen for **e** (Rune 19) er hos Angelsakserne *eh*, saaledes Stephens 5 og 8. Navnet betyder i Ags. Hest, og saaledes er det opfattet i det ags. Runedigt. Ordet *eh* »Hest» er samme Ord som oldn. *jór*, oldsaks. *chu*, got. bevaret som første Led *aihua-* i *aihwatundi* »Tjorn (*þárog*)». Jeg finder en Cas. obl. af samme Ord i de to sidste Runer paa Brakteat Nr. 30, hvis Indskrift synes mig erulisk. Jeg læser her **eh** og holder dette for grafisk forkortet i Ordets Slutning. Om denne Brakteat skal tales mere i det følgende.

Runen for **e** har vel i den længere nordiske Runerække engang havt Navnet **ehwan*, d. e. det Ord, som havde Betydningen »Hest» og som i sin Form har svaret til ags. *eh*, historisk oldn. *jór*, got. **aihus*. Men Runens urnordiske Navn er ikke nu bevaret. Jeg skal her ikke gaa ind paa de Forandringer, gjennem hvilke Ordformen **ehwan* i Oldnorsk siden blev til *jór*.

Det gotiske Navn paa Bogstaven **e** i Salzburg-Hskr. er *eyz*. Til det ags. Runenavn *eh* skulde regelret svare got. **aihus* i Ulfilas Sprogform. Formen *eyz* i Salzburg-Hskr. som Navn paa **e** viser, at Opfinderen af Runenavnene ikke har brugt *ai* saaledes som Ufila til Betegnelse af en kort (aaen *e*-Lyd, men at Runen for **e** har betegnet den korte Vokal *e* (vistnok ogsaa den lange¹).

Til got. *hw* svarer i Salzburg-Hskr. *uu* i *uuaer* som Navn paa Ulfilas Bogstav for *hw*. Man skulde derfor som en til ags. *eh* svarende Form vente i Salzburg-Hskr. **euwz*. Men Betegnelsen *uu* for *w*, som Skriveren efter høitysk Skrivemaade bruger, forekommer i Salzburg-Hskr. kun foran Vokaler. En Form **euwz* med Betydning af **euwz* vilde stride mod det høityske Sprogs Eiendommelighed, og derfor har vel Skriveren ikke skrevet saa.

I *enguz* er skrevet *u* mellem Konsonanter sandsynlig for *w*. Men naar Skriveren til Betegnelse af **ews* ikke har sat **euwz*, saa er Grunden vel den, at *eu* her snarest maatte læses som Tvelyd. Nu kjender Skriveren den gotiske Betegnelse af *w* ved *y*, da *y* hos ham staar som Lydværdi foran *uwinne*. Denne Betegnelse *y* for *w* har han derfor bibeholdt fra Gotisk ved Navnet paa **e**, som han skriver *eyz*, d. e. **ews* (medens *y* i *tyz* er Vokaltegn²). Navnet svarer da, som først Munch (S. 15) har antaget, noiagtig til det ags. Navn *eh* og betyder Hest. Saaledes har allerede Zacher (S. 4) forklaret Navneformen *eyz*.

Th. v. Grienberger (Beitr. XXI S. 205) betegner denne Zachers Forklaring uden tilstrækkelig Grund som *ganz falsch*. Selv forklarer han *eyz* som et gotisk Ord, der i Ulfilas Sprogform vilde hede **aihwais* og som skal betyde enten Rytter eller Hingst. Men denne Forklaring har for det første den Ulempe, at den forudsætter et Ord, som hverken kan paavises i Gotisk eller noget andet germansk Sprog, og for det andet taler mod Forklaringen den Omstændighed, at den fjærner det gotiske Runenavn fra det angelsaksiske. Men at dette ikke er nødvendigt, tror jeg i det foregaaende at have vist.

1) Af modsat Mening er Kirchhoff S. 62.

2) Paa lignende Maade er, som det synes, i Navnet *czec* i Salzburg-Hskr. *z* brugt i den Betydning, som Bogstaven har i gotiske Haandskrifter, men ellers i Betydning af tonløst *s* saaledes som i høityske Haandskrifter.

O. v. Friesen (S. 23) forklarer *eyz* i Salzburg-Hskr. som et Ord, der efter Ulfilas Retskrivning skulde hede *egeis og som har svaret til oldn. *ǣgir* »Hav«. Samme Forklaring havde allerede v. Grienberger alternativt nævnt, men dog selv afvist. Jeg kan ikke holde denne Forklaring for rigtig. Mod den taler 1) det, at den uden Nødvendighed fjærner det gotiske Bogstavnavn fuldstændig fra det ags. Runenavn. 2) det, at Runen **M e** heller ikke i Nordisk kan have havt et til oldn. *ǣgir* svarende Navn. 3) er følgende at mærke: I Salzburg-Hskr. er det gotiske Runenavn *jēr skrevet *gaar*. Og i samme Haandskrift er med gotiske Bogstaver skrevet *jah gepun*. Derover er med latinske Bogstaver skrevet *ia chuedant ia ch^vatun*. Man har da efter min Mening ikke Ret til alene af det feilagtige *chuedant*, som Skriveren selv har rettet, at slutte, at han kunde gjengive i et Bogstavnavn det lange gotiske *e* ved *e*. Tværtimod synes man efter *gaar* og *ch^vatun* at maatte slutte, at et gotisk Bogstavnavn *egeis vilde i Salzburg-Hskr. sandsynlig være gjengivet ved et Navn, som begyndte med *a* eller med *aa*. 4) taler imod v. Friesens Forklaring (ligesom ogsaa imod v. Grienbergers) den Omstændighed, at *y* ellers ikke i Salzburg-Hskr.'s gotiske Ord findes som Betegnelse for det lange *i*, medens dette derimod i *iiz* er betegnet ved *ii*.

O. v. Friesens Opfatning af Bogstavnavnet *eyz* i Salzburg-Hskr. som got. *egeis, der ifølge ham skal være **e**-Runens oprindelige Navn, staar i Forbindelse med hans Opfatning af Rune 13 baade med Hensyn til Form, Lydværdi og Navn. Herom skal jeg i det følgende tale.

Det ags. Navn paa Runen for **ŋ** (Rune 22) skrives regelret *ing*, saaledes Stephens 5 og 8. Runens Lydværdi angives hos Stephens 5 som *ing*, hos Stephens 8 som *n et g*. Runenavnet opfattes i Runedigtet som Navnet paa den guddommelige Stammeheros af samme Navn. Verslinjerne om *ing* begynder med:

(Ing) wes ǣrest   mid Éastdenun
gesewen secgun.

»Ing blev først seet af Menneskene blandt Øst-Danerne».

I Salzburg-Hskr. forekommer *enguz* som Navn paa got. *x* (d. e. det græske *χ*, som kun forekommer i græske Fremmedord, især i Navnet *Xristus*). Dette *enguz* vilde i Ulfilas Skrifform hede *Iggws, og *u* synes her at være Betegnelse for *w*¹⁾.

I den gotiske Runeskrift var *Iggws, *enguz* Navn paa Runen **ŋ**, men i denne Betydning kunde Skriveren i Salzburg-Hskr. ikke bruge Navnet, da den gotiske Bibelskrift ikke havde et enkelt Bogstavtegn for *ng* eller **ŋ**. Derimod trængte Bogstaven *x* i den gotiske Bibelskrift til et Navn, og dertil er da Runenavnet *enguz*, som nu her ikke kunde have sin oprindelige Anvendelse og som man dog gjerne vilde beholde som Bogstavnavn, blevet overført, naftet det betegnede en ganske anden Lyd end græsk *χ* og naftet det Runetegn, som havde baaret Navnet *enguz*, ikke i Form fuldstændig stemte overens med græsk *X*²⁾.

1) Munch S. 15 formodede derimod en gotisk Form *Iggus.

2) Jfr. Kirchhoff S. 60 f., Wimmer S. 273 f.

Denne Kirchhoffs og Wimmers Forklaring synes mig dog ikke fuldt tilfredsstillende. Men jeg kan ikke give nogen sandsynligere Forklaring af Forbindelsen mellem Bogstaven *x* og Navnet *enguz* i Salzburg-Hskr.¹⁾

Runenavnet maa i den ældste germanske Runeskrift vistnok have været skrevet med Runerne for *ŋws. Runen *ŋ* betegnede da heri en Stavelse, som begyndte med Vokalen *i*. Den samme Lydværdi kan Runen have baade i nordisk og i ags. Runeskrift; se i det foregaaende S. 14, 32.

Navnet paa den Stammeheros, som hos Angelsakserne hed *Ing*, havde i historisk nordisk Sprog svag Form (boiedes som en Stamme paa *-n*) *Yngvi*. Mandsnavnet *Ingi* forekommer efter min Mening allerede i Indskriften paa Brakteaten Nr. 17, som jeg i det følgende haaber at skulle kunne tolke i dens Helhed. Jeg læser der *ŋε* (første Rune betegnet ved << af fuld Hoide). Efter Skrivemaaden paa denne Brakteat formoder jeg Navnet paa den nævnte Stammeheros paa et Beslag fra Vimose (Stephens I S. 301). Her er til hoire skrevet *lw*, som vender mod venstre. Til venstre synes at maatte læses Runerne <<Λ vendte mod hoire, og saaledes at Toppen af anden < berører Toppen af Λ. Jeg formoder, at disse sidste Rumer skal læses *ŋu* og forstaaes som *Ingu*, Vokativ af Stammeherosens Navn. Jfr. *Ingu*- i oldtyske Navne.

Lydværdien af den ags. Rune *ǰ* (Rune 23) er hos Stephens *ø* opført som *oe* og Runens Navn som *oedil*. Hos Stephens 5 er Runens Lydværdi opført som *oe* og Runens Navn som *epel*. Runens Navn er i Form identisk med det vestsaksiske Ord *epel* n., som betyder Odel, Arvegods, Arveland, Hjemland, og saaledes er Runenavnet opfattet i det ags. Runedigt. I Haandskriftet af Waldere (Blad 1, Side 2, sidste Linje) er Ordet *epel* i Akkusativ udtrykt ved Tegnet for Runen *epel*.

Den oprindelige Lydværdi af Runen *ǰ* er *o*. Denne Lydværdi er i Ags. bleven forandret, fordi Runens Navn fra *ópil (som Ordet heder i Oldsaks.) gik over til *opil*, i Vestsaksisk til *epel*. Se i det foregaaende S. 32.

Som gotisk Bogstavnavn er i Salzburg-Hskr. efter (under) *uwinne* og foran (over) *enguz* opført *utal*. Dette vilde i Ulfilas Sprogform hede *ōpal n., noiagtig svarende til oldn. *ōdal* n. Dette *ōpal maa have været det gotiske Navn paa Runen *ǰ o*.

Da der efter min Opfatning i den gotiske Runeskrift kun var én Rune for Vokalen *e* og da denne Rune kunde betegne den korte *e*-Vokal, saa tør vi folgerigtig tro, at Runen for *o*, hvis Navn begyndte med langt *o*, ogsaa i den gotiske Runeskrift kunde betegne den korte *o*-Lyd, medens derimod Ulfila betegner denne ved *au*²⁾.

Runen *ǰ* har i den længere nordiske Rumerække som Navn sandsynlig havt det Ord, som i Oldnordisk hed *ōdal*, i Ags. *epel*, i Gotisk *ōpal, altsaa *ōpala. Paa Brakteaten Nr. 56. Stephens formoder jeg enten *opil* foran *au* som første Sammen-

¹⁾ Aldeles usandsynlig forekommer mig v. Grienbergers Tanke (Beitr. XXI S. 219), at Forfatteren af Alfabetet skulde have fundet en Begrebsforbindelse mellem *Xristus*, Guds Søn, og den guddommelige Helt *Ingwaz, Søn af *Mannus*, og at dette skulde have medvirket til, at han gav Bogstaven *x* Navnet *enguz*.

²⁾ Runen *ǰ* forekommer kun en eneste Gang i en gotisk Indskrift, nemlig paa Ringen fra Pietroassa. Her betegner Runen, som jeg siden skal søge at vise, et langt *o*.

sætningsled eller, mindre sandsynlig, *opla* som Akkusativ. Paa Grund af de overensstemmende Former i de gammelgermanske Sprog holder jeg dette for en forkortet Skrivemaade for **opal(a)*, og ikke for en Sideform eller Analogidannelse (ved Indflydelse fra Dativ) uden Vokal foran *l*.

Navnet paa Runen for **d** (Rune 24) er i Ags. skrevet *dag* Stephens 5, *daeg* Stephens 8, *deg* Stephens 9. Navnet *dag* er i Form identisk med det Appellativ, som betyder »Dag«, og saaledes er Runenavnet opfattet i det ags. Runedigt.

Til ags. *dag* svarer i Ulfilas Sprogform Ordet *days* »Dag«. I Salzburg-Hskr. er Navnet paa Bogstaven *d* skrevet *daaz*. Om denne Form se ovenfor S. 55. I *daaz* betegner *aa* langt *a*; *a* er blevet forlænget ved Udfald af *g*.

I den nordiske længere Række har Runen for **d** sandsynlig havt Navnet *dagaz. Denne Form vil lydret svare til oldn. *dagr*, ags. *dag*, got. *days*. Paa Eiuang-Stenen har jeg som Mandsnavn i Nominativ læst **dagaz**.

K a p i t e l I V.

Rune 13 i Rækken **J** har som ags. Navn Stephens 5 *coh* (medens Rune 19 der har Navnet *eh*), og dens Lydværdi er angivet som *eo*. Stephens 8 er Navnet *ih* og Lydværdien angivet som *i et h* (Rune 19 heder her *eh*). Jfr. de nærmere Angivelser om det ags. Navn NI. S. 117 f. og v. Grienberger, Arkiv XV S. 10—12.

Det ags. Runedigt forklarer Navnet paa følgende Maade:

(*Eoh*) *bip utan unsmépe tréow,*
heard, hrúsan fast, hyrde fjýres,
wyrtrumum undercreded, wynan on¹⁾ éþle.

»*Eoh* er ulvendig et ikke glat Træ, haardt, jordfast, Ildens Vedligeholder, torneden støttet til Rodder, en Fryd paa hjemlig Grund«.

Her er *coh*²⁾ opfattet som det Ord, der betyder »Barlind, Taksus«, hvilket ellers heder *éow* eller *úw*, nyeng. *yew*, svarende til oldn. *ýr* »Barlind«. Th. v. Grienberger (Arkiv XV S. 9 Anm. 2) gjør opmærksom paa, at ligesom *coh* her siges at være *heard*, saaledes heder det i Gaade 56 Linje 9 i Exeter-Bogen: *se hearda úw*. Jfr. ogsaa NI. S. 121 f. (Derimod er Navnet paa Rune 19 i det ags. Runedigt opfattet som Ordet for »Hest«.)

Runen **J** er ikke bevaret i den kortere nordiske Runerække, og vi har ikke nogen umiddelbar Kundskab om, hvilket Navn Runen havde i den længere nordiske Runerække.

Men et til det ags. Runenavn *coh* baade i Ordform og i Ordbetydning ialfald i det væsentlige svarende Navn synes i den kortere nordiske Runerække at

¹⁾ Originalen har sandsynlig havt *wyn an* og det sidste Ord rettet til *on*.

²⁾ Jeg antager, at Ordet *coh* i Ags. har været udtalt med lang Vokal. Men jeg sætter ikke Længdetegn over *e* for at bruge en neutral Skrivemaade, som intet foregriber om Vokalens Længde.

gjenfindes som Navn paa en anden Rune. Rune 15 i den længere Række er Ψ . Denne følger i Rækken paa den gotlandske Kylfver-Sten umiddelbart efter $\mathcal{J}$. medens den ellers er adskilt fra denne ved Runen for p . Denne Rune Ψ heder i Ags. *colha*. Den er i Formen $\mathfrak{A}$ bevaret i den kortere nordiske Runerække, men her er dens Plads forandret, idet den er stillet tilsidst. Navnet paa $\mathfrak{A}$ i den yngre nordiske Runeskrift har ikke noget som helst med det ags. Navn paa Runen Ψ , nemlig *colhr*, at gjøre. Runen $\mathfrak{A}$ bruges i de ældste nordiske Indskrifter med den kortere Rækkes Runer som Tegn for x , d. e. en af tonende s opstaaet r -Lyd.

Navnet paa $\mathfrak{A}$ er i Oldisl. og Oldnorsk *ýr*, som forekommer i 3dje gramm. Aflh. i Sn. Edda, Bj. M. Ólsens Udg. S. 42.

I det norske Runedigt forklares Navnet saaledes: (*ýr*) er *vetr-grænstr víða* »*ýr* er det vintergrønneste af Trærne. Her er Runenavnet opfattet som Ordet *ýr* i Betydning Barlind, Taksus«. I de islandske Forklaringer er Runenavnet *ýr* opfattet som Ordet *ýr* i den af Betydningen »Barlind« afledede Betydning »Bue«.

Det danske Runenavn er i Abeced. Nordm. og hos Stephens 14 skrevet *yr*.

Som dansk Navn har Leiden-Rækken skrevet med Runer $\mathfrak{R}$ (2den Rune utydelig) og med latinske Bogstaver *ir*. Her er Skrivemaaden med $\mathfrak{R}$ (hvis denne Rune er sikker) paaafaldende. $\mathfrak{R}$ *ir* synes at betegne Udtalens *ér* (med langt lukket *e*). Ligesaa betegnes Udtalens *é* ved $\mathfrak{I}$ i $\mathfrak{V}$ $\mathfrak{N}$ *fiu*. Om Navneformen **ér*, som ligeledes har betegnet »Barlind«, se i det følgende ved Behandlingen af Navneformen *eir* i de irske Afskrifter. Derimod holder jeg det for udelukket, hvad v. Grienberger (Arkiv XIV S. 103) formoder, at Leiden-Rækkens $\mathfrak{R}$ *ir* skulde udtrykke et fra Runenavnet *ýr*, d. e. Barlind, fuldstændig forskjelligt og ingensteds med Betydning af det latinske *aes* paavist Runenavn *eir*. I Navnene for *r*, *k* og *n* er Tvetyden i Leiden-Rækken betegnet ved to Runer.

I den irske Optegnelse af den norske Runerække findes sidst i Rækken Runenavnet *eir*, og dens Lydværdi er her angivet som *e*.

Her staar altsaa Runenavnet *eir* paa samme Plads som ellers i den kortere nordiske Runerække *ýr*, og i den ene Afskrift er Runetegnet $\mathfrak{A}$ herved skrevet. Naar Runens Lydværdi her er angivet som *e*, oplyses dette, som jeg NI. S. 133 ff. har paavist, ved nordiske Indskrifter. Runen $\mathfrak{A}$ betegner nemlig i svenske og danske Indskrifter fra Slutningen af 10de og fra 11te Aarh. af og til *e*. Se nærmere herom Wimmer S. 244—249; jfr. for Norges Vedkommende NI. S. 564¹⁾.

Det synes herefter klart, at *eir* i den irske Gjengivelse af den norske Runerække er Navn paa Runen $\mathfrak{A}$, som i Leiden-Rækken heder *ir* og ellers i Norden *ýr*.

Til Forklaring heraf maa antages, at Runenavnet *eir* er en irsk Skrivemaade for nordisk **ér*, ligesom Ierne skrev *éirice* ved Siden af *éric*, *eire* ved Siden af *ere* o. s. v.

¹⁾ I den nordiske Runerække hos Stephens 12 (Hickes, Thesaurus III tab. 6 efter Cod. Cotton-Galba A 2) er over Runen $\mathfrak{A}$ som Lydværdi skrevet *e* (sammenslynget *ae*, ikke sammenslynget *a*, som Stephens feilagtig har). Dette oplyses derved, at Runen $\mathfrak{A}$ i nordiske Indskrifter er brugt f. Eks. i følgende Ord: $\mathfrak{A}$ *ftik* Liljegren R-U 1370 (Vestergötland), *tr $\mathfrak{A}$ *k* Hobro-Stenen i Jylland og Liljegren 1371, 1372, d. e. *dræng*.*

At *ȝr* har havt en nordisk Sideform *éR, kan stottes ved Analogi. Oldn. *ȝr* er nærmest af en forhistorisk Stammeform, som har begyndt med **īw-*. Hvis man forklarer *éR af samme Stammeform, saa forholder *éR sig til *ȝr*, som *Té-* i *Tésalr*, Navnet paa en Bygd i Smaalenene (Norske Gaardnavne I S. 337 f.), forholder sig til Gudenavnet *Tȝr*. Men snarere er vel *éR opstaaet af en ligebedyende Stammeform, som har begyndt med **īh-*, endnu ældre **īhw-*, og *éR forholder sig da til *ȝr* af **īw-* omtrent, som oht. *īha*, oldnedert. *īch*, schweiz. *īche* forholder sig til oht. *īwa*¹⁾.

Det Navn, som Runen **⚊** sædvanlig har i historisk norsk og islandsk Sprog, *ȝr* har altsaa den samme Ordbetydning (eller Mening) som det ags. Navn paa Runen **⚊**, nemlig »Barlind, Taksus«, og grammatisk er oldn. *ȝr* enten identisk eller nær beslægtet med ags. *eoh*²⁾. Derfor synes det ikke at kunne være tvivlsomt, at Navnet *ȝr* i Nordisk fra Runen **⚊** er blevet overført paa Runen **⚊**, som tidligere havde Tegnet **⚊**.

Dette bestyrkes derved, at Navnet *ȝr* af en anden Grund ikke kan være det oprindelige paa Runen **⚊**, som tidligere har havt Formen **⚊**. Dette ser man nemlig deraf, at Runen **⚊** i Ags. har Navnet *eólhæ*, som aabenbart ingensomhelst Forbindelse har med det nordiske Runenavn *ȝr*. Og at en Navneform, hvoraf *eólhæ* er opstaaet, har været det oprindelige Navn paa Runetegnet **⚊**, skal jeg i det følgende ved Behandlingen af dette ags. Runenavn søge at vise.

I Forbindelse med de i det foregaaende meddelte Oplysninger om Navnet paa Runen **⚊** i Ags. skal jeg tilfoie nogle Ord om Runens Lydværdi i Indskrifterne, hvilket Spørgsmaal ikke er nærmere behandlet under Omtalen af Runens Lydværdi S. 13. I NI. (se navnlig S. 121) har jeg vist, at Runen **⚊** i ags. Indskrifter betegner den ikke faste *i*-Lyd, som dialektisk skifter med *ie*, *eo*, *y*, *e*. Til denne Mening har v. Grienberger (Arkiv XV S. 11) sluttet sig³⁾.

¹⁾ Derimod mener v. Grienberger (Arkiv XIV S. 113), at Runenavnet *eir* i irske Haandskrifter er samme Ord som oldn. *eir* n. „Kobber“, og han identificerer paa den ene Side dette Runenavn med northumbrisk *īr* som Navn paa æ-Runen og paa den anden Side forbinder han Runenavnet *eir* med Salzburg-Hskr.'s *ezec*, som er Navn paa *z* og som af v. Grienberger forklares som en Afledning af *aiz* „Kobber“, der i Ulfilas Sprogform vilde hede *aizik.

Dette kan jeg ikke holde for rigtigt. Imod, at Runenavnet *eir* skulde være oldn. *eir* „Kobber“, taler den Omstændighed, at det norske Runenavn *reid* i den irske Afskrift ikke heder *reid*, men *raid*. Og det vilde stride mod sædvanlig irsk Skrivemaade, at *ei* i det oldn. enstavelses *eir* skulde være betegnet ved *ei* og ikke ved *ai*. Fremdeles bør man, da *eir* som Navn paa **⚊** staar paa samme Plads i Runerækken som ellers *ȝr* og da **⚊**, som sædvanlig har Navnet *ȝr*, ogsaa kan betegne *e*, forbinde Navnet *eir* med det ellers forekommende Navn *ȝr*, d. e. „Barlind“, hvis dette efter Sprogformen er muligt; og at det er muligt, har jeg ovenfor vist. Forbindelsen mellem *eir* og Salzburg-Hskr.'s *ezec* forekommer mig endvidere høist usandsynlig, fordi *ezec* hverken stemmer overens med *eir* i Lydværdi eller i sproglig Form. Endelig er Ligheden mellem *eir* i det irske Haandskrift og Navnet *aer* hos Stephens 8 paa den senere ags. Rune for æ vist aldeles tilfældig. Den sene Rune for æ heder ellers *æsc*. Naar Rækken hos Stephens 8 slutter med Navnene *aer*, *eor*, *ȝr*, synes Formen *aer* istedenfor *æsc* her at være dannet ved Indflydelse fra *eor* og *ȝr*.

²⁾ Jfr. Müllenhoff, Zur Runenlehre S. 60 f.; Wimmer S. 243 f.

³⁾ Om Runens Anvendelse paa Ruthwell-Korset se NI. S. 118 f. og v. Grienberger, anf. St.

Ligeledes har jeg søgt at vise, at Runen $\mathfrak{J}$ i nordiske Indskrifter betegner dels en kort, dels en lang Vokal, dels en *i*-Lyd, dels en *e*-Lyd. Jeg har derfor i nordiske Indskrifter transskriberet Runen ved *i* eller *e* og antaget, at Runens Navn har været udtalt dels *ihAR, dels *ehAR (Sideformer til *ȳr*, af *ȳwAR).

Th. v. Grienberger (anf. St.) vil transskribere Runen i nordiske Indskrifter ligesom i ags. Indskrifter og i vestgermanske Indskrifter fra Fastlandet ved *y*. Dette er efter min Mening for de nordiske Indskrifter Vedkommende feilagtigt, hvis Transskriptionen skal have den Mening at vise Runens Lydværdi. Thi ved v. Grienbergers Transskription *y* fremkommer i de nordiske Indskrifter en Række Udtaleformer, som synes mig aldeles ubevislige og sprogstridige. Saaledes paa Krogsta-Stenen *mwsy* og *sy*, i Hammeren-Indskriften *alfy*, paa Qvarntorp-Stenen *stȳn* o. s. v. Hvorledes vil man kunne støtte, at der i disse Former har været hort *y*? Og hvorledes vil man kunne støtte den Mening, at Lyden *y* overhoved har hort hjemme i de ældste nordiske Runeindskrifter Sprog¹⁾?

Heller ikke i vestgermanske Indskrifter kan $\mathfrak{J}$ have været udtalt som *y*. Saaledes kan jeg ikke anerkjende en Navneform *leubwiniy paa den større Nordendorf-Spende²⁾.

Jeg skal her ikke i det enkelte paany optage Undersøgelsen om Lydværdien af Runen $\mathfrak{J}$ i de nordiske og vestgermanske Indskrifter. Men jeg skal kun tilfoie, at Runen i de nordiske Indskrifter oftest synes at betegne en lang eller halvlang Vokallyd.

O. v. Friesen (S. 23) mener, at det gotiske Navn paa Runen $\mathfrak{J}$ har været *ehws (*aihws). Han bemærker, at Runens ags. Navn *eah* formelt kan føres tilbage paa got. *aihws. Og han antager, at dette Runens oprindelige Navn senere paa vestgermansk Grund er blevet overført til Runen $\mathfrak{M}$, hvis oprindelige Navn skal have været got. *ēgeis.

Denne Opfatning af Navnet paa Runen $\mathfrak{J}$ kan jeg ikke dele. Den synes mig ikke at have nogen Støtte i de Optegnelser af germanske Runenavne, som er bevarede. Den ældste ags. Form af Runenavnet er nemlig *ih*, som adskilles fra *eh* (Navnet paa Rune 19). Og i de Haandskrifter, som har *eah*, er dette adskilt fra *eh* (Navnet paa Rune 19): se S. 64.

Ogsaa min Udvikling om det nordiske Runenavn *ȳr* (*ir*, *eir*, d. e. *éR) i det foregaaende viser, som jeg tror, at v. Friesens Opfatning ikke kan være den rette.

Fremdeles er der flere Indskrifter med den længere Rækkes Runer, i hvilke Rune 13 forekommer brugt paa en saadan Maade, at den efter min Mening ikke lader sig forlige med v. Friesens Opfatning. Saaledes læser jeg paa Brakt. Nr. 28 *tu* (hvor anden Rune er en Form af Rune 13) og forstaar dette som Navnet paa Guden *Tȳr* i Vokativ. Her kan Runen ikke betegne det korte aabne *e*, hvilket v. Friesen forudsætter som Runens gamle Betydning. Ligesaa lidet synes en saadan

1) O. v. Friesen (S. 23) gjør samme Indvending mod v. Grienbergers Opfatning.

2) Naar Sievers (i Pauls Grundriss² I paa den Tabel, som er indsat efter S. 260) opfører „*hw*?“ (*hw* udtrykt ved et sammenslynget Tegn) som den oprindelige Betydning af Runetegnet $\mathfrak{J}$, saa kan jeg efter det, som ovenfor er udviklet, ikke tiltræde denne Formodning.

Betydning at passe i flere andre nordiske Indskrifter med den længere Rækkes Runer; f. Eks. ved *uiu*, d. e. »(jeg) vier«, paa Brakt. Nr. 7 fra Dammenberg.

Endelig synes Brugen af Rune 13 i vestgermanske Indskrifter fra Fastlandet snarere at tyde paa, at den i dem betegner en *i*-Lyd (hvilket ogsaa Henning og Wimmer antager), end at den skulde have betegnet et kort aabent *e*.

Udgangspunktet for v. Friesens Mening om det oprindelige Navn paa Rune 13 og efter mit Skjon denne Forklarings eneste Stotte er Overensstemmelsen i Form mellem Tegnet for Rune 13 og en kursiv Form af det græske Epsilon. Herom skal jeg siden tale.

Det gotiske Navn paa Runen $\mathfrak{J}$ er ikke som Bogstavnavn optegnet i Salzburg-Hskr. (thi Bogstavnavnet *eyz* er en Gjengivelse af det Navn, som har tilhørt Runen $\mathfrak{M}$), og vi har derfor ingen ligefrem Kundskab om det gotiske Runenavn.

Jeg har vist, at Rune 13 hos Angelsakser, Nordboer og andre germanske Stammer har havt som Navn et Ord, der har betydet »Barlind, Taksus« og som forekommer bl. a. i følgende Former: oldn. *ýr*, ags. *iw*, *éoh*, oht. *īha*, *īwa*, nht. *Eibe*. Disse Ordformer synes at vise tilbage til en germansk Stamme, som har begyndt med **ihw-*. Nu er Spørgsmaalet: Hvilket Navn og hvilken Lydværdi har Runen havt i den gotiske Runerække, der, som jeg tror, er den ældste germanske?

Her kan Navnet ikke have været **ihus* eller **ihs* eller **iws* eller **īwa*, thi Runerækken har jo havt en anden Rune, hvis Navn begyndte med langt *i*, nemlig $\mathfrak{S}$.

Th. v. Grienberger transskriberer Runen $\mathfrak{J}$ ved γ og synes at antage dens oprindelige germanske Lydværdi for γ . Men jeg kjender ingen Stotte for, at der af en Stamme **ihw-* skulde i Gotisk være opstaaet en Form, som havde Vokalen *y*. Derfor tror jeg heller ikke, at Runens ældste germanske Navneform kan have været **yhus* eller en anden Form med *y* i Fremlyd.

Jeg ser derfor nu ingen anden Udvei end den at antage, at Runens Navn i den ældste germanske, gotiske Runerække har været **ius*, Akkus. **iu*, og at dette Navn har betydet »Barlind, Taksus«.

Jeg formoder, at denne gotiske Form **ius* er dannet af en konsonantisk enstavelses Stamme **iw-*, af ældre **ihw-*. Jfr. mine Bemærkninger S. 48 f. om Navnet paa Runen for *t*.

Hvis Runen $\mathfrak{J}$ i Urnordisk har havt Navnet **ihax* eller **ēhax*, saa kan en saadan Form efter min Formodning forklares ved Overgang til *a*-Stammernes Boining.

Naar jeg fremsætter den Mening, at Runen $\mathfrak{J}$ i den ældste germanske, gotiske Runeskrift har havt Navnet **ius* og har betegnet Lyden *iu*, saa opstaar det Spørgsmaal: Hvorfor dannede man en egen Rune for *iu*, da man dog kunde betegne denne Lyd ved to Runer, Runen for *i* og Runen for *u*. Dette Spørgsmaal skal jeg i det følgende i Afsnittet om Runenavnenes Oprindelse soge at besvare.

Kapitel V.

I det foregaaende har vi fundet, at Navnene paa 11 Runer hos Angelsakser og Nordboer er i sin Oprindelse identiske med Salzburg-Hskr.'s tilsvarende gotiske Bogstavnavne; nemlig Navnene paa **f, u, r, h, n, i, j, s, t, m, l**. Det gotiske Navn paa **m** *manna* er vistnok ikke i Form fuldstændig identisk med det ags. Runenavn *man* og det oldn. *maðr*, men dog væsentlig samme Ord og har samme Betydning. Ligesaa er det oldnordiske Runenavn *sól* væsentlig identisk med ags. *sygil* og got. *sugil*. Frøندهles er der kun en mindre væsentlig Forskjel i Form og Betydning mellem det ags., det nordiske og det gotiske Navn paa en 12te Rune **b**: ags. *beorc*, oldn. *bjarkan*, got. *bercna*. Hertil kommer ved 7 Navne den oprindelige (fuldstændige eller væsentlige) Identitet mellem de ags. Runenavne og Salzburg-Hskr.'s gotiske Bogstavnavne; nemlig ved **g, w, p** (thi ags. *ƿeorþ* er ialfald væsentlig identisk med got. *perþra*), **e, ƿ, o, d**. Endelig er det ags. Runenavn *eah* i sin Oprindelse væsentlig identisk med det nordiske Runenavn *ǰr*.

Altsaa har 20 Runer hos forskellige germanske Stammer havt Navne, som i sin Oprindelse er identiske eller væsentlig identiske. Derimod har vi fundet, at den Mening eller den Ordbetydning, som tillægges et hos forskellige germanske Stammer i sin Oprindelse identisk Runenavn, til forskellige Tider eller paa forskellige Steder har været forskjellig. Saaledes er det ags. Navn paa Runen for **u** *úr* i det ags. Runedigt opfattet som »Uroksee», medens det nordiske Navn paa Runen for **u** *úr* i det norske Runedigt er opfattet som »Slagger»; og i det islandske Runevers som »Støvregn». Det ags. Navn paa Runen for **t** *tír* opfattes i det ags. Runedigt som Navn paa et Stjernebillede, medens det nordiske Navn paa Runen for **t** *tír* baade i det norske Runedigt og i de islandske Runeramser opfattes som den velkjendte Guds Navn. Runenavnet for **w** har i Gotisk vistnok været opfattet som »Græsland, Græsgang», medens det væsentlig identiske ags. Navn paa Runen for **w** opfattes som »Fryd».

Den hele Runerække bestaar af 24 Tegn. Naar nu 20 af disse Tegn hos de forskellige germanske Stammer har havt samme eller væsentlig det samme Navn, saa tilsiger en sund Methode, at vi ikke uden den mest tvingende Grund tør antage, at nogen af de tilbagestaaende 4 Runer hos de forskellige germanske Stammer har havt Navne, som har været fuldstændig uafhængige af hverandre. Det ligger nærmere, hvor de bevarede Navne paa én og samme Rune fra forskellige Stammer ikke stemmer overens, men dog viser nogen Lighed, da at formode, at de indbyrdes Afvigelser er fremkomne ved historiske Forandringer eller Omdrydninger, men at Grundformen har været én og den samme.

Jeg skal søge at begrunde dette nærmere først ved Runen for **a**.

Rune 4 i den længere Række havde oprindelig Betydningen **a**. Saaledes baade i gotiske og nordiske Indskrifter, samt i vestgermanske Indskrifter fra Fastlandet. I sædvanlig Angelsaksisk er derimod Runens Lydvardi forandret til **o**; jfr. ovenfor S. 31.

Den ags. o-Runes Navn skrives *os* hos Stephens 5, 8 og 9.

Af det foran anførte fremgaar det, at det ags. Runenavn *ós* er opstaaet af en forangelsaksisk Navneform **ans-*. Det ags. Runenavn *ós* forklares i det ags. Runedigt saaledes :

(*Ós*) *bip orðfruma*   *álcra spráce,*
wísdómes urapu   *and wítana frófur*
and eorla gehwám   *éadnis and tóhiht.*

»*Ós* er Ophavsmand til enhver Tale, Visdommens Stotte og de Vises Trost og for enhver Mand Lykke og Haab.»

Kemble og flere har ment, at Runenavnet *ós* her skulde være opfattet som det latinske Ord *os* »Mund». Denne Opfatning maatte da, eftersom Runenavnet *ós* er opstaaet af **ans-*, være en sen Misopfatning. Men i Bosworth-Tollers Anglo-Saxon Dictionary bemærkes om Verslinjerne i det ags. Runedigt: »... if the verse is old, the reference might be to Woden. Cf. the account of Óðinn in the Ynglinga Saga: þar þóttust Óðins menn eiga alt traust, er hann var, c. 2. Óðinn var göfgastr af öllum, ok af honum námu þeir allar íþróttirnar: því at hann kunni fyrst allar ok þó flestar . . . Hann ok höfgoðar hans heita ljóðasuiðir, því at sú íþrótt hófst af þeim i norðrlöndum, c. 6. See also c. 7, and Salomon and Saturn, ed. by Kemble, p. 192: Saga mé hwá árost bócestafas sette? Ic dé secge Mercurius (= Woden) se gygand.« Denne Opfatning af de ags. Runevers, som v. Grienberger (Arkiv XIV S. 112) tiltræder, er vistnok den rette.

I de ældste nordiske Indskrifter er Runens Form **ᚱ**, men denne forandres efterhaanden til **ᚦ** og siden til **ᚧ**, hvilken sidste Form er den sædvanlige i Indskrifter med den kortere Rækkes Runer fra Middelalderen. Ogsaa Runens Lydværdi forandres efterhaanden i Norden navnlig ved Indflydelse af de Forandringer, som Runens Navn undergaar. Runen betegner saaledes i de ældste Indskrifter *a* overhoved og er da den eneste *a*-Rune. Men efterat Rune 12 i den længere Række, hvis oprindelige Navn i Nordisk var **jāra*, har faaet Navnets Form forandret til **āra*, bliver den gamle *a*-Runes Lydværdi paa forskjellige Maader indskrænket i Modsætning til Lydværdien af **āra*. Runen **ᚦ** kan da tildels betegne kort *a*. Ved Slutningen af den Periode, da den længere Rækkes Runer brugtes, og i de ældre Indskrifter med den kortere Rækkes Runer, betegner **ᚦ** sædvanlig nasalt *a* (*ḡ*). Men i Indskrifter fra Middelalderen er **ᚧ** blevet det regelrette Tegn for *o*. Jeg skal her ikke gaa ind paa Enkelthederne i denne Runes Historie, som er noget forskjellig i de forskjellige nordiske Lande.

Det islandske og norske Navn paa Runen **ᚧ** er *óss*. Skrevet *oss* i 3dje gramm. Afh. i Sn. Edda (Bj. M. Ólsens Udg. S. 5, 42).

Det danske Navn paa Runen er hos Stephens 14 og i Abeced. Nordm. *os*; i Leiden-Hskr. skrevet med Runer **ᚦ ᚱ ᚧ**, med latinske Bogstaver *aus*. I denne Optegnelse bruges Runen **ᚦ** i Runenavnene med Lydværdi *a*.

Runens Navn forklares i det norske Runedigt saaledes:

ᚧ er leid flestra fārda
en skalper suārda.

En anden Afskrift har *lwid* underprikket (Kälund i »Småstykker« S. 4, 9 f.).

Teksten er her, som Versemaalet viser, forvansket. Det oprindelige er sandsynlig (da *för* i Begyndelsen af 2den Linje findes i en Afskrift fra 1680):

‡ *er flestra ferða*
för, en skalpr er sverða.

Jfr. mine Bemærkninger i »Småstykker« S. 106 f. og Wimmer, Runenschrift S. 277.

óss forklares her altsaa ved »de fleste Reisers Vei«. Man ser altsaa, at Forfatteren af Runedigtet har opfattet Runenavnet *óss* som det oldnorske Ord, der betyder »Elvemunding«. Men da Runens Navn, som vi ovenfor har seet, oprindeligt maa have begyndt med *a*, maa denne Opfatning af Runenavnet *óss* være en senere Omtydning.

En anden Opfatning af Runenavnet finder vi i de islandske Runeramser (Kålund S. 19, Wimmer S. 283). Her forklares Runenavnet saaledes:

‡ (*óss*) *er aldingautr*
ok ásgarðs jöfurr
ok valhallar vísi.

Her er *óss* altsaa opfattet som det Ord, der ellers skrives *úss*, d. e. en af Æserne. Denne Opfatning er aabenbart den oprindelige, og denne Opfatning af Runenavnet har holdt sig paa Island lige til Nutiden; thi hos Jón Árnason, Íslenzkar Þjóðsögur I S. 449 anfores en Formular til Brug ved *kvennagaldur*, som lyder:

Risti eg þér
Ása átta,
Nauðir níu.

Jeg har i Tidsskrift for Philologi VII S. 315 ff. paavist, at *a*-Runen *𐌱* i Urnordisk maa have hedt **ansur*, og dette er blevet nærmere udviklet af Wimmer S. 194 ff. Naar Wimmer finder det sandsynligt, at Runenavnets senere nordiske Form *óss* er laant fra det ags. Runenavn, kan jeg ikke være enig med ham, medens jeg dog holder det for muligt, at Runenavnets ags. Form *ós* kan have virket med til, at den fra *úss* forskjellige Form *óss* for Runenavnet holdt sig som den sædvanlige. Imod Wimmers Mening (mod hvilken ogsaa v. Grienberger, Arkiv XIV S. 111 udtaler sig) taler 1) Navnet *𐌱𐌺𐌱 aus* i Leiden-Rækken. I *aus* maa *au* betegne en af *ú* ved *u* omlydt Vokal, som har været udtalt mere aabent end Vokalen i første Stavelse af Navnet paa Runen for *s*, der i Leiden-Hskr. skrives *𐌱𐌺𐌱 soulu*. 2) Falk (Arkiv VI S. 114 ff.) og flere har godtgjort, at nasaleret *ú* ved *u*-Omlyd i Oldnorsk lydret bliver til *ó*. Altsaa er oldn. *óss* den lydrette Form, som er opstaaet af urnord. **ansur*, og *úss* maa være Analogidannelse, navnlig efter Gen. Ental *ásar*, Gen. Flertal *ása* og efter Sætningsformen *ás*.

En Antydning af, at Runen *𐌱* i urnordisk Sprog havde et Navn, som betegnede en Aas (en af Æserne), har Lyngby (Aarboger f. nord. Oldk. 1871 S. 185 f.) fundet i anden Linje af Indskriften paa Benstykket fra Lindholm. Denne begynder med Runen *𐌱* 8 Gange gjentagen. Heri finder Lyngby Runen **ansur* 8 Gange gjentagen i magisk Hensigt, og han støtter dette ved Henviisning til Udtrykket i den ovenfor anførte nylandske *kvennagaldur* hos Árnason, Íslenzkar Þjóðsögur I S. 449:

Risti eg þér
Ása átta
Nauðir níu¹⁾.

Det gotiske Navn paa Bogstaven *a* er i Salzburg-Hskr. *aza*.

I det foregaaende har vi seet, at baade det ags. og det nordiske Navn paa Runen for *a* oprindelig har betegnet «en af Æserne» og har begyndt med *ans-*, samt at det urnordiske Navn paa Runen har været **ansuz*.

Frømdes har vi seet, at hverken er de nordiske Runenavne overhoved laante fra Angelsaksisk eller de ags. fra Nordisk, men at baade de nordiske Runenavne og de ags. tor holdes for at være overførte fra Goterne, men ad forskjellige Veie²⁾.

Naar nu det ags. Runenavn *ós* og det nordiske Runenavn *óss* stemmer overens deri, at de begge oprindelig har betegnet «en Aas (en af Æserne)», og deri, at de begge henviser til en oprindelig Navneform *ans-* (urnord. **ansuz*), saa maa de begge være overførte fra et gotisk Runenavn, som har begyndt med *ans-* og har betydet «en Aas (en af Æserne)».

Videre slutter jeg: Da det saaledes gennem den ags. og den nordiske Runeskrifts Vidnesbyrd lader sig godtgjøre, at den gotiske Runeskrift, fra hvilken disse stammer, paa Runen *𐌱 a* har havt et Navn **ans-* med Betydning «en Aas», og da Salzburg-Hskr. som det gotiske Navn paa Bogstaven *a* har *aza*, saa kan dette Bogstavnavn *aza* ikke vel være aldeles forskjelligt fra og uafhængigt af ags. *ós* og oldn. *óss*³⁾.

Æsernes Navn har ogsaa været kjendt hos Goterne, og et tilsvarende Ord forekommer hos Jordanes som Goternes Navn paa Æserne i Akkus. i Formen *anses* (semideos, id est *anses*, Kap. 13). *anses* gjengiver vistnok en gotisk Form, som hos Ulfila skulde i Nomin. pl. hede **anseis*. En tilsvarende Nominativform i Ental maatte hos Ulfila hede **ans*. Saaledes har Kirchhoff og Zacher antaget, at Runens gotiske Navn har været **ans* og at Navnet *aza* i Salzburg-Hskr. er forvansket heraf.

Det gotiske Ord viser en Stamme *ansi-* i Jordanes's Form *anses* og desuden i de gotiske Mandsnavne *Ansila* og *Ansulf*.

Men den fællesgermanske Stamme har vistnok været *ansu-*. Det er allerede sagt, at Stammeformen paa *-u* foreligger i det nordiske Ord. Og ags. *ós* kan ikke forklares af en Urform **ansiz*, thi denne vilde i Ags. give **és*. Derimod kan ags. *ós* meget vel forklares af en Urform **ansuz*. I Ags. forekommer en Genetiv Flertal *ésa*. Dertil vilde vel i Gotisk svare en Form **ansiwē*.

1) Árnason siger derom: „Annad og þridja vísuord bendir til þess, að þar hafi að eins stadið í rúnum 𐌱 tekið átta sinnum, og í 3. vísuorði 𐌱 tekið níu sinnum.“ Lyngby mener, at 𐌱 her maa rettes til 𐌱, medens Árnason, men vistnok med urette, har forstaaet *ása* om Runen *Týr*.

2) Saaledes slutter de nordiske Runenavne *bjarkan* og *hayall* sig nærmere end de tilsvarende ags. Runenavne til gotiske Navne, medens omvendt det ags. Runenavn *sygil* eller *sigel* slutter sig nærmere end det historisk-nordiske Runenavn *sól* til et gotisk Navn.

3) Den eneste Kjendsgjærning, ved hvilken denne min Slutning kunde svækkes, er *thyth* i Salzburg-Hskr., som aabenbart ingen Forbindelse har med ags. *þorn* eller med oldn. *þurs*. Om *thyth* skal tales i det følgende.

Vi synes derfor i *Ansila* o. s. v. at maatte antage en Overgang fra en Stamme *ansu-* til *ansi-*. En saadan Overgang viser sig ogsaa i de mange tyske Navne, der har *Ansi-* som første Led. Fremdeles i ags. *Ésla* = got. *Ansila*. Endelig i danske Navne som *Estridh* = oldn. *Ástríðr*.

Efter det foregaaende vover jeg at forudsætte, at en gotisk Dialekt har havt Formen **ansus*.

I Salzburg-Hskr. er Endestavelens *u* i det gotiske Runenavn **ūrus* blevet til *a* i *wraz* (anderledes *lauz* = got. i Ulfilas Sprogform **lagus*, *fe* = got. *faihu*), samt i *Sunjaifriþas* i det gotiske Neapel-Dokument og i *Friþareikeis* i den gotiske Kalender. Fremdeles skal jeg ved Forklaringen af Bogstavnavnet *chozma* i Salzburg-Hskr. sammenligne med det nordiske Runenavn *kaun* søge at gjøre det sandsynligt, at *n* foran *z* i Salzburg-Hskr.'s Dialekt er svundet.

Man skulde derfor som et til det ags. Runenavn *ós* og til det nordiske *óss* svarende Bogstavnavn i Salzburg-Hskr. vente **azaz*. Naar nu Salzburg-Hskr. som det gotiske Navn paa Bogstaven *a* har *aza* og naar man fastholder, hvad jeg tidligere har bemærket om de gotiske Bogstavnavne i Salzburg-Hskr. sammenlignede med de ags. og de nordiske Runenavne, saa bør man efter min Mening ikke være i Tvivl om, at der er historisk Sammenhæng mellem Salzburg-Hskr.'s *aza* paa den ene Side og paa den anden Side det ags. Runenavn *ós* og det nordiske Runenavn *óss*. Jeg finder det hoist usandsynligt, at *aza* skulde være aldeles uafhængigt af ags. *ós* og nord. *óss*¹⁾.

Dette *aza* kunde være en efter Salzburg-Hskr.'s Dialekt regelret Gjengivelse af en gotisk Vokativform **ansu*. Jeg finder det dog ikke rimeligt, at en Vokativform skulde være bleven brugt som Runenavn, da de to andre Bogstavnavne af tilsvarende Betydning *tyz* og *enguz* har Nominativendelse. Men her fortjener det Opmærksomhed, at det gotiske Dokument fra Neapel i sin Sprogform har flere Berøringspunkter med Sprogformen i Salzburg-Hskr.'s gotiske Navne. Jfr. *wraz* (med *a*) med *Sunjaifriþas* og *uwinne* (med *e*) med *Sunjai-* og i den latinske Gjengivelse *Sunie-*, endelig maaské Neapel-Dokumentets *Hosbat* (uden *n* foran *s*) med Salzburg-Hskr.'s *aza* og *chozma*. Nu er det at mærke, at Neapel-Dokumentet i nogle Personnavne beholder Nominativendelsen *-s*, medens det i andre har bortkastet denne: *Ufitahari* og *Wiljarip*, samt i den latinske Tekst flere Former uden *-s*, ved Siden af *Sunjaifriþas*. Ligesaa er Nominativmærket *-s* faldt bort i Arezzo-Dokumentets *Gudilub*.

I Lighed hermed formoder jeg, at i Salzburg-Hskr.'s *aza* = urnord. **ansur* Nominativmærket er faldt bort. En særlig Grund hertil kan have været Trang til Dissimilation, da *z* gik forud i Ordet.

¹⁾ Munch (S. 15) formodede derimod i *aza* en Fordreielse af **usks* = ags. *æsc*. Brate (Bezzonberger's Beiträge XI S. 187 f.) antager for Runen to urgermanske Navne, baade **ansuz* og **askoz*. Af anden Mening end jeg er ogsaa Wimmer (S. 272), som formoder, at *aza* skulde være Feil for *aha*, og v. Grienberger (Beitr. XXI S. 200 f.), som antager *aza* for et gotisk **ahsa*. Uagtet jeg her og ved andre af Bogstavnavnene i Salzburg-Hskr. ikke kan være enig med v. Grienberger, maa jeg anerkjende den Forsigtighed, som gjør sig gjældende i hans Forsøg paa at forklare de i det gamle Haandskrift forekommende Former af Bogstavnavnene uden Antagelse af Forvanskninger.

Det ags. Navn paa Runen **𐌺 𐌸** (Rune 6) er *cén*, skrevet *cen* Stephens 5, 8 (hvor derimod det Runenavn, som i Vestsaksisk hedder *ēpel*, er skrevet *oedil*) og 9. Ags. *cén* m. betyder »Fakkell», og saaledes er Betydningen af Runenavnet opfattet i det ags. Runedigt. Ags. *cén* har tidligere betydet »Fedfuru» og horer sammen med oht. *kien* »Furu, Furuved, Tyrifakkell», nht. *Kien*. Ordets Vokal vilde i en tilsvarende gotisk Form være et langt lukket *ē*.

Det islandske og norske Navn paa Runen **𐌺 𐌸** er *kaun*, i de irske Afskrifter af den norske Runerække *caun*. Nyisl. *kaun* n. betyder, som *kaun* m. i norske Dialekter, Byld. Ordet forekommer som Intetkjønsord allerede i *Marín saga* S. 959⁸. Men nu i norske Dialekter er Ordet Hankjønsord, og at dette er det oprindelige, støttes ved det væsentlig tilsvarende gr. *βουβόρ* m. Betydningen af Runenavnet *kaun* er opfattet som Byld i det norske Runedigt og i de islandske Forklaringer.

Det danske Navn paa Runen for *k* er skrevet i Leiden-Hskr. med Runer **𐌺 𐌸 𐌺 𐌸**, med latinske Bogstaver *caun*. Hos Stephens 14 er Navnet skrevet *con*. Denne Form gjengiver vistnok en yngre dansk Udtaleform *køn* med langt *o*. I Abeced. Nordn. *chaon*.

Oldn. **kaunn* skulde, hvis Ordet fandtes i Ags., der regelret hede **céan*. Men det kunde dialektisk ogsaa skrives **cen*. Vi ser heraf, hvor let et til det nordiske Runenavn **kaunn* svarende ags. Runenavn **céan* eller **cén* med Betydning Byld kunde blive til ags. *cén* med Betydning Fakkell, naar Ordet **céan* med Betydning Byld var kommet af Brug i dette Sprog. Det synes mig derfor indlysende (hvad v. Grienberger, Arkiv XV S. 8 ogsaa holder for muligt), at det ags. Runenavn *cen* er en Omtydning af et til det nordiske **kaunn* svarende Runenavn, som i Gotisk regelret vilde hede **kauns*¹⁾.

Et til nordisk *kaun* svarende gotisk Runenavn, som i Ulfilas Skriftform vilde hede **kauns*, skulde man vente i Salzburg-Hskr. at finde skrevet **chonz*, naar Skriveren gjengav det gotiske *k* med det hoityske *ch* (jfr. *chʷatun* i samme Hskr. for got. *qēþun*). Han skriver nemlig *-z* som Nominativmærke, og for den gotiske Tvetyd *au* skriver han *oi* i *noicz* = oldn. *naudr*, samt gjengiver got. *ai* ved *e*.

Men som Navn paa Bogstaven *c* har Salzburg-Hskr. *chozma*. Ligheden mellem dette *chozma* og det som sandsynligt forudsatte Navn **chonz* = oldn. **kaunn* er saa stor, at der i Overensstemmelse med mine Bemærkninger i det foregaaende om Forholdene ved Runenavnene overhoved ingensomhelst Sandsynlighed er for, at Salzburg-Hskr.'s *chozma* og det nordiske Runenavn **kaunn* skulde være to af hinanden aldeles uafhængige Navne.

Det gjælder derfor, om muligt, nærmere at bestemme Forholdet mellem de to Navneformer.

Bogstavforbindelsen *nz*, som jeg har opfort i den forelobig forudsatte Form **chonz*, forekommer ingensteds blandt de gotiske Former i Salzburg-Hskr. Derfor har vi intet Bevis for, at *n* foran *z* af den hoityske Skriver skulde have været

¹⁾ Det vilde være vanskeligere at forstaa, at et til ags. *cén* svarende Runenavn med Betydning »Fakkell (af Fedfuru)«, som i Gotisk regelret skulde hede **kēns*, i Nordisk skulde være blevet forandret og omtydet til *kaun*.

bibeholdt i de Former, hvor Ulfilas tilsvarende Former havde *ns*. Man kan derfor ikke benegte Muligheden af, at et til oldn. **kaunn* svarende gotisk Bogstavnavn **kauns* i Salzburg-Skriverens Sprogform regelret skulde hede **choz*.

At Navnet regelret skulde hede **choz*, stottes derved, at Navnet paa Runen for *a* i Ags. og Nordisk har Former, som forudsætter Lydforbindelsen *ans* i en tilsvarende gotisk Form efter Ulfilas Skrivemaade, medens derimod Salzburg-Hskr. som Navn paa Bogstaven *a* har *aza*, se S. 72 f.¹⁾.

Hvis altsaa til det nordiske Runenavn **kaunn* i Salzburg-Hskr. regelret skulde svare som gotisk Bogstavnavn **choz*, saa synes det mig indlysende, at der i det her virkelig forekommende Navn *chozma* maa stikke det **choz*, som vi skulde vente, og at *-ma* efter *choz-* maa være et Tillæg, som fra først af har været **choz* uvedkommende, hvordan saa end dette Tillæg er indkommet.

Som en Mulighed, men kun som en usikker Mulighed, nævner jeg følgende Forklaring: I Salzburg-Rækkens Original kunde Bogstavnavnene have været skrevne i Linje efter hverandre. Originalens Skriver kunde da med foreløbig Forglemmelse af *laaz* umiddelbart efter *choz* have skrevet *ma* som Begyndelse af *manna*, men ikke fortsat videre det feilagtig her indførte Ord.

Efter det foregaaende tror jeg, at Navnet paa Runen for *k*, som i Nordisk heder *kaun* og i Ags. *cén*, i Gotisk i Ulfilas Sprogform har været **kauns*, hvilket Ord havde Betydningen Byld²⁾.

Det ags. Navn paa Runen *þ þ* (Rune 3) er skrevet *þorn* Stephens 5, 8 og 9; jeg gjengiver det i det følgende ved *þorn*. Dette Navn er i det ags. Runedigt opfattet som det Ord, der betyder Torn .

Runens norske og islandske Navn var *þurs*. Dette forekommer allerede i Skírnismál 36: *þurs rist ek þér*. I de irske Afskrifter af den norske Runerække *turs*.

Ordet *þurs* er i sin af Anvendelsen som Runenavn uafhængige Betydning en Betegnelse for en Jætte, et Trolld. Saaledes er Runenavnet opfattet i de islandske Forklaringer og efter min Mening tillige i det norske Runedigt. Se mine Bemærkninger til Runedigtet i Smastykker S. 106. Anderledes Wimmer S. 277, 283.

Runens danske Navn er hos Stephens 14 skrevet *þors*. At oldn. *þurs* en Jætte i Olddansk hed *þors*, sees ogsaa af Genetiv Flertal *þorsa* i en dansk Runeoptegnelse i et engelsk Haandskrift fra omkring 1075 og af nydansk *tosse*; se Aarboer f. nord. Oldk. 1899 S. 267 f.

¹⁾ Det gotiske Neapel-Dokument fra 551 har Navnet *Hosbat*. Hvis første Led her, som Massmann antog, var = *Ans-*, saa vilde i dette Dokuments Sprogform *n* her være svundet foran *s*. Ved et Par andre Former har jeg paavist Overensstemmelse mellem den gotiske Sprogform i Salzburg-Hskr. og den gotiske Sprogform i Neapel-Dokumentet.

²⁾ Zacher (S. 4 fl.) fører derimod *chozma* tilbage til en gotisk Form **kaunzama*, beslægtet med oldn. *kaun*. Brate (Månadsblad 1886 S. 9—22) antager en gotisk Form **kauzma*, som skal godtgjøre, at oldn. *kaun* er opstaaet af **kauzn-*. v. Grienberger (Beitr. XXI S. 206 f. og Z. f. d. Ph. XXXII S. 302) antager derimod en gotisk Form **kusma*, hvilket Ord han gjenfinder i holl. *kossem* „Døglæp (hos Hornkvæg)“, som er beslægtet bl. a. med norsk *kusma*, Navn paa en Sygdom med Hævelse i Ansigtet.

Navnet paa Runen for *þ* er i Leiden-Hskr. skrevet med Runer **þ** * **Þ** **R** **H**, med latinske Bogstaver *dhurs*, hvor Tilfoielsen af Runen * skyldes en uheldig Paavirkning fra Gjengivelsen med latinske Bogstaver. I Abeced. Nordm. er Navnet *thuris*, hvor *i* vistnok er tilfoiet ved Indflydelse fra det tilsvarende tyske Ord.

Fra Ags. overfortes *þorn* siden til Island som Navn paa Bogstaven *þ* i den latinske Bogskrift (ikke som Runenavn); se 3dje gramm. Afl. i Sn. Edda, Bj. M. Ólsens Udg. S. 13 og Upsala-Edda (Sn. Edda ed. AM. II S. 365).

Runenavnene ags. *þorn* og nord. *þors*, *þurs* er forskjellige af Form og Mening (eller Ordbetydning), og Ordet »en Torn« er af ganske anden Oprindelse end Ordet »en Turs«. Men disse to Navne paa én og samme Rune har dog saa megen Lighed med hinanden (begge begynder de med *þor*-), at man ikke synes at kunne holde dem for oprindelig fuldstændig uafhængige af hinanden. Det ligger efter mine Bemærkninger ovenfor om Forholdene ved Runenavnene overhoved endog nær at anse dem for udgaaede fra én og samme ældre Navneform, snarest hos et baade fra Nordboer og Angelsakser forskjelligt germansk Folk. Denne formodede ældre Navneform maatte da enten i det ags. eller i det nordiske Navn være bleven omtydet, eller mulig i dem begge. Men det turde være usikkert, hvilket af dem er omtydet og hvilket kan have bevaret den oprindelige Ordbetydning.

Wimmer S. 272 mener, at allerede Goterne har havt et Navn paa **þ**, som havde samme Betydning som oldn. *þurs*, og at oldn. *þurs* er et ældre Navn end ags. *þorn*. Men herved forklares det ikke, hvorledes den ags. Form *þorn*, som har *n*, ikke *s*, er opstaaet; derfor maa man vistnok snarest opfatte Forholdet anderledes.

Det ags. Navn betyder »Torn«. Dette Ord heder i Ulfilas Sprogform *þairmus*¹). Men i Oldn. boies Ordet for »Torn« som en *a*-Stamme: Gen. sg. *þorns*, Nom. pl. *þornar*, uagtet *u*-Stammernes Boining i Oldnorsk er bevaret ved flere tostavelers Stammer med lang første Stavelse. Ogsaa ags. *þorn* og oht. *dorn* boies som *a*-Stammer; men i disse Sprog er *u*-Stammer med lang første Stavelse for det meste gaaet over i *a*-Stammernes Boining. At *a*-Stammen ved »Torn« er gammel, ser man af oldind. *ty'na-* m. og n. Græsstraa-. Ligesom Latinen af Trænavne har Stammen *pino-* ved Siden af *pinu-*, *cornu-* ved Siden af *cornu-*, saaledes kan Gotisk ved Siden af *þornu-* dialektisk have havt Stammen *þorna-*, altsaa Nomin. **þorns*.

Jeg holder det for muligt, at **þorns* i en gotisk Dialekt har været Navn paa Runen **þ**²). I Ags. er det da regelret blevet til *þorn*. Derimod gik ifølge min Forudsætning det got. Runenavn **þorns* med *-s* uforandret over til Nordboerne. I nordisk Udtale maatte **þorns* siden blive til *þors*. Saaledes blev *barnsól* til *barsól*, *karls* til *kars*. Udtalen *kars* hortest i Svensk allerede i første Halvdel af 10de Aarh., hvilket man tor slutte af den russiske Gjengivelse af et svensk Navn: *Karschev*, d. e. *Karlsefni* (Arkiv II S. 166). I Hávamál 140 nævner Oden *sonr Bolþórs* (i Haandskriftet *baulþórs*, med sammenslynget Tegn for *a* og *v*) *Bestlu fōður*. Jeg har

¹) Munch S. 15 siger, at man skulde vente et gotisk Runenavn *þornus*, og Zacher S. 15 opfører som gotisk Runenavn *þairmus*.

²) Munch S. 15 siger, at man som det gotiske Navn for Runen **þ** skulde vente et Navn som *þornus*, men Monatsber. S. 56 nævner han en Form **þairnus*.

i Studier I S. 530 formodet, at *sonr Bolþórs* er en Omtydning af *Polluris filius*, som Saturn kaldes af Mythographer fra Oldtidens Slutning og Middelalderens Begyndelse, irsk *mac Polluair*. Men naar i Gylfaginning (Sn. Edda I S. 46) Bestla kaldes *dóttir Bolþorns jótuns*, saa forudsætter dette en Forstaaelse af *Bolþors* som *Bolþorns*, hvilken Forstaaelse har sin Grund i, at man udtalte *þorns* som *þors*¹⁾.

Man kan mod min som en Mulighed fremsætte Opfatning af Runenavnet *þurs* indvende, at det er usandsynligt, at Nordboerne skulde overføre fra Goterne som Runenavn en Nominativform, der var saa stridende mod deres Sprogs Eieendommelighed som **þorns*. Men hertil svarer jeg, at det got. Runenavn **ilx* gik, som jeg i det følgende skal søge at vise, med Bevarelse af det gotiske Nominativmærke *-s* over til Angelsakserne. Ligeledes kan man sammenligne, at Nordboerne har optaget Runenavnet *hagall*, der strider mod deres Sprogs Eieendommelighed, hvis det betyder *Hagl*, som det forklares i det norske Runedigt²⁾.

Det saaledes af en gotisk Dialektform **þorns* mulig opstaaede nordiske Runenavn *þors* kunde i denne Form ikke længer forstaaes som »Torn«, men omtydedes paa Grund af Overensstemmelsen i Lyd til olddansk *þors* »Turs, Trold«, oldn. *þurs*. Det synes rimeligt, at den Omstændighed, at Runen i Rækken stod umiddelbart foran Runen **ansuz*, *óss*, kan have virket med til denne Omtydning. Denne Omtydning kan neppe have fundet Sted for i Vikingetiden, thi tidligere hed *þurs* som Betegnelse for et Trold i Nom. Ental snarest **þurisaR*, i Nom. Flertal **þorsūR*³⁾; jfr. ags. *þyrs*, oht. *duris*, *durs*, *turs* (pl. *tursā*), mht. *türse*⁴⁾.

Det nordiske Runenavn *þurs* skulde efter den i det foregaaende fremsatte Formodning ved sit *s* vise hen til en gotisk Grundform og derigjennem godtgjøre, at Nordboerne har faaet Runerne og deres Navne umiddelbart fra Goterne og ikke nærmest fra de i Syd for Nordboerne boende Vestgermaner, med hvem Angelsakserne var særlig beslægtede.

Paa den anden Side synes det ags. Runenavn *þorn* ved sit *n* og ved Mangelen af *s* efter *r* at vise, at Angelsakserne og deres nærmeste vestgermanske Frænder paa Fastlandet ikke har faaet Runenavnene fra Nordisk, men ad en anden Vei end Nordboerne fra Gotisk.

1) Anderledes forklares *Bolþorn* af Schück, Stud. i nord. litt.- och religionshist. II S. 112.

I det yderst kunstlede Digt *Þorsdrápa*, som er forfattet i Slutningen af 10de Aarb., bruger den islandske Skald Eilífr Guðrúnarson to Gange *þorn* med Betydning „Jætte“ (*þorns niðjum* Sn. Edda ed. AM. I 290, *þornrauns* I 298). Jeg formoder, at dette Udtryk er dannet efter Jættensnavnet *Bolþorn*. Der er ingensomhelst Støtte for, at *þorn* i Ags. skulde have været et Jættensavn, saa at det ags. Runenavn *þorn* skulde kunne forklares paa den Maade. Heller ikke forekommer det mig sandsynligt, at Nordboerne (ogsaa Danskerne) skulde have forandret et ældre Runenavn *þorn* til *þurs* (*þors*), fordi de opfattede *þorn* som „Jætte“ og som synonymt med *þurs*.

2) Man kan ogsaa sammenligne oldnorske Former som *Karlamagnús*, Dat. *Karlamagnúsi*, *Petrís*, Dat. *Petrúsi*, med det forstenede latinske Nominativmærke *-s*.

3) Naar Abeced. Nordm. har *thuris*, saa ser jeg deri ikke en uforandret dansk Form, men en tysk Omdannelse af det danske Runenavn.

4) Det forekommer mig mindre sandsynligt, at Omtydningen af Runenavnet skulde være foregaaet paa den Maade, at den af det gotiske Runenavn **þorns* ved Udtrængen af *n* opstaaede Navneform *þors* for Vikingetiden skulde være bleven misopfattet som Vokativ af Jættebetegnelsen *Turs*.

Forholdet mellem det nordiske Navn *þors*, *þurs* paa den ene Side og det ags. *þorn* paa den anden Side synes saaledes at tale for, at Goterne var de Germaner, hos hvem Runenavnene blev opfundne, og at Runenavnenes ældste Form var gotisk.

Dog vil jeg betegne den i det foregaaende fremsatte Forklaring af det historiske Forhold mellem det ags. Runenavn *þorn* og det nordiske Runenavn *þors* eller *þurs* som en usikker Formodning. Jeg tør ikke benegte Muligheden af, at det nordiske Runenavn kunde være oprindeligere end det angelsaksiske (uagtet dette forekommer mig mindre sandsynligt paa Grund af *n* i ags. *þorn*). Da maatte det gotiske Navn have været **þōris*. I ethvert Tilfælde fastholder jeg, at Runenavnene *þorn* og *þors* ikke er to af hinanden fuldstændig uafhængige Navne.

I den ovenfor meddelte Udvikling om Navnet paa Runen *þ* har jeg intet Hensyn taget til, at Salzburg-Hskr. som Navn paa den gotiske Bogstav *þ* opfører *thyth*. Dette Navn er umiskjendelig aldeles forskjelligt baade fra oldn. *þurs* og fra ags. *þorn* og synes derfor, som Wimmer S. 272 antager, at maatte være senere indført hos Goterne istedenfor det Runenavn, som har svaret til ags. *þorn* eller til oldn. *þurs*. Om Bogstavnavnet *thyth* skal jeg tale mere i det følgende.

Kapitel VI.

Til Slutning skal jeg behandle et Runenavn, som kun er bevaret hos en enkelt germansk Stamme, nemlig det Navn paa Runen *Υ* (Rune 15), som er bevaret i Ags.

I den ældre og længere nordiske Runerække betegner *Υ* *ʀ* en af tonende (stemt) *s* opstaaet *r*-Lyd; men denne Runes Navn i den længere nordiske Række er os ikke overleveret. (Om Navnet paa den tilsvarende Rune *ʀ* i den kortere nordiske Række, se S. 64 f. og i det følgende S. 82.)

Paa samme Plads som *Υ* i Vadstena-Brakteatens nordiske Runerække (mellem Runen for *p* og Runen for *s*) staar i den ags. Runerække *Υ* og paa den burgundiske Charnay-Spænde *Υ*. Men som Lydværdi af den ags. Rune *Υ* angives i gamle Optegnelser af den ags. Række en anden Lydværdi end den, som den nordiske Rune har havt, nemlig ikke *ʀ* (heller ikke *z*), men *x*. Saaledes i Nr. 5 (i det Hskr., som indeholder Runedigtet) og i 9, 10 hos Stephens.

Runens ags. Navn er *eolhx* Stephens 5, 13; *elux* Stephens 10; *ilcs* Stephens 8 (hvor Runens Lydværdi angives som *l* & *x*); *ilix* Stephens 4 (hvor Lydværdien siges at være *il*); *elx* Stephens 38 (med Lydværdien *x*); *iolx* Stephens 9, hvor Navnet feilagtig er foiet til Runen for *k*, medens der intet Navn er foiet til *Υ* *x*. Den ags. Rune *Υ* synes at have Betydningen *x* allerede paa to gamle Mynter. Se herom S. 36 f. Ekskurs II.

Ved Runen *Υ* er der altsaa Forskjel mellem Nordisk og Ags.:

Rune Ψ

Lydværdi (Transskription):

Nordisk	Angelsaksisk
R	x

Navn:

Urnordisk	Angelsaksisk
?	<i>colhæ</i> eller <i>ilæ</i>

[I den kortere nordiske
Runerække Navn *jr*]

Hvorledes skal denne Modsætning forklares?

Wimmer (S. 128—134) mener, at Runens oprindeligste Form er Ψ ; at Runen i den ældste germanske Runeskrift har betegnet *z* (tonende *s*) og at Tegnet er opstaaet af lat. *Z*. Fremdeles antager Wimmer følgende: Runens oprindelige Navn, som havde Ordbetydningen *Elg* og som havde Nominativmærket *-z*, gik i Oldengelsk over til *colh* og tabte altsaa netop den Lyd, som angav Runens Lydværdi. Da Runen folgelig stod i Alfabetet som et Tegn uden Lydværdi (*ein müssiges zeichen*) og da man havde glemt dens oprindelige Lydværdi, saa gav man den, som det synes, vilkaarlig Lydværdien *x*, fordi det gamle Runealfabet ikke havde noget Tegn for denne Bogstav. Men for at faa Navnet *colh* til at passe til Betydningen *x*, forandrede man det til det sammensatte *colhsecg*, hvilket, for tydeligere at betegne *x*, blev skrevet *colhæsecg*. Endelig blev Runens Navn *colhæsecg* forkortet til det meningsløse *colhæ*.

Denne Wimmers Forklaring af den ags. Runes Navneform kan jeg af følgende Grunde ikke holde for rigtig:

1) Den ags. Runes Navn angives ingensteds som *colhsecg* eller *colhæsecg*. Derfor er den Antagelse ubegrundet, at et ældre Navn *colh* blev udvidet til *colhsecg* og at *colhæsecg* siden igjen blev afkortet til *colhæ*. 2) Hvis Angelsakserne tidligere havde kaldt Runen *colhsecg* eller *colhæsecg*, hvilket Ord i Ags. har Mening, da vilde det have været urimeligt, at de skulde have afkortet dette Navn til *colhæ*, hvilket Ord (som Wimmer selv fremhæver) i Ags. ingen (af Runenavnet uafhængig) Mening har. 3) Deri, at Betydningen *x* siges at være vilkaarlig tillagt Runen Ψ , ligger en Erkjendelse af, at denne Betydning ved den givne Fremstilling ikke er forklaret. 4) At Runen i Ags. nogensinde skulde have havt Navnet *colh*, stottes ikke ved noget ydre Vidnesbyrd. 5) Hvis Runen havde havt Navnet *colh*, kunde man ikke have givet den Betydningen *x*, thi *colh* indeholdt jo ikke *x*.

Endnu mindre kan jeg forlige mig med Brates Udvikling i Manadsblad 1886 S. 26—48. Han optager Wimmers Mening, at Runen Ψ oprindelig betegne *z* og af Betydningen *x* i Ags. er den vilkaarlig tillagt. Derimod mener Brate, at Runen »i urgermansk Tid hed **izeggo*, og dette Navn gjenfinder han baade i Navnet *ezec* paa den gotiske Bogstav for *z* og i ags. *secg* i *colhæsecg*. Foruden det, som allerede er anført mod Wimmers Opfatning, er herved at bemærke: 1) Runen Ψ heder i Ags. hverken *secg* eller *colhæsecg*, men *colhæ*, hvormed *ezec* intet har tilfælles. 2) Ags. *secg* »Stargræs, Siv« forudsætter, som nyeng. *sedg* viser, en Grundform **sagjo*. Fra den afviger *ezec* ved hver Bogstav.

Jeg har i det foregaaende allerede nævnt følgende sikre Kjendsgjærninger:

1) Ψ transskriberes i gamle ags. Haandskrifter ved x (og to Mynt-Indskrifter synes at støtte, at Runen har havt denne Lydværdi).

2) Ψ heder i Ags. *eolhx*.

3) For Ordet *eolhx* er i Ags. ingen anden Betydning end den at være Navn paa Runen Ψ hjemlet.

Det ags. Runedigt angiver den af Runetegnene uafhængige Betydning, som de ags. Runenavne havde. Da nu Runenavnet *eolhx* i ags. Sprog ikke havde nogen-
somhelst af Runetegnet uafhængig Ordbetydning, saa blev Forfatteren af Runedigtet, for at faa et Runenavn med en for Angelsakser forstaaelig Ordbetydning frem, nødt til at forbinde *eolhx* med *secg* til en Sammensætning *eolhxsecg*, et Ord, hvis rigtigere Form var *eolhxsecg*. Heraf har Wimmer og Brate med urette sluttet, at *eolhxsecg* i Ags. ikke blot kunde bruges som Runens Navn, men endog var et oprindeligere Navn end *eolhx*. Dette modbevises 1) derved, at *eolhxsecg* ingensteds udenfor Runedigtet sættes i Forbindelse med Runens Navn; og 2) derved, at Haandskriftet i Runedigtet (jfr. her foran S. 28) har

Ψ^{eolhx} *seccard*

Her er det altsaa ved selve Skrivemaaden tydelig angivet, at Runens Navn er *eolhx*, ikke *eolhxsecc*.

Det ags. Ord *eolhxsecg* betegner, saaledes som Beskrivelsen i Runedigtet viser, etslags Stargræs. Ordet findes ogsaa i Glossesamlinger: papilius (d. e. papyrus): *ilugsegg* Epinal-Gl. 781 (*ilugseg* Erfurt-Gl.), papilius: *eolugsecg* Wright-Wülcker Vocab. 468¹¹. papillum: *eolæge* ibid. 271²¹ (Skrivemaaden med x er paavirket af Runenavnet). Andre Glossarier, i hvilke dette Navn forekommer, nævnes hos Coekayne, Leechd. III 324, som giver en utilstedelig etymologisk Forklaring.

Naar Sweet (The Student's Dictionary of Anglo-Saxon) opfører *colh* ikke blot med Betydningen „elk“, men ogsaa som „name of a Runie letter“, saa er dette altsaa ifølge de foran meddelte Oplysninger ikke rigtigt.

Th. v. Grienberger (Arkiv XV S. 13) antager, at *eolx* har været et ags. oprindeligt af Runenavnet uafhængigt virkeligt Appellativ og at dette er opstaaet af et germansk **elhsuz* eller **elhsaz*, der forholder sig til ags. *eola*, oht. *elho*, ligesom ags. *lox*, tysk *Luchs* til svensk *lo* og som ags. *fox*, tysk *Fuchs* til got. *fauhō*, oht. *foha* (oldn. *fóa*).

Denne Forklaring er meget mere methodisk end Wimmers, men heller ikke den kan jeg tiltræde: 1) Der er ellers intet Spor til dette *elx*¹⁾. Det er formodet blot for Runenavnets Skyld. Formen bevises ikke ved Skrivemaaden *eolhxsecc*, da der skrives *áhrxian* og lignende (Sievers, Ags. Gramm. 3 § 209). 2) Det er klart, at Forfatteren af det ags. Runedigt ikke har kjendt noget ags. Ord *eolx* udenfor Runenavnet. Thi hvis dette havde været Tilfældet, vilde han i sit Digt have angivet dette Ords Betydning. Han har kun kjendt Ordet *eolhxsecg*, som han for at forbinde det med Runenavnet skriver *eolhxsecc*.

¹⁾ Det vilde være meget dristigt at finde en Afledning af et til ags. *elx* (forstaaet som „Elg“) svarende nordisk Ord i det norske Stedsnavn *Jalsi*, nu Jelse (i Ryfylke).

colh-, som danner det første Led i *colhsecg*, synes at betyde Elg. Jfr. følgende Glosser: cer[v]us: *elch* Epinal-Erfurt-Gl. 233; *elh* Corp.-Gl. 443. tragelafus vel platocerus (d. e. platyceros): *elch* Epin.-Erf.-Gl. 1001; Corp.-Gl. 2054 (her kun tragelaphus). damma: *elha* Leiden-Gl. 139. damma, bestia: *cola* Wright-Wülcker I 16³⁶. *colhsecg* betegner da vel etymologisk Elgsiv, Elgstorr¹⁾.

Naar Runen Ψ i Ags. har Navnet *colhx* (*elux*, *ilx*, *ilix*, *elx*, *iolx*), der i ags. Sprog (hvor vi har Appellativet *elh* og *elha*) ingen Mening giver, saa maa dette forklares deraf, at det er et Laanord, som er optaget fra et andet Sprog, i hvilket Ordet havde Mening. Men nu er Ψ aabenbart en Rune, som har tilhørt den ældste germanske Runerække, eftersom samme Runeform findes paa samme Plads i Runerækken i den angelsaksiske og i den ældste nordiske Skrift, ligesom Charnay-Spænden har $\mathbb{X}$ paa samme Plads. Derfor maa Runens ags. Navn *colhx*, som i Ags. er et Laanord, være laant middelbart eller umiddelbart fra det germanske Sprog, som de ældste germanske Runenavne tilhorte. Dette Sprog kan kun have været Gotisk. Thi »Elg«, glags. *elch*, mlt. *elch* maa paa Gotisk, hvis det samme Ord der fandtes, i Nominativ have lydt *illhs, medens Ordet i intet andet germansk Sprog kan have havt Nominativendelsen -s, som forudsattes af ags. *colhx*. Ligesom man i Ags. skriver baade *áhsian* og *áxian*, kunde de gotiske Runenavnes Opfindere eller Opfinder betegne *illhs ved *ilr. Fra dette gotiske Runenavn er det altsaa, at det ags. Runenavn *ilcs*, *ilix*, *elux* (jfr. got. *miluks* »Melk«), *colhx* er laant²⁾.

¹⁾ W. Grimm (Ueber deutsche Runen S. 240 f.) mener, at det første Led i *colug-secg* er laant fra et keltisk Ord, som gjenfindes i gael. *giolc*, *cuic* [*cuic* Macleod and Dewar, Dict. of the Gael. Lang.], *giolrog*, *giolcach* (Focaloir, Paris 1768) »reed«. Grimm tilføier: »Der Buchstab selbst ist wohl erst durch das lateinische Alphabet veranlasst worden, da der Laut desselben sonst vollkommen durch HS, CHS bezeichnet wurde.« Ligesaa siger Kirchhoff (S. 55 Anm. 1): »Die ags. x-rune, *colhx*, *iolx* genannt, ist erst nach der erobring Brittanniens durch die Angelsachsen entstanden, da jener name, wie W. Grimm: deutsche runen s. 240 f. gezeit hat, galischen ursprungs ist.«

Macbain (Etymological Dict. of the Gael. Lang. S. 175) opfører uden etymologisk Forklaring gael. *giolc* »reed«, nyirsk *giolcach*, ældre irsk *gilcach*. Som et derfra forskjelligt Ord opfører han S. 102 *cuic*, irsk *cuic*, Grundform **kolki-*, af Rod *kol-* til lat. *culmus* o. s. v.

Om ags. *colugsecg* etymologisk ikke skulde betyde »Elgsiv«, men som første Led indeholde et fra Irsk laant Ord, saa vilde alligevel for ags. *colh* Betydningen »Elg« være betrygget ved Glossernes Forklaring af *elch*, *elh* og ved *elha* »damma«.

Ags. *colhsand* betyder »electrum« (electri: *colcsandes*, Napier Old Engl. Glosses S. 30 1071). Om det første Led her er en Forandring og Omtydning af det latinsk-græske Ord, ved jeg ikke.

²⁾ Imod min Mening, at Rune 15 i Rækken, som paa Ags heder *colhx*, i den ældste germanske, gotiske Runeskrift har havt Navnet *ilx og betegnet x, kunde man indvende, at Salzburg-Hskr. foier *enguz* som Navn til Bogstaven x. Man kunde sige, at dette er et Bevis for, at Goterne ikke har havt nogen Rune, som betegnede x, eller noget Runenavn, som endte med x. Jeg anerkjender denne Indvendings Vægt. Men jeg kan ikke anerkjende denue Indvending som afgjørende, da det ikke tilstrækkelig er oplyst, hvad Grunden er til den i Salzburg-Hskr. forekommende Forbindelse mellem Bogstaven x og Navnet *enguz*. Dette kan jo være en uoprindelig Forbindelse, ligesom Runetegnet $\mathbb{A}$ i den yngre nordiske Runerække har faaet Navnet *jr*, som ikke oprindelig tilhørte dette Runetegn.

Den sædvanlige Opfatning er den, at den Rune, som i Ags. heder *colhx*, oprindelig skulde have betegnet z og have havt et til oldn. *elgr* svarende Navn, som endte paa -z. Imod denne Opfatning kan jeg fra min Side foruden alt andet, som jeg har anført, indvende, at Salzburg-Hskr. som Navn paa z har *ezec*. Dog vil jeg indromme, at denne Indvending ikke er afgjørende, eftersom Salzburg-Hskr. med Betydning t d h har Navnet *thyth*, som fuldstændig afviger fra Formerne af Navnet paa Runen for þ.

Af den foregaaende Udvikling følger: 1) De vestgermanske Folk har faaet Runeskriften og Runenavnene fra Goterne, ikke fra Nordboerne, heller ikke gjennem Nordboerne fra Goterne. 2) Den Rune, som hos Angelsakserne skrives Ψ , hed hos Goterne **ilx*, d. e. **ilhs*, »Elg«.

Naar Runens gotiske Navn har været **ilhs*, hvori *-s* var Nominativsmærke, saa er det let at se, hvorledes Runen Ψ hos Nordboerne har faaet Betydningen $\mathfrak{R}$. Nordisk Sprog havde nemlig ikke Nominativsmærket *-s* (stemmelost *s*), men *-x*. Nordboerne optog, maa vi formode, fra Goterne som Navn paa Runen Ψ det Ord, som betydede »Elg«; her stemmer jeg tildels overens med Wimmer i Modsætning til Brate og v. Grienberger. Nordboerne brugte den nordiske Form af Ordet »Elg« som Runenavn. Da nu denne Form ikke havde Nominativsmærket det stemmelose *-s*, men *-x* (eller mulig paa den Tid, da Runeskriften først blev indført hos Nordboerne, *-z*, d. e. tonende *-s*), kunde Runen hos Nordboerne ikke, som hos Angelsakserne, have Betydningen $\mathfrak{X}$, men fik hos dem Betydningen $\mathfrak{R}$ (eller mulig i den ældste Tid $\mathfrak{Z}$).

Jeg formoder, at Runen Ψ eller senere $\mathfrak{A}$ hos Nordboerne beholdt som Navn det Ord, som havde Betydningen »Elg«, i den længere Række, saalænge som Runen $\mathfrak{J}$, der havde som Navn det Ord, der havde Betydningen »Barlind«, blev bibeholdt i Rækken. Og det var sandsynlig samtidigt med Opgivelsen af Runen $\mathfrak{J}$ i den nordiske Runerække, at dennes Navn *ýk* eller **ék* blev overført paa Runen $\mathfrak{A}$ og at denne blev tagen bort fra sin oprindelige Plads i Runerækken og sat tilsidst.

Jeg har i det foregaaende søgt at vise, at det ags. Navn paa Runen Ψ *eolhx* (*ilcs*) er Laanord fra en gotisk Nominativform **ilx*, **ilhs*, og at Runens ags. Lydværdi $\mathfrak{X}$ forudsætter denne gotiske Form, medens paa den anden Side den Omstændighed, at Runen Ψ i urnordiske Indskrifter betegner $\mathfrak{R}$, forklares deraf, at det Nominativsmærke, hvorpaa Runenavnet endte, i Nordisk blev udtalt som *-x*.

Dette fører til Slutninger af vidtrækkende Betydning.

Det fremgaar deraf, at hverken Angelsakserne kan have faaet sin Kundskab om Runerne fra Nordboerne eller Nordboerne omvendt fra Angelsakserne. Tværtimod er efter min Mening den angelsaksiske og den nordiske Runeskrift komne ad indbyrdes forskellige Veie fra Goterne.

Naar det ags. Runenavn *eolhx* ikke finder sin Forklaring for end i en gotisk Nominativform **ilhs*, saa maa Runens Navn ogsaa hos Vestgermanerne paa Fastlandet have endt paa *-s*, og Runen kan hos dem ikke have betegnet $\mathfrak{R}$ (en af tonende *s* opstaaet *r*-Lyd) eller $\mathfrak{Z}$ (tonende *s*).

Dette er vigtigt for Bestemmelsen af, i hvilket germansk Sprog de ældste i Danmark og Slesvig fundne Runeindskrifter er affattede.

En skarpsindig tysk Oldforsker Rudolf Much bemærker i Zeitschr. f. deutsch. Alt. XXXV S. 207, at de danske og slesvigske Runeindskrifter ikke kan være urnordiske, hvis de er saa gamle som fra 4de Aarh.; at deres Sprog ikke afgjør, om de er nordiske eller ei, og at Ψ i Udlyden ialfald ikke længer kan

bruges som Kriterium for, at de er nordiske. En romersk Indskrift fra Worms fra 7de Aarh. har nemlig den vestgermanske Nominativform *Unfachlas*.

Men da jeg i det foregaaende, som jeg tror, har godtgjort, at Runen Υ aldrig i Vestgermansk, men kun i Nordisk har havt Betydningen *z* eller *ʀ*, saa maa jeg fastholde, at alle danske og slesvigske Indskrifter, i hvilke Υ forekommer med Betydningen *z* eller *ʀ*, er nordiske, ikke vestgermanske. Dette gjælder allerede de ældste, saaledes Indskriften paa Dopskoen fra Torsbjærg Mose.

Dette støttes, som Wimmer (Sonderj. Runemind. S. 32 ff.) har vist, ved andre Overensstemmelser mellem Sproget i disse danske og slesvigske Indskrifter paa den ene Side og norske eller svenske paa den anden, medens ikke saa noiagtig tilsvarende Former fra Vestgermansk kan paavises.

De i det foregaaende formodede gotiske Runenavneformer **ilx* og **þorns* godtgjør, at Stammens udlydende *a* paa den Tid, da de gotiske Runenavne overførtes til Vestgermaner og Nordboer, var faldt ud i Gotisk foran Nominativmærket *-s*.

Dette advarer os imod at sætte Runeskriftens Oprindelse altfor langt tilbage og taler for, at de ældste germanske Runenavne ikke, som Brate (Månadsblad 1886 S. 10) har ment, havde *urgermansk*: Sprogform. Vi lærer tillige af disse Navneformer, at Nominativmærket i den gotiske Dialekt, som de gotiske Runenavne, der i forandrede Former gik over til Vestgermanerne og Nordboerne, tilhorte, var stemmeløst *s*, og ikke, som ogsaa Wimmer (f. Eks. S. 272) antager, det stemte *z*. De som gotiske Runenavne formodede Nominativformer **ilx* (d. e. **ilhs*) og **þorns* er yngre end gotiske Nominativformer paa *-as*, som efter Thomsen er gaaede over i Finsk. Derfor passer Runenavnene **ilx* og **þorns* godt til Wimmers Mening, at Runeskriften ikke er opfundet før Slutningen af 2det eller Begyndelsen af 3dje Aarh. efter Kr.

Naar jeg saaledes her har søgt at vise, at gotiske Runenavne havde Nominativformerne **ilx* (d. e. **ilhs*) og **þorns* med Nominativmærket *-s* og ikke med *-z*, saa stemmer dette overens med en i en gotisk Runeindskrift virkelig forekommende Nominativform, nemlig *tilarids Kovel*, hvor Nominativmærket er *-s*, ikke *-z*.

Kapitel VII.

Jeg skal nu sammenstille de Navne, som de 24 Runer har havt i den ældste germanske, hos Goterne brugte Runerække¹⁾, efter de Resultater, til hvilke jeg i det foregaaende er kommen ved Sammenstilling af angelsaksiske og nordiske Rune-

¹⁾ J. Grimm (Wiener Jahrbücher 1828 S. 11), Miklosich („Glagolitisch“ i Ersch und Grubers Encyklopädie, 1859) og O. v. Friesen (S. 16 f.) har gjort opmærksom paa, at de gamle slaviske (glagolitiske) Bogstavnavne er dannede efter et Princip, som er analogt med det, hvorefter de germanske Runenavne er dannede. De to sidste Forskere finder det sandsynligt, at de slaviske Bogstavnavne er Efterligninger af de germanske Runenavne. Hvis dette forholder sig saa, maa, som v. Friesen fremhæver, Runenavnene have været brugte

navne med de af en Hoitysker nedskrevne gotiske Bogstavnavne i Salzburg-Hskr. Foran Runenavnene opfører jeg deres Lydværdi og foier til Navnene Angivelse af de Ordbetydninger, som disse Navne havde, naar de ikke anvendtes som Runenavne. Ved hver Rune tilfoies i Parenthes en Henvisning til de Sider i det foregaaende, hvor Runens Navn nærmere er behandlet.

1. f. *fehu n. Fæ, Gods (S. 52).
2. u. *ūrus m. Urokse (S. 49 f.).
3. þ. *þorns m. Torn(?) (S. 75 ff.).
4. a. *ansus m. Ans eller Aas (d. e. en af Æserne, Guderne) (S. 69 ff.).
5. r. *raida f. Ridning eller Vogn (S. 46).
6. k. *kauns m. Byld (S. 74 f.).
7. g. *giba f. Gave (S. 58 f.).
8. w. *winja f. Græsgang, Græslund (S. 59 f.).
9. h. *hagal (Sideform til *hagl) n. Hagl (S. 54 ff.).
10. n. *naups f. Tvang (S. 53 f.).
11. i. *īs* m. Is (S. 47).
12. j. *jēr n. Aar (S. 46 f.).
13. iu(?) *ius m. Barlind, Taksus(?) (S. 64 ff.).
14. p. *perþra f. maaské: et Slags lystig Dans (S. 60).
15. x(?) *ilx (d. e. *ilhs) m. Elg(?) (S. 78 ff.).
16. s. *sōjil n. Sol (S. 52 f.).
17. t. *Tius m. Navn paa den Gud, som Nordboerne kaldte *Týr* (S. 47 ff.).
18. b. *berkna* f. sandsynlig: Birkekviste, ialfald i nær Betydningssammenhæng med Birk (S. 50 ff.).
19. e. *ehws m. Hest (S. 61 f.).
20. m. *manna* m. Menneske, Mand (S. 45 f.).
21. l. *lagus m. Vand, Vædske (S. 57 f.).
22. ŋ. *Ingws m. Navn paa en Stammeheros, Nordboernes *Yngvi* (S. 62 f.).
23. o. *ōpal n. Odel, d. e. arvet Eiendom (S. 63 f.).
24. d. *dags m. Dag (S. 64).

De Ord, som daner Runernes Navne, er, sandsynlig med Undtagelse af *perþra (jfr. i det følgende), Ord, som fra urgermansk Tid af har (om end i skiftende Ordformer) hort hjemme i de forskjellige germanske Sprog¹⁾, f. Eks. got. *faihu* (*fehu*), ags. *feoh*, oldnord. *fé*.

Efter det foregaaende er Runenavnene derimod i sin Anvendelse som saadanne ikke Ord, som fra urgermansk Tid af har hort hjemme i de forskjellige germanske Sprog, men de er, som jeg tror at have godtgjort, fra Goterne som Laanord

hos de østlige Germaner, der før den Tid, da de slaviske Bogstavnavne blev dannede, boede i Rusland.

Men paa hele denne Kombination finder jeg det ikke nødvendigt her at gaa ind, da jeg finder det godtgjort ved andre Grunde, at Runenavnene brugtes hos Goterne, før Runerne fra Goterne blev ført over til andre germanske Folk.

¹⁾ Det kan ikke godtgjøres, at den særlige Afledning af Ordet for „Birk“, som foreligger i Runenavnet *berkna*, har været urgermansk, men Stammeordet, Navnet paa Træet Birk, er ialfald urgermansk.

gaaet over til Nordboerne og ad en anden Vei til Angelsakserne, saaledes at de Runenavne, som, om end i forskjellige Former, findes baade hos Nordboer og hos Angelsakser, engang i gotisk Form har været Navne paa Runer i det ældste germanske, af Goterne først brugte Runealfabet.

Nu har vi i det foregaaende S. 33 seet, at Inddelingen af den længere Runerække i 3 Grupper, hver Gruppe paa 8 Runer, findes baade paa Vadstena-Brakteaten og paa Thems-Sværdet. Heraf synes da at følge, at den ældste germanske, hos Goterne brugte Runerække bestod, ligesom den ældste nordiske Runerække, af 24 Runer, ikke af flere, og at denne gotiske Runerække ligeledes inddeltes i 3 Grupper, hver paa 8 Tegn.

De gotiske Runenavne, hvis Former jeg i det foregaaende har søgt at bestemme, var, som vi har seet, Nomina, som i det gotiske Sprog tillige havde en Betydning, der var uafhængig af disse Ords Anvendelse som Runenavne. Det er derfor rimeligt, at disse Ord i sin Anvendelse som Runenavne blev boiede ganske paa samme Maade som den, paa hvilken de blev boiede, naar de brugtes i Betydninger, som var uafhængige af Ordenes Anvendelse som Runenavne. Dog maa vi antage, at Runenavnene paa Grund af sin Anvendelse som saadanne oftest forekom i Nomin. og Akkus. Ental.

Det samme Forhold med Hensyn til Boining maa antages at have fundet Sted ved de nordiske og de ags. Runenavne, og her kan Runenavnenes Boining oplyses ved Eksempler af Litteraturen.

Saaledes heder det i Sigrdrífumál 6: *nefna tysvar Tý*, hvor *Tý* er Akkus. af Runenavnet *Týr* og staar i Akkus. som Objekt for Verbet *nefna*. I Skírnismál 36: *þurs ríst ek þér*, hvor *þurs* er Akkus. I 3dje gramm. Afh. i Sn. Edda, Bj. M. Ólsens Udg. S. 47: *öru öpnir bælgir gærcir a þiarkani*, hvor *þiarkani* er Dativ af *þjarkan*. I en nyere islandsk *kvennagaldur*, som flere Gange er anført i det foregaaende, heder det:

Rísti eg þér
Ása útta,
Nauðir níu¹).

Ligesaa boies Runenavnene i Ags. I Gaaden Nr. 43 i Exeter-Bogen med Oplosning »Hane og Hone« (*hana* og *han*) heder det:

þær sceal Nýd wesan
twéga óþer and se torhta Æsc
án an línan, Ácas twégen,
Hægelas swá some.

Meningen er: I de ags. Ord, som skal gjættes, er der to *N*'er (én i hvert af de to Ord), én *Æ*, to *A*'er og to *H*'er.

Forklaringen af Runenavnet *wyn* i det ags. Runedigt begynder saaledes (se S. 59): *wynne* (eller *wenne*) *brúceþ*, hvor *wynne* er Genetiv.

Det er altsaa sikkert, at Runenavnene ligeledes i sin ældste germanske, gotiske Form blev boiede. Man maa saaledes have boiet f. Eks. Nomin. *manna*,

¹) Det er altsaa ikke rigtigt, naar v. Grienberger (Arkiv XIV S. 111) om Runenavnet *óss* siger, at det „überhaupt nicht decliniert wurde“.

Akkus. *mannan*, Dativ *mann*, baade naar Ordet betydede »Menneske, Mand« og naar det betegnede Runen for *m*. Ligesaa boiede man Navnet paa Runen for *d* Nomin. *days*, Akkus. *day* o. s. v.

Kapitel VIII.

Inden jeg forlader Spørgsmaalet om Navnene paa de forskjellige Runer i det ældste, gotiske Runealfabet, maa jeg endnu tale om nogle af en hoitysk Skrivers optegnede og i Salzburg-Hskr. afskrevne gotiske Bogstavnavne, som jeg i det foregaaende ikke har taget med blandt de oprindelige Runenavne.

Ulfila har paa det græske Van's Plads Bogstaven *u* som Tegn for *q*. Ulfilas Bogstavtegn stammer efter Wimmer (S. 267 f.) fra det latinske Tegn for *u*. Saa ogsaa Luft S. 97 ff.

I Salzburg-Hskr. staar i Rækken efter den gotiske Bogstav for *q* som dennes Navn *quertra*¹⁾.

I den længere nordiske Runerække forekommer ingen Rune, som har Lydværdien *q*. Heller ikke i den kortere nordiske Runerække, og folgelig kjendes intet nordisk Runenavn, som svarer til det gotiske Bogstavnavn *quertra*. Ligesaa lidet har de gotiske og de gamle tyske Runeindskrifter nogen Rune for *q*.

Ogsaa i den ags. Runerække paa Thems-Sværdet og i de ældste bevarede, paa Fastlandet foretagne Optegnelser af den ags. Runerække, saaledes i Salzburg-Hskr. (Stephens Nr. 8), mangler en Rune for *q*. Derimod i de yngre ags. Optegnelser findes en Rune for *q*.

Saaledes er i den ags. Række med Runer og tilsvarende latinske Bogstaver og Navne, som findes hos Stephens 5 (her i det foregaaende S. 28), under Runen *ear* skrevet *q cweorð* og derpaa Runetegnet. Til venstre herfor staar i første Kolumne Runen for *p* med Navnet *peorð*. Derimod i det ags. Runedigt, som findes i samme Hskr., er Navnet *cweorð* ikke forklaret.

Hos Stephens 9 er efter *ior* skrevet Runetegnet for *q* og derpaa: *q cur cweorð*. (Om *cur*, som ikke kan være en oprindelig Form, jfr. v. Grienberger, Arkiv XV S. 18, 33.) Den ags. Række hos Stephens 13 har Navneformen *querð*.

Efter det foregaaende turde det være sikkert, at en Rune for *q* ikke har hort til den oprindelige germanske Runerække. Dette har ogsaa Kirchhoff og Wimmer fremhævet. Men da Salzburg-Hskr.'s *pertra* i Ags. heder *peorþ*, er paa den anden Side Ligheden mellem det gotiske Bogstavnavn *quertra* og det ags. Runenavn *cweorþ* (*querþ*) saa slaaende, at den ikke vel, som Kirchhoff (S. 43) og Wimmer (S. 273) mener, kan være tilfældig²⁾. Ogsaa Henning (S. 155) holder Navnet *quertra* for identisk med ags. *cweorþ*.

¹⁾ Ikke, som Flere har angivet, *quetra*.

²⁾ Wimmer siger endog: „ich bemerke nur, dass die lautähnlichkeit zwischen *quetra* und dem altengl. runennamen *cucorð*, aus der man ihre identität hat folgern wollen, natürlich auf einem reinen zufalle beruht.“

Jeg skjønner ingen anden rimelig Udvei end at antage, at *quertra* (i Ulfilas Sprogform **qairþra*) har været Navn paa Bogstaven *q* i den gotiske Bibelskrift, og at dette gotiske Bogstavnavn siden blev ført over til Angelsakserne og af dem, maaské omkring Aar 800, i Formerne **cwerþ*, *cweorþ* brugt som Navn paa den nydannede Rune for *q*. Mindre sandsynligt forekommer det mig, at Angelsakserne skulde have dannet Navnet *cweorþ* efter *peorþ* uden Indflydelse fra det gotiske **qerþra*.

Der findes ingen Optegnelse, som meddeler os, hvilken Ordbetydning *quertra* havde hos Goterne eller *cweorþ* hos Angelsakserne, uafhængig af Navnets Anvendelse som Bogstavnavn. Derfor kan Ordbetydningen af *quertra* og af *cweorþ* ikke sikkert bestemmes. Got. *quertra* synes at være Hunkjønord. Ags. *cweorþ* forholder sig til got. **qerþra* ganske som ags. *peorþ* forholder sig til got. **perþra*. Om dette Forhold se ovenfor S. 60.

Got. *quertra* og ags. *cweorþ* har Lighed med oht. *querdar*, mht. *querder* m. »Lokkemad, Lap af Toi og Læder» og i Oldhoitysk tillige »Lampevæge». Men Bogstavnavnenes Betydningsforhold til disse hoityske Ord kan ikke bestemmes.

Endnu bør det fremhæves, at Salzburg-Hskr.'s Bogstavnavn *quertra* rimer med Bogstavnavnet *pertra*, ligesom det ags. sene Runenavn *cweorþ* rimer med det ags. Runenavn *peorþ*. Og vi har S. 60 seet, at det Navn, som i Salzburg-Hskr. skrives *pertra* og i Angelsaksisk *peorþ*, har været Navn paa en Rune i den ældste germanske, gotiske Runerække, sandsynlig i Formen **perþra*.

Det synes indlysende, at Navnet got. **qerþra* i sin Dannelse er ensartet med **perþra*. Uagtet **qerþra* ikke kan have været Navn paa en Rune i den ældste gotiske Runerække, tør jeg ikke benegte Muligheden af, at Runerækken hos Goterne, senere end dennes Overførelse til Nordboerne og til de vestgermanske Folk, blev udvidet ved en Rune for *q* og at **qerþra* har været Runenavn hos Goterne, inden det blev brugt som Navn paa Bogstaven *q* i Ulfilas Bibelskrift. Se herom mere i et følgende Afsnit om Runenavnenes Oprindelse.

Salzburg-Hskr.'s Række af gotiske Bogstavnavne ender med tre Navne, der ikke er gjenfundne som Runenavne hos Angelsakser eller Nordboer, nemlig: *ezee* (efter Ulfilas Tegn for *z*). *uuær* (efter Ulfilas Tegn for *hw*). *thyth*, *t & h* (efter to Former af Ulfilas Tegn for *þ*).

Det er da klart, at *uuær* er Navn paa Bogstaven $\odot$ *hw*¹⁾, som Ulfila indførte i sin Bibelskrift og satte i Bogstavrækken paa den Plads, som det græske Psi havde, hvorfor *uuær* maa gjengive en gotisk Ordform, som har begyndt med *hw*. Formen *uuær* uden *h* er at forklare af Nedskriverens hoityske Sprogform. Da *h* i denne Lydstilling i Hoitysk ikke er faldt bort før end i anden Halvdel af 8de Aarh., saa slutter v. Grienberger (Beitr. XXI S. 220 f.), at Nedskrivningen af de i Salzburg-Hskr. bevarede gotiske Bogstavnavne ikke kan have fundet Sted tidligere, men sandsynlig er foretaget paa Karl den Stores Tid.

¹⁾ Af typografiske Grunde gjengiver jeg, som før sagt, Ulfilas Tegn ikke ved et af *h* og *w* sammensat Bogstavtegn.

Nu forekommer ingensteds i Runeskriften og hverken i nordiske, ags. eller tyske Runerækker nogen enkelt Rune for *hw*. Derfor synes det gotiske Navn, som Salzburg-Hskr.'s Navn *uuær* gjengiver, ikke at kunne have været Navn paa en Rune i den ældste, gotiske Runerække, ligesom heller ikke noget tilsvarende Navn forekommer blandt de ags. eller nordiske Runenavne. Men det har vistnok kun været knyttet til Bogstaven *hw* i Ulfilas Bibelskrift. Dette giver os Ret til at slutte, at det samme ogsaa gjælder om Ordene *ezeē* og *thyth* i Salzburg-Hskr., hvilke Ord i Lyd ikke svarer til noget andenstedsfra kjendt germansk Runenavn¹⁾.

Ordet *uuær* maa, som sagt, gjengive et gotisk Ord, som har begyndt med *hw*. Men hvilket, er ikke hidtil sikkert oplyst.

Kirchhoff (S. 46 f.), Zacher (S. 13 ff.) og v. Grienberger sammenstiller *uuær* med oldn. *hverr* m., ags. *hwer* m., oht. *hwer* (i Flertal *hwera*), som betyder »Kjedel«, i Oldnorsk ogsaa varm Kilde«. Ellers har Salzburg-Hskr. *e* som Tegn for den korte *e*-Lyd, som Ulfila skriver *ai*: *ther*, *berena*, *eyz*, *fe*, *pertra*, *quertra*. Dette gjør den nævnte Forklaring af *uuær* noget tvivlsom. Men den kunde stottes derved, at flere oht. Haandskrifter betegner den tilsvarende Lyd ved *ae*, navnlig foran *r* eller efter *qu*; se Braune, *Abd. Gramm.*² § 28 Anm. 2. Nominativmærket vilde da mangle i *uuær* af en Hankjonsstamme paa *-a* som i got. *wair* og flere.

Men en anden Opfatning synes mulig. *uuær* kunde maaské gjengive en gotisk Forbindelse *hwa hēr*. Vistnok er *h* i Fremlyd beholdt i Salzburg-Hskr.'s *haal*, medens det i Udlyd er faldt bort i *fe* = got. *faihu*, *ther* = got. *þairh* og i *ia* = got. *jah*. Men at *h* lod svagt i gotisk Fremlyd, ser man deraf, at Romerne kunde udelade det som i *eils* for got. *hails*. Og i mindre omhyggelig skrevne oht. Haandskrifter udelades *h* ikke sjælden i Fremlyd, navnlig i Begyndelsen af andet Sammensætningsled, ogsaa hvor en Vokal gaar umiddelbart foran, f. Eks. *triuafte*, *namaaftosto*, *ge-altnissî* (se Braune, *Abd. Gramm.*² § 153 Anm. 2).

Derfor kunde en gotisk Ordforbindelse *hwa hēr* gjængives af den hoityske Skrifer, hvis Optegnelse er afskrevet i Salzburg-Hskr., ved *uuær*.

Nu vil man vistnok indvende, at got. *hwa hēr* ikke kunde være et Bogstavnavn, da det er en Forbindelse af to Ord, hvis Betydning ikke synes at passe som Navn. Men hvis den her givne Forklaring er den rette, formoder jeg, at *uuær*, som ikke har været noget Runenavn, gjengiver Begyndelsen af en Sporgesætning i et gotisk Bibelsted.

Nu forekommer Matth. 20, 6 *τί ὧδε ἐστίνατε* (i Vulgata: *quid hic statis*). Dette *τί ὧδε* har i den gotiske Bibeloversættelse (som for dette Sted nu ikke er bevaret) ventelig været gjængivet ved *hwa hēr*. Det kan da, tænker jeg mig, være fra dette Bibelsted, at man har anført *hwa hēr* som et Eksempel paa Brugen af Bogstaven *hw*, hvilket Eksempel er bevaret i Salzburg-Hskr.'s *uuær*.

thyth, der i Salzburg-Hskr. opfores som Bogstavnavn med Tilføielse af Betydningen *t* & *h*, har, som for sagt, aabenbart ingensomhelst Forbindelse med det

¹⁾ Naar v. Grienberger sammenstiller *ezeē* med *eir*, som i en irsk Optegnelse af den norske Runerække er Navn paa Runen **A**, saa holder jeg dette, som ovenfor S. 66 Anm. 1 sagt, for urigtigt. Om Brates Sammenstilling af *ezeē* med ags. *colhxsecg* se S. 79.

ags. Navn paa Runen for þ *þorn* eller med det nordiske Navn paa den tilsvarende Rune *þurs*, medens det ellers er fast Regel, at Salzburg-Hskr.'s gotiske Bogstavnavne staa i Forbindelse med Navnene enten i Ags. eller i Nordisk paa de Runer, der betegner samme Lyd som de gotiske Bogstavnavne.

Det kunde ligge nær med tidligere Forfattere (f. Eks. W. Grimm) at tænke paa, at *thyth* er opstaaet af det græske Navn *θῆτα*, der ogsaa af Slaverne i den nygræske Udtaleform *thita* bruges som Bogstavnavn. Men *thyth* synes at kunne forklares af Gotisk.

Kirchhoff (S. 32) har forklaret *thyth* som en Gjengivelse af got. *þiup* »godt, ἀγαθόν«¹⁾. Jfr. *tyz* i Salzburg-Hskr., hvori jeg med Kirchhoff ser en Gjengivelse af et gotisk Runenavn *Tius. Denne Forklaring af *thyth* synes mig den rette.

Dette Ord *þiup* forekommer ofte i den gotiske Bibeloversættelse²⁾, og *thyth*, som gjengiver got. *þiup*, er da vel egentlig, ligesom *uuar* = got. *hwa hēr*, ikke et Navn; det er et Eksempel hentet fra Bibelteksten paa et Ord, som begynder med þ. Dette Ord *þiup* »godt« har i Salzburg-Hskr.'s gotiske Original været sat ved den i Rækken sidst opførte Bogstav istedenfor det gamle Runenavn *þorns, vistnok forat Rækken kunde afsluttes med et Ord af god Betydning, mulig forat det ved dette kunde antydes, at naar Enden er god, er alting godt.

Ordet *ezec*, som i Salzburg-Hskr. er Navn paa Bogstaven *z*, er sikkert og kan ikke læses *ezet*. I *ezec* maa *z* vistnok være brugt i sin gotiske Betydning som Tegn for det tonende *s*.

Heller ikke *ezec* synes at kunne have været Navn paa en Rune, som har hørt til den oprindelige Rumerække. Thi jeg har S. 78 ff. søgt at vise, at Rune 15 Υ, hvis Navn i den længere nordiske Rumerække ikke kjendes, men som i Ags. heder *eolhx*, i Gotisk har havt Navnet *ilx og har betegnet Lydforbindelsen *x*. Det gotiske Ord, som i Salzburg-Hskr. er gjengivet ved *ezec* og som ingensomhelst Lighed har med *eolhx*, synes derfor hos Goterne alene at have været knyttet til Bogstaven *z* i Ulfilas Bibelskrift.

Nu er det vistnok sikkert, at den tonende *s*-Lyd fandtes i det gotiske Sprog paa den Tid, da den gotiske Runeskrift først opstod og da de gotiske Runenavne først blev dannede. Men efter hvad jeg har søgt at udvikle, har der i den gotiske Runeskrift ikke været noget særeget Tegn eller noget særeget Navn for denne Lyd. Det er først Ulfīla, som har indført det græske Zeta-Tegn som Tegn for denne Lyd i sin gotiske Bibelskrift, ligesom han i denne Skrift har optaget egne Tegn for *g* og *hw*, hvilke Lyd i den gotiske Runeskrift ikke var betegnede ved enkelte Runer. Der er ikke bevaret nogen gotisk Indskrift, som kan vise os, hvorledes den tonende *s*-Lyd blev udtrykt i den gotiske Runeskrift. Aldeles usikker synes mig en Formodning om, at der i den gotiske Runeskrift ikke blev gjort Forskjel paa den tonende (stemte) og paa den stemmelose *s*-Lyd.

¹⁾ Munch (S. 15) og Wimmer (S. 272) ser i *thyth* det got. *þiuda*; v. Grienberger (Beitr. XXI S. 221 f. og Arkiv XIV S. 110 f.) antager, at *thyth* i gotisk Form skulde hede *þeif, hvilket skal høre til oldn. *þidr* „isfri, optøet“.

²⁾ Det tør kanské nævnes, at *ἀγαθόν* forekommer i den græske Bibeltekst Matth. 19, 16, altsaa ikke langt fra *τί ᾤδε* Matth. 20, 6.

Ordet *ezece* er hidtil ikke sikkert eller fuldt tilfredsstillende forklaret.

Kirchhoff (S. 47) vover intet Forsøg paa Ordets Forklaring, men slaar kun fast, at *z* i *ezece* er bibeholdt fra et gotisk Ord. W. Grimm har formodet, at den rette Form af *ezece* skulde være *ezet* og at dette skulde være en Gjengivelse af det græske Navn ζῆρα (jfr. Wimmer S. 272). Omdannelsen af det græske Navn maatte da have sin Grund deri, at det gotiske Sprog ikke havde *z* i Fremlyd. Wimmer (S. 272 f.) tror derimod, at der i *ezece* stikker et ægte gotisk Ord, da alle de øvrige Bogstavnavne er ægte gotiske Ord. Han formoder, at *ezece* er forvansket af *ezet* og at dette maaské gjengiver got. *azēt* »let«, Adjektiv neutr. Th. v. Grienberger (Beitr. XXI S. 219 f. og Arkiv XIV S. 113) ser i *ezece* en Gjengivelse af et gotisk *aizik, Deminutiv af *aiz* »Kobber« og med Betydning »Pengestykke, Mynt«.

Ingen af disse Forklaringer synes mig, som sagt, sikker eller sandsynlig. Mest tiltaler mig ialfald Wimmers Formodning, at vi i *ezece* skulde have en forvansket Gjengivelse af en gotisk Ordform *azēt*. Hvis Salzburg-Hskr.'s *thyth* er det gotiske Adjektiv i Intetkjon *þiuþ*, saa kunde dette støtte den Formodning, at *ezece* ligeledes gjengav et Adjektiv i Intetkjon *azēt*¹⁾.

I det foregaaende har jeg nævnt den Mulighed, at *uuær*, hvis det er = got. *hwa hēr*, og *thyth* = got. *þiuþ* kunde indeholde Ord, som var citerede fra Bibelsteder. Det kunde da ligge nær at formode, at *ezece* ligeledes er Gjengivelse af et gotisk (eller gotiske) Ord, som har været citeret fra et Bibelsted.

Da Bogstaverne *c* og *e* indbyrdes er meget lige og let kan forveksles, holder jeg det for muligt, at Salzburg-Hskr.'s *ezece* er feillæst for Originalhaandskriftets *ezee, og at dette *ezee har gjengivet et gotisk Bibelhaandskrifts Ord *ize*, der kan betyde enten *corum* eller *qui*. Skrivemaaden *ize* for *izei* (relat. Pron. i Nomin. Ental og Nomin. Flertal Hankjon) findes oftere i de nu bevarede gotiske Bibelhaandskrifter.

Salzburg-Hskr. betegner Vokallængde ved at skrive samme Vokal to Gange sammen: *iiz*, *gaar*, og fl. Dette Hskr. skriver *e* for got. *i* i *geuua*, *enguz*.

Naar den hoityske Skriver efter min Forudsætning i *ezee har bibeholdt i Ordets Slutning det gotiske *e*, saa kan dermed sammenlignes at han gjengiver got. *e* i *aivaggēljō* ved *e* i *euangeliū*.

Efter de her fremsatte Formodninger skulde *izē (i Salzburg-Hskr. *ezece*), *hwa hēr (i Salzburg-Hskr. *uuær*) og *þiuþ (i Salzburg-Hskr. *thyth*) ikke fra først af have været egentlige Navne, med hvilke Goterne benævnte Bogstaverne *z*, *hw* og *þ*, men Eksempler hentede fra Bibelteksten paa Ord, i hvilke Bogstaverne *z*, *hw* og *þ* forekom (i de to sidste Ord i Fremlyd).

I Linjen under *enguz* staar i Salzburg-Hskr. den gotiske Bogstav for *z* og til hoire derfor *ezece*. Denne gotiske Bogstav betegner i ægte gotiske Ord en anden Lyd end *z* i det latinske Alfabet. Endelig følger i Salzburg-Hskr. *uuær* og *thyth*. Disse er sat tilsidst, fordi de betegner Lyd, som ikke tilhorte det latinske Sprog og derfor

¹⁾ At Navnene *ezece* for *z* og *thyth* for *th* (eller *þ*) skulde være bestemte ved de græske Navne ζῆρα og θῆρα eller være Omtydninger af disse, synes mig mindre sandsynligt.

ikke havde faaet noget Tegn i det latinske Alfabet. Nu er *eze*, *uuaer* og *thyth* de eneste gotiske Bogstavnavne i Salzburg-Hskr. (undtagen *quertra*), som ikke har været Navne paa Runer i den ældste, gotiske Runerække. Derfor maa disse Ord vistnok være tilfoiede af den Mand, som har sat de gotiske Bogstaver i de latinske Bogstavers Rækkefølge.

Naar jeg holder det for muligt, at *eze* i Salzburg-Hskr. er forvansket af **ezee* og at dette gjengiver det gotiske relative Pronomen *izē*, kan dermed sammenlignes, at det slaviske Navn paa Bogstaven H er *ize*, som betyder *qui*. Og med Forklaringen af *thyth* som got. *þiuh̅ āγαθόν*, kan sammenlignes det slaviske Bogstavnavn *dobro*, som betyder »godt«. Jfr. hertil S. 83 f. Anm. 1.

Tredje Bog.

Runerne oprindelig gotiske. Deres Sammenhæng med latinsk og græsk Skrift.

Kapitel I.

I første Bog har jeg meddelt Oplysninger om den ældste germanske Runeskrift: om Antallet af dens Tegn; om den eiendommelige Rækkefølge, i hvilken disse Tegn sammenstilles; om de enkelte Tegns Former og om deres Lydværdi.

I anden Bog har jeg givet Oplysning om Runernes Navne og søgt at bestemme disse Navne i deres oprindelige germanske Former.

Det foregaaende har allerede indeholdt mange Bidrag til Kundskab om Runernes ældste Historie og til Besvarelse af Spørgsmaalet om, hvilket germansk Folk der først har brugt Runerne og paa hvilken Tid disse først er komne i Brug.

Jeg skal nu søge at træde nærmere til Spørgsmaalet om Runeskriftens tidligste Anvendelse.

P. A. Munch var den første, som (i 1848) kaldte det længere Runealfabet gotisk; med urette betegnede han de i Norden fundne Runeindskrifteres Sprog som gotisk.

Zacher (S. 49 f.) stottede (i 1855) den Mening, at Runealfabetet var et oprindelig gotisk Alfabet, bl. a. ved at henvise til, at der fandtes Gjenstande med disse Runer baade i Donau-Egnene og ved Kysterne af Kattegat, og til, at Goterne havde boet i begge disse fra hinanden saa vidt fjærnede Landskaber. Fremdeles stottede Zacher den Mening, at Runealfabetet var gotisk, derved, at det havde egne Tegn for Lyd, der hos Goterne gjaldt som Enkeltlyd, f. Eks. for *gg* (*ng*) og *iu*. Fra Goterne blev ifølge Zacher Runealfabetet ført over til Angelsakserne.

Allerede i NL. S. 143 (1893) har jeg udtalt den Mening, at Runeskriften, i dens ældste Form blev dannet hos en gotisk Stamme.

I mit Foredrag »Om Runeskriftens Oprindelse« (Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger for 1873) havde jeg seet Sagen anderledes end i 1893 og nu baade med Hensyn til Tid og Sted, idet jeg dengang formodede, at Runeskriften blev dannet i 1ste forkristelige Aarhundred hos en sydgermansk Stamme efter en Form af den romerske Skrift, som Germanerne optog fra en af de keltiske Stammer, der boede nærmest nord for Alperne.

Wimmer i sin Afhandling om Runeskriftens Oprindelse (Aarbøger for nord. Oldkynd. 1874) paaviste, at der var Grund til at sætte Runeskriftens Oprindelse senere, end jeg havde antaget. Han optog min Tanke om et keltisk Folk som Mellemed, idet han (anf. St. S. 150) nævnte det som en Mulighed, at Runeskriften kunde være udgaaet fra de latinske Kapitalbogstaver, som Tyskere og Nordboer i den første romerske Keisertid gjorde Bekjendtskab med hos Gallerne. Hvor, sagdes ikke. I sin Bog »Die Runenschrift« (1887) siger Wimmer, at han ikke finder det sandsynligt, at Kjendskab til de latinske Bogstaver skulde være kommen til Germanerne ad en vestlig Vei, over det egentlige Gallien, men han nævner, at den kan være kommen gennem de galliske Stammer i Over-Italien. Heraf synes at følge, at Wimmer ikke antager Goterne, men et i det sydlige Tyskland boende Folk for det germanske Folk, som først har brugt Runer.

Endnu i 1901 siger Wimmer (Sonderj. Runemind. S. 10), at den længere (ældre) Runerække »oprindelig var fælles for alle goto-germanske folk, hvorfor vi også moder den i de gotiske og vestgermanske samt (i en noget ændret og udvidet skikkelse) i de oldengelske indskrifter«.

Det forekommer mig, at Udtrykket »oprindelig« her er lidt uklart og let kan lede vild. Wimmer mener jo selv og med rette, hvad navnlig i Runenschrift S. 176 bestemt og korrekt er udtalt, at Runeskriften er dannet paa et enkelt Sted hos en af de sydlig boende germanske Stammer og at den derfra lidt efter lidt har udbredt sig til de andre nærbeslægtede germanske Stammer.

Henning S. 152 f. (1889), som tænker sig Runernes første Brug som Skrifteegn begyndt senest i 2det Aarh. efter Kr., er tilboielig til at tilskrive den nordlige Gruppe af de østtyske ved nedre Weichsel og nær ved Ostersoen boende Stammer (Goter, Burgunder og sandsynlig Rugier) den første Brug af Runer. Han forklarer Runernes Opstaaen der paa denne Tid af den livlige Samfærdsel med romerske Kjobmænd, som drog nedad Weichsel til Ravkysten.

I Modsætning hertil skal jeg fremhæve, at der ikke kjendes en eneste Runeindskrift, som er ældre end Goternes Vandring sydpaa til Lande, hvor de kom i nærmere og mangesidigere Forbindelse med de sydlige Kulturfolk, som fra tidligere Tid af brugte Skrift. Ligeledes vil jeg fremhæve, at flere af de ældste nu kjendte Runemindesmærker, som er fundne i det østlige Europa, er, saaledes som Spydspidsen fra Kovel og Spydspidsen fra Müncheberg, fundne ved den Handelsvei, som forte fra de Egne, hvor Goterne færdedes i Syden, nordover til Ostersoen. Alt dette tyder bestemt paa, at Goterne ikke først ved Ostersoen, men i meget sydligere Egne har begyndt at bruge Runer.

Endogsaa udmærkede og meget methodiske Forskere har med Hensyn til Runernes ældste Anvendelse efter mit Skjon ikke været tilstrækkelig forsigtige.

Det synes mig her overhoved bedre at sætte Runernes Oprindelse for sent end for tidlig. Thi den Feil, at man sætter Runernes Oprindelse for langt ned i Tiden, opfordrer Kritiken lettere til Modbevis i virkelige Kjendsgjærninger, som paaviser Runernes ældre Forekomst. Sievers (Pauls Grundriss² I S. 249) siger: »sicherlich haben die Goten die Runenschrift nicht erst nach dem Beginne der grossen Wanderungen erhalten, welche sie nach dem Süden führten und sie von den alten germanischen Nachbarstämmen losrissen«.

I Modsætning hertil vil jeg gjentage, at alt efter mit Skjøn taler for, at Goterne først lærte Runerne at kjende efter sin Vandring sydpaa. Runerne var ikke Germanernes Fælleseiendom i en forudsat forhistorisk Urtid, som skulde have fundet Sted, for Goterne ved sin Vandring blev revne los fra de øvrige Germaner. Men Runerne blev efter min Mening først brugte hos Goterne i Syden og blev fra dem overførte til de andre germanske Folk, først til Nordboerne, siden ad andre Veie, som det synes, til de vestgermanske Folk.

I et Foredrag ved 5te nordiske Filologmode i Kristiania (13de August 1898) fremsatte og begrundede jeg den Mening, at Runerne først er blevne brugte af Goterne i deres sydøstlige Boliger, og jeg henførte Runernes første Brug hos Goterne til 3dje Aarh. (straks efter 267)¹).

Senere har Bernhard Salin (Altgerman. Thierornamentik (1904), se navnlig S. 146 ff., 353, og Studier tillägnade Montelius S. 136 f.) fra arkæologisk Standpunkt begrundet den samme Mening, at Runeskriften er opstaaet hos Goterne i Egnene ved det Sorte Hav.

I 2det Aarh. efter Kr. havde der nemlig ifølge Salins Udvikling paa den nordlige og nordvestlige Strand af det Sorte Hav og i de tilgrænsende Egne af det nuværende russiske Rige udviklet sig en germansk Kultur, som for en væsentlig Del havde klassiske Forbilleder. Denne Kultur udvider sig tidlig mod Nordvest op imod Østersøens sydøstlige Hjørne, og her i Ost-Preussen findes denne Kultur (dog vel at mærke, Runeindskrifter ikke saa tidlig) allerede omkring Aar 200 efter Arkæologernes Mening. Runeskriften er ifølge Salin bleven ført til Norden med denne fra Sydøst udgaaende Kulturstrøm, som bar ogsaa mange andre Kulturelementer og Gjenstande henhørende til Kunsthaandværket op til Norden, hvor vi i de store danske Mosefund og i andre dermed samtidige Fund finder de ældste nordiske Runeindskrifter. Denne Kulturstrøm, som strækker sine Virkninger ud over Danmark til Norge og, om end i mindre Grad, til Sverige, varer indtil omkring 350, da en Afbrydelse finder Sted: De germanske Oldsager begynder da at forsvinde fra Egnene om Østersøens sydøstlige Strand, medens de endnu fremdeles optræder ved Østersøens sydvestlige Kyst.

Til Vestgermanerne er Runeskriften ifølge Salin kommen meget senere end til Norden og ikke fra Goterne, men fra Norden over Hannover ved en Bevægelse, som begyndte omkring 475 og som fortsattes gjennem 6te Aarh. Salins Opfatning af den vestgermanske Runeskrifts Oprindelse skal jeg ikke her, men først i et følgende Afsnit (Kap. III) gaa nærmere ind paa.

¹) Af dette Foredrag har jeg i September 1904 meddelt O. v. Friesen et Resumé, som er trykt i hans Afhandling „Om runskriftens härkomst“ S. I—III.

O. v. Friesen i sit Skrift Om runskriftens härkomst (1904) slutter sig fuldstændig til Salins Udvikling, som har dannet Udgangspunktet og det arkæologiske Grundlag for v. Friesens skarpsindige og vigtige runologiske Fremstilling af Runernes Oprindelse og ældste Historie.

Naar i Modsætning til de i det nærmest foregaaende omtalte Meninger enkelte Forskere endnu i nyere Tid har paastaet, at Runerne har udbredt sig blandt germanske Folk fra Sydvest, saa maa dette betegnes som en ved de ældste Runeindskrifter modbevist Paastand¹⁾.

Kapitel II.

De ældste nu bevarede Runeindskrifter Tid kan, som jeg i det følgende nærmere skal omtale, ikke noie fastsættes. Men jeg vil med den største Styrke fremhæve, at der ikke er bevaret en eneste Runeindskrift, ja ikke engang en eneste Rune, som vi har nogen Grund eller Ret til at sætte til en ældre Tid end til 3dje Aarh. efter Kr.

Dette beviser ikke, at Runeskriften først er bleven brugt i 3dje Aarh., og flere Runeforskere har med vægtige Grunde støttet den Mening, at den skulde være noget ældre. Men naar vi fastholder den forud nævnte Kjendsgjærning, maa vi dog erkjende, at en Theori, som den, Isaac Taylor først i sin Bog »Greeks and Goths« (1879) og siden i »The Alphabet« (1883) har forsvaret, og som, hvad Tiden angaar, har fundet Tilslutning hos Hempl (Journal of Germ. Philol. II S. 370 ff.), at Runerne skulde være afledede fra et thrakisk Alfabet fra 6te Aarh. før Kr., mangler ethvert fast videnskabeligt Grundlag. Thi man opererer da i meget over en Tid af 700 Aar med en Skrift, af hvilken der ikke er bevaret saa meget som en eneste Bogstav. Heri aabenbarer sig efter mit Skjøn Mangel paa historisk Sans og historisk Methode.

Men jeg vil udtrykkelig fremhæve, at der her er Tale om germanske Runer og om denne Skrifs ældste Brug hos Germanerne. Jeg benægter ikke, at nogle af Runeskriftens Tegn i væsentlig samme Form kan have været brugt hos andre Folk længe for end hos Germanerne og til at udtrykke Ord i andre Sprog, førend de blev brugt til at skrive germanske (gotiske) Ord²⁾.

¹⁾ W. Luft antager (1898), at Germanerne optog Runeskriften lidt før Kristi Fødsel fra galliske Naboer, idet han (S. 11) mener, at 200 Aar var den korteste Tid, som Runeskriften behøvede for at komme fra det sydvestligste Hjørne af Germanien til yderste Nordøst. Men det er aldeles ubevisligt og strider mod bestemte Kjendsgjærninger, at Runerne skulde være komne til Germanerne fra Sydvest, og efter Oplysninger, som er givne af Arkæologer (f. Eks. Montelius), kan det heller ikke antages, at Runerne behøvede en saa lang Tid til sin Udbredelse.

Luft paastaar ligeledes, at der kun i 1ste Aarh. efter Kr. var en saa livlig Forbindelse mellem Skandinaverne og deres germanske Stammefrænder, at hine kunde faa Runerne fra disse. Men dette er ubevist, og jeg skal i det følgende søge at modbevise dette.

²⁾ Jeg vil heller ikke negte, at nogle af de af Hempl fremhævede særlige Ligheder mellem Tegn i Runeskriften og Tegn i meget ældre sydlandske Alfabetter fortjener Opmærksomhed og endnu ikke tilstrækkelig er opklarede.

Jeg skal nu lidt nærmere omtale, til hvilken Tid de ældste nu bevarede germanske Runeindskrifter henføres.

Det er en af alle Arkæologer og Runeforskere anerkjendt Kjendsgjærning, at de særlig gotiske Indskrifter og de Indskrifter, som er komne frem i de danske Mosefund (til hvilke sidste jeg ogsaa regner Indskrifterne fra de slesvigske Mosefund), horer til de ældste Runeindskrifter, som nu er bevarede, medens derimod de særlig tyske Indskrifter er betydelig yngre. Montelius¹⁾, med hvem Salin (jfr. v. Friesen S. 11) stemmer overens, sætter Indskrifterne fra Vimose og Torsbjærg Mose til 3dje Aarh. eller senest Tiden omkring Aar 300, og Indskrifterne fra Nydam Mose til 4de Aarh. eller senest Tiden omkring Aar 400. Sophus Müller (Vor Oldtid S. 560 f.) sætter derimod de ældste danske Mosefund til Midten af 4de Aarh., og til ham har jeg troet nærmest at kunne slutte mig. Wimmer (S. 303 og Sonderj. Runemind. S. 28 ff.) har sat de ældste danske Indskrifter til c. 400 eller lidt derefter, hvilket synes mig for sent²⁾. Den med Runeindskrift forsynede Spydspids fra Kovel i Volhynien er paa Grund af Indskriftens Sprogform sikkert gotisk. Denne sætter Henning til 3dje Aarh. Den ved Pietroassa i Walachiet fundne og i Bukarest bevarede Guldring med Runeindskrift er ligeledes sikkert gotisk, da Indskriften efter min Mening indeholder Goternes Navn. Denne Guldring sætter Henning til 4de Aarh.³⁾ Spydbladet fra Müncheberg i Mark Brandenburg, som er forsynet med Runeindskrift, viser i den tekniske Anbringelse af Runerne nært Slægtskab med Spydspidsen fra Kovel og maa derfor i Tid staa denne nær⁴⁾. Sievers (i Pauls Grundriss² I S. 256) siger, at de gotiske Indskrifter, til hvilke han regner Indskrifterne fra Pietroassa, Kovel, Müncheberg og Körlin, ikke er yngre end 4de Aarh.

Intet Vidnesbyrd eller Fund forer Runernes Brug hos Vestgermanerne saa langt tilbage. Man kan ikke med nogen Sikkerhed eller Rimelighed henføre noget af de vestgermanske Runemindesmærker til en Tid ældre end c. 500, medens ialfald de allerfleste vestgermanske Indskrifter sikkerlig er yngre⁵⁾. Salin (Thierorn. S. 147) betegner en Spænde fra Freilaubersheim i Rhinhessen som den ældste Gjenstand fra Tyskland, der er forsynet med Runeindskrift. Den blev funden paa en Gravplads, hvor der i andre Grave blev fundet bl. a. to Brakteater og en Mynt med Navnet Baduilla, d. e. den ostgotiske Konge Totila (541—552). Som den næstældste Indskrift betegner Salin den, der findes paa Spænden fra Charnay i Burgund.

¹⁾ Sv. fornminnesför. tidskr. VI (1887) S. 236 f., IX (1896) S. 268 ff.

²⁾ Jeg er med v. Friesen (S. 12) i Modsætning til Wimmer enig i, at vi ikke med nogenlunde Sikkerhed kan paavise de ældste nordiske Runeindskrifters absolute Tid blot ved at slutte tilbage fra de danske historiske Runeindskrifter i Jællinge og ved Danevirke, men at arkæologiske Kjendsgjærninger, som staa i Forbindelse med de ældste danske Mosefund, her maa lægges til Grund.

³⁾ Bemærkninger om Ringens Form findes hos Salin, Thierornamentik S. 146. Efter Salin skal Ringen tilhøre 3dje Aarh.

⁴⁾ Salin, Thierornamentik S. 146 f. erklærer Spydspidserne fra Kovel og fra Müncheberg for samtidige med de ældre danske Mosefund.

⁵⁾ Disse Kjendsgjærninger er ogsaa anførte af Wimmer S. 175. Se nu ogsaa herom Salin, Thierorn., navnlig S. 146 ff.

At Goterne i det sydøstlige Europa meget tidlig kjendte Runeskriften, for man ogsaa slutte af Ulfilas Bibelskrift. Ulfila oversatte ved Midten af 4de Aarh. Bibelen paa det gotiske Sprog. Dertil dannede han en egen Skrift. Forbillederne for dennes Bogstaver fandt han hovedsagelig i den græske Uncialskrift, men ved Siden deraf optog han enkelte Tegn, som stammede fra den latinske Skrift. Wimmer mener, at han for to Bogstaver har hentet Formerne fra Runeskriften, nemlig for *u* og *o*. Men flere andre Overensstemmelser mellem Ulfilas gotiske Skrift og Runeskriften synes ikke at kunne være tilfældige¹⁾.

Heraf synes man at maatte slutte, at Goterne kjendte Runeskriften, for Ulfila ved Midten af 4de Aarh. oversatte Bibelen paa Gotisk. Hvor længe for, skal jeg i det følgende søge at paavise²⁾. Ulfilas Bibelskrift synes hos Goterne snart at have fortrængt Brugen af Runerne.

De i det foregaaende meddelte korte Oplysninger om de ældste nu kjendte Runemindesmærker giver os efter min Mening ogsaa et tydeligt Fingerpeg om, hvilken germansk Stamme det var, som først brugte Runerne, og tillige om, i hvilke Egne denne germanske Stamme færdedes dengang, da den begyndte at bruge Runeskrift.

Af de Steder, hvor de ældste Runeindskrifter er bleven fundne, synes det snarest at maatte sluttet, at Runeskriften først er bleven brugt enten af en nordisk Stamme i Danmark, fra hvilken vi har Minder bevarede i Mosefundene, eller af de Goter, som færdedes i det sydøstlige Europa, bl. a. i Egnene ved det Sorte Hav.

Men at Runeskriften ikke først kan være bleven brugt i Danmark eller i Norden, synes sikkert. Thi det er ved første Oiekast umiskjendeligt og af mange Forskere erkjendt, at Runeskriften staar i Forbindelse med de gamle sydeuropæiske Skriftarter, særlig med den latinske eller med den græske Skrift eller med begge disse. Men det vilde være lidet rimeligt at tro, at den Forbindelse med Folk, som brugte en sydeuropæisk Skrift, skulde i Danmark have været saa intim, at den førte til Indførelsen af Runeskriften, hvilket ikke kan have fundet Sted senere end i 3dje Aarh. Denne Forbindelse maa aabenbart søges i sydligere Lande, nærmere ved de sydlandske Kulturcentra.

Saaledes falder det ene af de ovennævnte Alternativer bort, og alle de i det foregaaende nævnte Kjendsgjæringer synes derfor at tale for, at den germanske Stamme, hos hvilken Runeskriften tidligst er bleven brugt, har været de Goter, som færdedes i det sydøstlige Europa og i de tilstødende Egne af For-Asien.

Fremdeles er jeg ved den i det foregaaende meddelte Undersøgelse om Runernes Navne kommen til Resultater, som forer i samme Retning.

Det har ved denne Undersøgelse vist sig, at Runenavnene hverken er opfundne hos Nordboerne eller hos Vestgermanerne. Fremdeles har jeg af Runenavnene troet at maatte slutte, at Runenavnene ikke er komne til Nordboerne fra et vestgermansk Folk og heller ikke, hvad jeg siden (i Kap. III) nærmere skal

¹⁾ Se herom mere i det følgende.

²⁾ Om Tiden for Runernes Optagelse hos Goterne jfr. v. Friesen S. 12 ff., 51 ff.

soge at godtgjøre, omvendt til Vestgermanerne fra et Folk, som talte et nordisk (skandinavisk) Sprog.

Jeg har søgt at vise, at Runenavnene i sin ældste Form derimod har været gotiske og at de fra Goterne er komne paa den ene Side til Nordboerne og paa den anden Side, ad en forskjellig Vei, til Vestgermanerne.

Vi har seet, at de gotiske Runenavne, som blev udbredte til Nordboer og Vestgermaner, ikke havde fællesgermansk Sprogform, men særlig gotisk Sprogform. Jeg har saaledes (S. 78 ff.) søgt at vise, at Rune 15 hed **ilx*, d. e. **ilhs*, hvilket Navn havde Betydningen »Elg«.

Den eller de Goter, som dannede Runenavnene, brugte ikke som *Ulfla ai* og *au* som Tegn for kort *e* og kort *o* og ikke *ei* som Tegn for langt *i*. Saaledes hed Runen for *e* **ehws*, d. e. »Hest«, og Runen for *i* *īs*, d. e. »Is«.

I nogle Henseender synes den gotiske Sprogart, som de til Nordboer og Angelsakser senere overførte gotiske Runenavne tilhorte, at have afveget fra *Ulfilas* Sprogform. Saaledes synes *h*-Runen at have haft Navnet **hagal*, d. e. »Hagl«, medens dette Ord i *Ulfilas* Sprogform sandsynlig har hedt **hagl*. Runen for *þ* hed maaské **þorns*, d. e. »Torn«, medens »Torn« hos *Ulfla* heder *þaurnus*. Runen for *a* synes at have haft Navnet **ansus*, medens andre gotiske Dialekter i samme Betydning har haft Formen **ans*.

Henning (S. 153) slutter af Navnet paa Rune 22 **Ing*, at Runerne er blevne til hos en »ingvæonsk« Stamme. Ialfald viser dette Runenavn, at en *Stammeheros* **Ingws* var vel kjendt hos den germanske Stamme, som først brugte Runerne. Og jeg har troet at finde denne *Stammeheros* anraabt i en Indskrift fra Vimose; se S. 63.

Kapitel III.

Salin er gennem en Undersøgelse af de løse Gjenstande, paa hvilke vestgermanske Runeindskrifter er fundne, kommen til det Resultat, at der fra Hannover, særlig Egnene om Elbens Munding, i første Halvdel af 5te Aarh. gik en Kulturstrøm mod Vest over Havet til Mellem-England, og at de germanske Folk i Mellem-Europa har lært at kjende og bruge Runeskriften gennem en Kulturstrøm, som ikke udbredte sig fra Goterne i det sydøstlige Europa, men som fra c. 475 af gik fra Norden over Hannover og derfra over Rhinlandene¹⁾. Denne Mening begrunder Salin derved, at alle de tyske Spænder (med Undtagelse af *Freilaubersheim*-Spænden), paa hvilke der findes Runeindskrifter, (saaledes bl. a. Spænder med firkantet Plade foroven, som Spænden fra *Charnay* og den store Spænde fra *Nordendorf*) viser Indflydelse fra Norden. Og *Freilaubersheim*-Spænden, som efter ham er et degenereret Eksemplar af en Spænde-Type, der ikke skyldes nordisk Indflydelse, har ifølge Salin sandsynlig været i Brug paa en Tid, da Ind-

¹⁾ O. v. Friesen S. 6 ff. meddeler et Uddrag af Salins Fremstilling og af hans Resultater, som han i ét og alt tiltræder.

tydelsen fra Norden allerede havde gjort sig gjældende. Salin mener dog ikke, at Sproget i de Indskrifter, der forekommer paa Spænder, som er fundne i Tyskland, skulde være nordisk.

Efter dette vil Runeforskere og Sprogforskere, naar de gaar ud fra Salins arkæologiske Udvikling, næsten nødvendig maatte slutte, at Mænd, som talte nordisk Sprog (væsentlig det samme Sprog som det, hvori de i de danske Moser forefundne Indskrifter er affattede), lærte Tyskerne Runeskriftens Tegn at kjende, og at Tyskerne saa anvendte Runerne i Indskrifter, der var affattede i deres egne tyske Sprogarter¹⁾. Da vi nu har al Grund til at tro, at Kundskab om Runernes Navne udbredtes samtidig med Kundskab om Runeskriftens Tegn og disses Lydværdi, bliver det, naar man slutter sig til Salins Fremstilling, nødvendigt eller ligger ialfald nær at antage, at de vestgermanske Folk af Nordisk-talende Mænd lærte at kjende 1) Runeskriftens Tegn; 2) Runerækken; 3) Runetegnenes Lydværdi; 4) Runernes Navne; 5) de med Hensyn til Indskrifternes Udførelse og Anbringelse gjældende traditionelle Skikke og Regler.

Jeg tror ikke, at Salin selv har gjort disse Slutninger. Han synes ikke at have truffet nogen Afgjørelse om, hvilket Sprog de Nordboer, som overførte Runeskriften til Tyskerne, talte og i sine Indskrifter brugte. Men Salins Fremstilling gjør det dog nødvendigt for mig at undersøge, om selve Runeskriftens Eiendommelighed taler for eller imod de nævnte Slutninger.

Af storst Betydning for dette Spørgsmaal er efter min Mening Runernes Navne. Spørgsmaalet bliver altsaa, om Vestgermanerne (særlig Angelsakserne) har faaet Kundskaben om Runernes Navne fra Mænd, som talte nordisk Sprog eller (uden Nordisk-talende Mænd som Mellemmand) fra Gotisk-talende Mænd.

Spørgsmaalets Besvarelse vanskeliggjøres derved, at vi, som for udviklet, ikke kjender hverken de gotiske Runenavne eller de nordiske eller de vestgermanske i sine oprindelige Former. De gotiske Runenavne kjender vi kun af de ved hoitysk Indflydelse forandrede Gjengivelser i Salzburg-Haandskriftet. De nordiske Runenavne kjender vi kun for de 16 Runer af den kortere Række, og kun i senere Optegnelser, af hvilke ingen forudsætter en Original ældre end 9de Aarh. De vest-

¹⁾ „Das gänzliche Fehlen von Runeninschriften auf den dem südgermanischen Strom angehörenden Altsachtypen (mit Ausnahme der degenerirten Fünfknopffibel von Freilaubersheim) würde demnach nicht auf einem Zufall beruhen, sondern darauf, dass das Alphabet des Wulfila die Runen verdrängte, und die Kenntniss der Runeninschrift in Mitteleuropa in Folge eines von Norden her über Hannover kommenden Einflusses Verbreitung erfahren hat. Hiermit ist selbstverständlich nicht gesagt, dass die Runeninschriften auch in sprachlicher Beziehung skandinavischen Ursprunges seien, denn in Wirklichkeit zeigen, wie oben nachgewiesen, die hier fraglichen Formen lokale Abweichungen und dasselbe dürfte der Fall hinsichtlich der Sprache der Runeninschriften sein, allein ebenso gewiss wie die Formen und Ausschmückung der Altsachen sich in den meisten Fällen nur durch einen nordischen Einfluss erklären lassen, ebenso gewiss ist es, dass die Kenntniss der Runen mit einer von Norden hervorbrechenden Strömung nach dem mittleren Europa gelangt ist.“

Disse Salins Ord om de vestgermanske Runeindskrifteres Sprog kan jeg kun forstaa saaledes, at Sproget i de vestgermanske Indskrifter ikke er af skandinavisk Oprindelse, men viser Forskjelligheder derfra, som maa forklares af de paa de forskjellige Steder, hvor Indskrifternes Udførere hørte hjemme, forskjellige Sprogformer.

Herimod har jeg intet at anføre.

germanske Runenavne kjender vi kun i ags. Former og ikke fra ældre Tid end 9de Aarh.

Ved følgende Runer synes hverken Tegn eller Lydværdi eller Navn at give noget Bidrag til Besvarelsen af det her omhandlede Spørgsmaal: *f. u. a. r. g. w. h. n. i. p. e. m. l. ŋ. o. d.*

Heller ikke Navnet paa Runen for *k* og dennes Tegn synes at give noget væsentligt Bidrag til Afgjørelsen af det Spørgsmaal, om den vestgermanske Runeskrift stammer fra den nordiske eller fra den gotiske.

Det ags. Navn paa Runen for *k* er *cén*, som betyder »Fakkel«. Derimod er det nordiske Navn paa Runen for *k* *kaun*, som betyder »Byld«. Det ags. Navn synes at være opstaaet ved Omtydning. Men Formen af dette Navn kan lige godt være opstaaet ved Omtydning af en nordisk Navneform *kaun*, ældre **kaunn*, »Byld«, eller paa den anden Side ved Omtydning af en gotisk Navneform **kauns* »Byld«. Runens Navn giver altsaa intet Bidrag til Afgjørelsen af det her behandlede Spørgsmaal. Se om Runens Navn S. 74 f.

At den vestgermanske Runeskrift fra først af har havt det gamle Tegn for *k* $\llcorner$, viser dette Tegns Forekomst paa Charnay-Spænden. Henning og Wimmer læser ogsaa 2den Rune i 2den Linje paa Freilaubersheim-Spænden som *k*. Her er Runen høiere og navnlig nederste Ben længere end sædvanlig. Endelig har man læst det gamle Tegn for *k*, men med Vinkelens Aabning vendt mod Indskriftens Begyndelse, paa Spænden fra Balingen; men om dette sidste er sikkert, ved jeg ikke, da jeg selv ikke har seet Indskriften.

Formen af Runen for *k* i de vestgermanske Indskrifter fra Fastlandet giver derfor intet Bidrag til Afgjørelse af det her behandlede Spørgsmaal.

Runens sædvanlige Form i Ags. er $\llcorner$ (en ret Stav med en nedadgaaende Skraastreg nede til hoire). Denne Form er, som S. 31 f. bemærket, sandsynlig opstaaet af en ældre Form λ . Denne sidste Form viser en mærkelig Overensstemmelse med Formen af *k*-Runen i Indskrifterne paa Kragehul-Spydstagen og paa Lindholm-Benstykket. Her vender Vinkelens Aabning ligeledes nedad, og fra Vinkelens Topunkt udgaar opad en lodret Stav. Dog rækker den nordiske Runeform ikke ned til de andre Runers Basis, medens Runen for *k* i den oprindelige nordiske Form Υ har fuld Hoide.

Da Runen for *k*, som navnlig Charnay-Spænden viser, fra først af i vestgermansk Runeskrift har havt Runens ældste Form, maa Overensstemmelsen mellem den ags. Runeform og den i Kragehul- og Lindholm-Indskrifterne forekommende Form snarest grunde sig paa en ensartet Udvikling hos Angelsakser og Nordboer. Mindre sandsynligt forekommer det mig, at den ags. Runeform skulde være paa-virket af en senere Indflydelse fra Norden.

Hvis den vestgermanske Runeskrift skulde stamme fra den nordiske, maatte det ags. Navn paa Runen for $\llcorner$ være opstaaet af det nordiske Navn paa samme Rune. Man maatte da, saavidt jeg skjønner, snarest antage, at det ags. Runenavn *þorn* skulde forudsætte, at Runens Navn i Nordisk paa den Tid, da den vestgermanske Runeskrift opstod af den nordiske, endnu ikke var *þors* eller *þurs*, men **þorns* og at dette Navn af Nordboerne dengang blev forstaaet som »Torn«. Dette

synes mig vel ikke umuligt, men meget usandsynligt. Forholdet mellem det nordiske og det ags. Navn paa Runen synes at forklares langt rimeligere, hvis vi antager, at begge Navne har sin fælles Kilde i et gotisk Runenavn **þorns*, der havde Ordbetydningen »Torn«. Dette blev da i Vestgermansk i Overensstemmelse med det Appellativ, som betegnede »Torn«, til *þorn*. I Nordisk derimod fastholdtes ikke Sammenhængen med det Appellativ, som betegnede »Torn«, men det gotiske Runenavn **þorns* blev som Laanord i uforandret Lydform optaget som **þorns*, hvilket senere i Udtalen blev til *þors* og saa i den forandrede Lydform blev opfattet som en Betegnelse for en Jætte. Jfr. S. 75 ff.

Hvis denne sidste her fremstillede Opfatning er rigtig, gjendriver Navnet paa Runen for þ den Mening, at den vestgermanske Runeskrift skulde stamme fra den nordiske. Men jeg gjentager, at den Opfatning, som jeg har holdt for sandsynlig ved Formerne for Navnet paa Runen þ, ikke er nødvendig, og at dette Argument derfor ikke er afgjørende.

Rune 12 j har paa Charnay-Spænden og paa den ene Bezenye-Spænde Formen $\mathfrak{J}$. En dermed væsentlig identisk Form $\mathfrak{H}$ forekommer i den blekingske Istaby-Indskrift og i den danske Indskrift paa Spydstagen fra Kragehul. Wimmer S. 123 holder Formen $\mathfrak{H}$ for Runens oprindelige Form. Hvis dette er rigtigt, taler j-Runens vestgermanske Form hverken for eller imod den Mening, at den vestgermanske Runeskrift stammer fra den nordiske.

Derimod mener v. Grienberger (jfr. Kap. IV og v. Friesen S. 28 ff.), at en oprindeligere Form af j-Runen forekommer bl. a. paa Tune-Stenen. Hvis denne Mening er rigtig, slutter den vestgermanske Form af j-Runen sig nærmest til en mindre oprindelig nordisk Form af Runen, og man kunde da i j-Runens vestgermanske Form søge en Stotte for den Mening, at den vestgermanske Runeskrift stammer fra den nordiske. Men dette Argument forekommer mig ikke sikkert eller afgjørende.

Rune 13 heder i Ags. *éoh* eller *ih*, hvilket Ord betegner »Barlind, Taksus«. I de vestgermanske Indskrifter betegner Runen den *i*-Lyd, hvormed dens Navn, som havde Betydningen »Barlind«, begyndte. I Nordisk har Runen, som jeg har søgt at vise, betegnet en *e*-Lyd eller en *i*-Lyd, hvormed dens Navn, som havde Betydningen »Barlind«, begyndte. Derimod formoder jeg, at Runens gotiske Navn har været **iūs*, hvilket Ord havde Betydningen »Barlind«, og at Runen i Gotisk har betegnet Lyden *iu*.

Hvis dette er rigtigt, kunde man heri ville søge en Stotte for den Mening, at den vestgermanske Runeskrift stammer fra den nordiske.

Argumentet forekommer mig dog ikke afgjørende, thi man tor antage, at Runens Navn i de forskjellige germanske Sprog blev bestemt ved den Form, som Ordet for »Barlind« havde i vedkommende Sprog.

Særlig fremhæver jeg i denne Forbindelse Rune 15. Dens Form er i de ældste nordiske Indskrifter $\mathfrak{Y}$, senere $\mathfrak{A}$. Dens Lydværdi er i de urnordiske Indskrifter $\mathfrak{R}$ (en af tonende *s* opstaaet *r*-Lyd); derimod kjender vi ikke Runens urnordiske Navn.

Runen har paa Charnay-Spænden, hvor den kun forekommer i Runerækken, Formen $\mathfrak{X}$, men dens Lydværdi kan her ikke sees. Den forekommer ikke i nogen

anden vestgermansk Indskrift fra Fastlandet; thi Indskrifterne paa Brakteaterne fra Dannenberg horer sammen med de nordiske Indskrifter, ikke med de vestgermanske. I Ags. har Runen Formen Υ og regelmæssig Lydværdien $\mathbf{x}$. Dens Navn er i Ags. *collx* (*elux*, *elx*, *ilcs*, *ilix*, *iola*).

Om denne Rune soger jeg (jfr. S. 78 ff. og i det følgende) udforlig at begrunde følgende Meninger: Runens ældste Form er $\mathbf{X}$ som paa Charnay-Spænden. Runen har i den ældste germanske, gotiske Runeskrift betegnet $\mathbf{x}$. Dens Navn har i Gotisk været **ilx* (= **ilhs*), hvilket Ord har betegnet »Elg«. Runen er opstaaet af det latinske Tegn $\mathbf{X}$, og dens Navn **ilx* er en Omtydning af det latinske Bogstavnavn *ix*. Runens Navn blev med Bibeholdelse af det gotiske Nominativmærke *-s* overført som Laanord til Vestgermanerne og gjenfindes i det ags. Navn. Hos Angelsakserne bevarede Runen sin oprindelige Betydning $\mathbf{x}$.

Derimod blev Runens Navn hos Nordboerne forandret til det nordiske Ord for »Elg«, hvilket endte paa *-r*, og derfor fik Runen i nordisk Runeskrift Lydværdien $\mathbf{r}$ (d. e. den af tonende *s* opstaaede *r*-Lyd).

Hvis denne min Mening om Rune 15 er rigtig, da viser Runens Form, Lydværdi og Navn afgjorende, at Vestgermanerne ikke kan have lært Runeskriften at kjende af Nordisk-talende Mænd, men at de maa have lært den at kjende (uden nordiske Mænd som Mellemmænd) af Mænd, som talte gotisk Sprog.

Rune 16, hvis Navn har Betydningen »Sol«, heder hos Nordboerne *sól*, hvilket Ord er Hunkjønnsord. En ældre nordisk Navneform findes i Leiden-Rækken, skreven med Runer $\mathbf{H} \mathbf{N} \mathbf{I} \mathbf{N}$, med latinske Bogstaver *soulu* (udtalt **sólu*). Se om de nordiske Navneformer S. 52 f.

Runens ags. Navn var i vestsaksisk Sprogform *sigel*; hos Stephens 8 forekommer den ældre northumbriske Form *sygil*.

I Salzburg-Hskr. er det gotiske Navn paa *s sugil*.

Efter dette synes vi at maatte antage, at det ags. Navn paa Runen for $\mathbf{s}$ i sin Form har staaet nærmere ved Runens gotiske Navn end ved dens nordiske Navn. Vistnok kjender vi ikke den Form, som Runenavnet havde i urnordisk Sprog (jfr. S. 56 f.), men da Hunkjønnsformen **sólu* findes i Leiden-Rækken, er der Grund til at antage, at den urnordiske Form har stemt overens hermed. Runens ags. Navn *sygil* (*sigel*) synes derfor ikke at kunne være laant fra Runens nordiske Navn, men synes at maatte være laant fra Runens gotiske Navn.

Man tor vistnok ikke indvende, at Angelsakserne kunde have oversat Navnet og gjengivet det nordiske Navn **sólu* ved det ligebetydende ags. Navn *sigel*. Thi *sigel* (som vel snarest i Modsætning til oldn. *sól* var Intetkjønnsord) var ikke det sædvanlige ags. Ord for »Sol«, men er kun bevaret som et poetisk Ord for »Sol« i gamle Digte.

Derfor synes ogsaa Navnet paa Runen for $\mathbf{s}$ stærkt at tale imod den Mening, at den vestgermanske Runeskrift skulde være overført fra Folk, som talte nordisk Sprog.

Det vestsaksiske Navn paa Runen for $\mathbf{t}$ *tír* kan neppe anfores som Støtte for den Mening, at den vestgermanske Runeskrift skulde stamme fra den nordiske; thi Runens ældre ags. Navn er *tí*.

Runen for **b** har i Nordisk Navnet *bjarkan* n. I Ags. heder Runen *beorc* eller *berc*, hvilket er det Hunkjonsord, som betyder »Birk«. I Salzburg-Hskr. er det gotiske Navn paa *b* *berena*, hvilket Navn maa være Hunkjonsord.

Der er altsaa mellem det gotiske Runenavn og det ags. Runenavn den Overensstemmelse, at de begge er Hunkjonsord, medens Runens nordiske Navn i Modsætning hertil er Intetkjonsord.

Jeg slutter heraf, at det ags. Runenavn og Runens Navn hos Vestgermanerne paa Fastlandet, hvilket forudsættes af det ags. Navn, ikke er overført fra Nordboerne, men fra Goterne. Ogsaa Navnet paa Runen for **b** synes derfor at tale imod den Mening, at den vestgermanske Runeskrift skulde være overført fra Mænd, som talte nordisk Sprog.

Efter den i det foregaaende givne Fremstilling maa jeg hævde, at Runeskriften ikke er fort over til de vestgermanske Folk fra Mænd, som talte nordisk Sprog, men middelbart eller umiddelbart, uden Nordboer som Mellemmænd, fra Gotisk-talende Mænd.

De arkæologiske Grunde, til hvilke Salin stotter sin Mening om, at Runeskriften er kommen til England og Tyskland over Hannover fra Norden, er jeg ikke kompetent til at bedømme, og jeg har ingen Grund til at betvivle deres Rigtighed og Vægt.

Fra runologisk Standpunkt vil jeg fremhæve, at jeg holder det for et bestemt Fremskridt hos Salin, i Forhold til f. Eks. Wimmer i *Sonderj. Runemind.* S. 10, at Salin søger bestemtere at følge de Veie, ad hvilke Runeskriften fra et enkelt germansk Folk i Sydost er bleven overført til de øvrige germanske Stammer, og at han noiagtigere søger at angive de forskjellige Tider, paa hvilke Runeskriften har naaet de forskjellige germanske Stammer.

Uagtet jeg ikke kan dele den Mening, at de Mænd, som først lærte Vestgermanerne Runeskriften at kjende, var Nordboer (altsaa Mænd, som talte nordisk Sprog), vil jeg dog ikke benegte Sandsynligheden af, at den Retning og Vei, ad hvilken Runeskriften ifølge Salin skal være kommen til de vestgermanske Folk, i det væsentlige stemmer overens med de historiske Forhold.

Det synes mig muligt med Salin at antage, at Runeskriften er kommen til Rhinegnene over Hannover nordfra, og dog samtidig med mig at antage, at Vestgermanerne har, uden Nordboer som Mellemmænd, faaet Kundskaben om Runeskriften fra Goterne.

Jeg finder det ikke usandsynligt, at denne Kulturstrom, som Salin gjennem Oldsagerne, først og fremst gjennem Spænderne, tror at kunne følge, har i sit tidligere Lob staaet i Forbindelse med Langobarderne og deres nærmeste Naboer mod Ost, som ikke talte nordisk Sprog. Ved Kulturstrommens første Bevægelse mod Syd har vel Angler, Friser og Sakser grebet ind.

Ifølge Salin udbreder den Kulturstrom, som forer Runerne med sig, sig fra Norden og naar i sit sydligste Lob lige ind i Italien.

Dette stemmer med Hensyn til Strømmens Udgangspunkt i Tyskland og med Hensyn til dens Udbredelse længst mod Syd overens med det, som vi ved om Langobardernes ældste Boliger og Udbredelse i Europa.

Vi finder Langobarderne i den ældste Tid bosatte i det Lüneburgske, hvor en Afdeling af dem under Navn af Barder endnu sidder igjen i den tidlige Middelalder og hvor Stedsnavnet *Bardewik* ved Lüneburg endnu bevarer deres Navn. Langobarderne begyndte sin Hovedfremrykning mod Syd i 2den Halvdel af 5te Aarh. De naaede Donau Aar 487—488, og efterat de en Stund havde været bosatte i Pannonien, forte Alboin dem i 568 til Italien.

Det Sprog, som Langobarderne talte i Italien, var Hoitysk og havde den hoityske Forskyvning af Konsonanter (f. Eks. *z* for fællesgermansk *t*). Men meget tyder paa, at deres oprindelige Sprog har været nærmere beslægtet med Frisers, Anglers og Saksers Sprog, som da under deres Fremrykning sydover maa være blevet forandret ved Samfærdsel og Blanding med hoityske Stammer. Jfr. Bruckner, *Die Sprache der Langobarden* S. 24—32.

Vi ved, at paa en Tid, da de mod Syd fremrykkende Langobarders Hovedstyrke allerede havde naaet Donau, var en Del af Folket tilbage i det gamle Hjem i det Lüneburgske. Men efter de angelsaksiske episke Digtes Beretning om Hadhobarderne (d. e. de krigerske Barder) sammenstillet med Edda-Digte om Helges Kampe med Høðbroddr (Hadhobardernes Repræsentant), synes vi tillige at maatte antage, at i første Halvdel af 6te Aarh. en Del af Langobarderne endnu boede ved Ostersoen, i det nuværende Meklenburg og deromkring, og at de dengang færdedes paa Ostersoen og forte Krig med Danerne¹⁾.

Langobarderne var ikke en gotisk Stamme, saa at de gotiske Runenavne, der, som det synes, forudsættes af de ags. Runenavne, ikke oprindeligt kan have tilhørt Langobardernes Sprog. Men det synes mig alligevel historisk forklarligt, at Langobarderne kan af Gotisk-talende Mænd have lært Runeskriften at kjende, hvilken Kundskab de saa, som jeg tænker mig, igjen forte over til flere i Tyskland boende Stammer.

Runeskriften er sandsynlig kommen til England allerede i det første Afsnit af Landets Bebyggelse ved germanske Stammer, og vel snarest fra Elb-Egnene. De germanske Stammer, som satte over til England, har sandsynlig allerede i sit Hjemland paa Fastlandet kjendt Runeskriften.

Hvis nu, som jeg formoder, Angler og Sakser har lært de Runenavne og Runetegn, som vi senere finder optegnet hos Angelsakserne, at kjende i oprindeligere Former af Langobarderne, saa maa disse allerede, forend de drog sydover til Donau og medens de endnu boede i det nordlige Tyskland, have kjendt den Runeskrift, som efter min Forudsætning er bleven overført til dem fra Gotisk-talende Mænd. Dette synes ogsaa historisk at kunne forklares.

Efterat Goterne fra Egnene ved Weichsel var dragne sydover, blev vistnok endnu en Stund en Del af dette Folk tilbage i Landskaberne syd for Ostersoen, og Forbindelsen mellem Frænderne i Syd og i Nord blev opretholdt af Germaner, som drog fra Sydost den gamle Handelsvei langs Dnjepr og Weichsel. Ved Weichsel og Oder boede vistnok endnu, efterat Goterne var dragne sydpaa, Flokke af andre germanske Stammer, som var beslægtede med Goterne.

¹⁾ Se min Bog om Helge-Digtene S. 149—163. Jfr. Bremer i Pauls Grundriss² III S. 949 f.

Det kan her nævnes, at det angelsaksiske Digt *Widsiþ* udtaler den Forestilling, at Kampene mellem Goter og Attilas Hunner finder Sted ved Weichsel-Skoven.

Salin antager i Overensstemmelse med flere andre Arkæologer, at germanske Oldsager i Midten af 4de Aarh. begynder at forsvinde i det nordlige Tyskland syd for Ostersoen, og tidligere i Ost (i Pommern) end i Vest (i Meklenburg).

Den gamle Forbindelsesvei mellem Krim og Norden blev afbrudt, og ifølge Salins Mening fik den til Norden kommende Strom, forend den fuldstændig stansede, en mere vestlig Retning, saa at den ikke gik over Ost-Preussen, men fik Retningen mod Danmark.

Jeg skal her ikke gaa ind paa Spørgsmaalet om, i hvilket Forhold disse Kulturbævægelser staar dels til Hunnernes Indfald, dels til Slavernes Indtrængen mod Vest.

Men nu har jeg foran nævnt, at Langobarderne paa den anden Side bredte sig fra sit Hjemland i det Lüneburgske ud mod Ost langs Ostersoens sydvestlige Strand, efterat Hovedstyrken af deres Folk var dragen sydpaa til Donau.

Hvis Forholdene har været nogenlunde saadanne, som jeg her har fremstillet dem, er det let forstaaeligt, at Langobarderne i det nordlige Tyskland kunde fra Gotisk-talende Mænd enten umiddelbart eller middelbart faa Meddelelse om Runeskriften og Runenavnene.

Man kan vistnok imod disse Formodninger indvende, at der ikke findes nogen Runeindskrift, som godtgjør denne middelbare eller umiddelbare Forbindelse mellem Goterne og Langobarderne i det nordlige Tyskland.

Men at denne Indvending har liden Vægt, synes at fremgaa af følgende Kjendsgjærninger.

Runeskriften er, som jeg og siden Salin har godtgjort, opstaaet hos Goterne fjærnt i Sydøst, og dens rige Udvikling i Norden maa fores tilbage til denne sydeuropæiske gotiske Runeskrift. Og dog er der af denne sydeuropæiske gotiske Runeskrift (naar vi ser bort fra Ulfilas Bibelskrift) kun bevaret to meget korte, i nyere Tid fundne Indskrifter: den fra Pietroassa og den fra Kovel. (Om Runeindskriften fra Müncheberg hidrører fra en Goter eller en Eruler eller fra en Mand af en anden germansk Stamme, lader sig ikke sikkert afgjøre).

Derfor er det let forklarligt, at der ikke er os bevaret nogen Indskrift, som bestemt kan vise os den Vei, ad hvilken den gotiske Runeskrift naaede de andre vestgermanske Folk.

Ved min Fremstilling i det foregaaende er det naturligvis ikke min Mening at paastaa, at de paa det tyske Fastland bevarede Runeindskrifter derfor skulde være forfattede i langobardisk Sprog. Eftersom Runeskriften blev fort over til andre tyske Stammer, kunde disse naturligvis benytte Runerne til Indskrifter i sine egne Sprogarter.

Ved min Udvikling i det foregaaende har jeg hverken kunnet eller villet ndtale nogen Tvivl om, at de i Tyskland fundne Spænder (med Undtagelse af Freilanbersheim-Spænden), som er forsynede med Runeindskrift, er opstaaede under Indflydelse fra Norden, saaledes som Salin mener. Men jeg tror, at min Frem-

stilling i det foregaaende viser Muligheden af, at nordtyske Folk og særlig Lango-barderne omtrent samtidig kunde optage Spændeformer, som havde sin Oprindelse i det skandinaviske Norden, og middelbart eller umiddelbart fra Gotisk-talende Mænd faa Meddelelser om Runeskriften.

Under Kulturstrømmens følgende Lob var det da naturligt, at disse i sin Oprindelse nordiske Spænder og disse i sin Oprindelse gotiske Runer og Runenavne i Regelen fulgtes ad.

At Spændetypernes Historie her ikke overalt falder sammen med Runernes Historie, antager Salin selv, da han mener, at Freilaubersheim-Spænden, som er forsynet med Runeindskrift, ikke viser Spor af nordisk Indflydelse.

Uagtet Angelsaksernes Runeskrift efter min Mening middelbart stammer fra den gotiske Runeskrift og ikke fra den nordiske, vil jeg ikke benegte Muligheden af, at den ags. Runeskrift senere kan være bleven paavirket af den hos Nordboerne brugte Runeskrift.

Saaledes har jeg S. 100 erklæret det for muligt, at det ags. Runetegn for k kunde vise nordisk Indflydelse. Det er ikke udelukket, at Formen *tír* af det ags. Navn paa Runen for t kunde være paavirket af det nordiske Navn; jfr. S. 48.

Der er mellem Runeskriftens Anvendelse hos Angelsakserne og dens Anvendelse paa den skandinaviske Halvø den Overensstemmelse, at den længere Rækkes Runeskrift paa begge Steder, men ikke andensteds, bruges til Indskrifter paa faste Mindesmærker. Tidligst finder dette Sted i Norge og, som det synes, allertidligst i det sydvestlige Norge. Ogsaa her tør man tænke paa Muligheden af, at denne Overensstemmelse ikke er tilfældig, men grunder sig paa historiske Forbindelser. Dette er et Spørgsmaal, til hvilket jeg senere haaber at komme tilbage og da nærmere at kunne ndrede.

I det foregaaende har jeg søgt at vise, at Runeskriften tidligst blev brugt af Goterne i det sydøstlige Europa og at disse allerede havde givet Runerne Navne, som stemte væsentlig overens med de Navne, som vi i senere Tider finder tillagte Runerne hos Angelsakserne og hos Nordboerne.

Fremdeles har jeg søgt at vise, at Kjendskab til Runerne og deres Navne ikke er kommen til Angelsakserne fra Nordisk-talende Mænd; men at Kundskab om Runerne og deres Navne fra Goterne er bleven udbredt paa den ene Side til Nordboerne og paa den anden Side, uden Nordisk-talende Mænd som Mellemmænd, til Angelsakser og til vestgermanske Folk paa Fastlandet.

Jeg tror altsaa, i Modsætning til O. v. Friesen S. 15 f., at det allerede ved de nævnte Kjendsgjærninger er godtgjort, hvad ogsaa de fleste Runeforskere antager, at Runenavnene i sin Oprindelse er gotiske og ikke kan skyldes en Reformation af Runeskriften, som senere skulde være foretaget, fordi den oprindelige Tradition var afbrudt.

Kapitel IV.

Jeg gaar nu over til Spørgsmaalet om Runernes og særlig om Runetegnernes Oprindelse. Men her gjælder det kun om de germanske Skrifttegn (Tegn, med hvilke man skrev Skrift i egentlig Forstand).

Jeg forbigaar derfor her fuldstændig det ofte behandlede og meget omstridte Spørgsmaal om de af Tacitus (Germania Kap. 10) nævnte Mærker (*notae*), som blev indskaarne i Kviste (Tene, *sarculi*), der brugtes ved Lodkastning, og af hvilke Mærker man lærte Gudernes Vilje at kjende.

Thi det er ubevist og ialfald for Tiden ubevisligt, at disse Mærker skulde være egentlige Skrifttegn som de nu kjendte Runer. Müllenhoff i sin Kommentar til Tacitus's Germania (Deutsche Altertumskunde IV (1900) S. 224) forklarer Tacitus's Udtryk og slutter derpaa med følgende Ord: »damit kommen wir auf eine art schrift, auf zeichen, die man mit buchstaben vergleichen konnte. Für die letzteren ist notae eine technisch solenne bezeichnung. . . . deswegen brauchen aber hier noch nicht schreibrunen nach späterer art gemeint zu sein. Jfr. Luft S. 16.

Det er ikke godtgjort¹⁾, at nogen af de nu kjendte Runer har sin Oprindelse fra et saadant Mærke (eller »Urrune«). Heller ikke er det paavist, at Runenavnene (eller noget af de nu kjendte Runenavne) har sin Oprindelse fra Benævnelserne for saadanne Mærker. En anden Sag er det, at Runernes Anvendelse i Norden frembyder flere Berøringspunkter og Overensstemmelser med Anvendelsen af de af Tacitus nævnte Mærker. Men dette Æmne vedkommer mig ikke her.

Naar man skal soge at paavise en Runes Oprindelse, maa man paa én Gang tage Hensyn til dens Tegn, dens Lydværdi og Navn. Runernes Oprindelse i det hele vil derfor efter mit Skjon ikke godt kunne bestemmes uden i Forbindelse med en Undersøgelse om de Principer, som ligger til Grund for Dannelsen af de ældste, gotiske Runenavne.

Forud for denne Undersøgelse skal jeg kun behandle Oprindelsen af endel Runer, ved hvilke allerede Tegn alene eller Tegn i Forbindelse med Lydværdi synes mig at bevise eller dog med overveiende Sandsynlighed at angive, hvorfra Runen har sin Oprindelse.

Derimod opsætter jeg Spørgsmaalet om de andre Runers Oprindelse, indtil jeg i Sammenhæng har søgt at belyse Spørgsmaalet om Runenavnernes Oprindelse overhoved.

Det er forlængst en videnskabelig Kjendsgjærning, at Runetegnene ikke er frit og selvstændig opfundne af Germanerne. En Sammenligning af Runetegnene med de sydlandske Bogstavtegn, som stammer fra det fonikiske Alfabet, viser ved første Oiekast, at Runerne maa staa i Forbindelse med disse og at ialfald de fleste Runetegn maa være Efterligninger af Tegn i et eller flere af disse Alfabeter.

¹⁾ R. Meyer søger i sin Afhandling (Sievers Beiträge XXI) at godtgjøre dette.

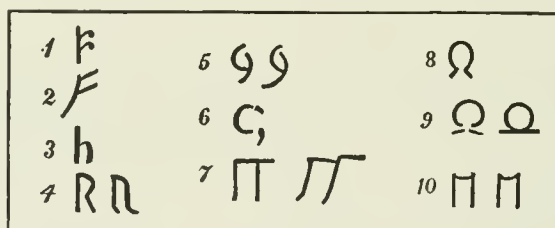
Et stort Fremskridt blev gjort ved Kirchhoff's Paavisning af, at flere af Runetegnene maa være Gjengivelser særlig af latinske Skrifttegn. Dette er videre med stor Grundighed blevet fastslaaet af Wimmer i hans fortræffelige Udvikling i Skriftet »Die Runenschrift«¹⁾. Naar Wimmer her afleder Runeskriften fra Keisertidens latinske Kapitalskrift, kan denne Opfatnings Berettigelse først mod Slutningen af mit Arbeide nærmere blive undersøgt.

Kirchhoff og Wimmer har med rette fremhævet, at allerede Runerækkens første Tegn nødvendig maa stamme fra den latinske Skrift og ikke kan forklares umiddelbart af noget Tegn i den græske Skrift eller i en anden af de fra Fonikisk stammende Skriftarter, som er uafhængige af den latinske Skrift.

Rune 1 $\mathfrak{F}$ staar nemlig tydelig i Forbindelse med det sydlandske Tegn **F** og er umiddelbart eller middelbart en Forandring af dette. Men dette sydlandske Tegn **F** har ene og alene i den latinske Skrift, derimod ikke i den græske eller i den fonikiske, Betydningen *f*. Tegnet **F** betegner derimod i Græsk *w*. Se Wimmer S. 94 f.

At Runetegnet $\mathfrak{F}$ middelbart eller umiddelbart stammer fra det latinske Tegn **F**, er saa meget rimeligere, fordi vi, naar vi antager dette, her faar en Overensstemmelse mellem Runeskriften og den gotiske Skrift, som er opfunden af Ulfila, der maa antages at have kjendt Runeskriften.

Ulfila, som har dannet sin gotiske Bibelskrift med det græske Alfabet som Hovedgrundlag, men som ved Siden deraf har optaget nogle Bogstaver, hvis Tegn staar i Forbindelse med latinske Skrifttegn, har nemlig i sin Skrift optaget for *f* paa Phi's Plads et med den latinske Bogstav væsentlig óverensstemmende Tegn (gjengivet her Tavle I Fig. 1); jfr. Wimmer S. 262 f., 266.

Tavle I.

Men Ulfilas Tegn for *f* afviger deri fra det latinske Tegn, at overste Sidestav udgaar fra Hovedstaven et godt Stykke nedenfor dennes Top. Denne Afvigelse maa vistnok, som O. v. Friesen S. 48 har fremhævet, tildels skyldes Indflydelse fra Runetegnet, men Ulfilas Tegn for *f* tør neppe siges ligefrem at være laant fra Runetegnet. Man maa vistnok antage, at Ulfila har valgt og dannet sit Tegn med bevidst Hensyn baade til Runetegnet og til det latinske Tegn.

¹⁾ Kirchhoff's og Wimmers Paavisning af Runeskriftens Forbindelse med den latinske Skrift har flere Forfattere, f. Eks. Gundermann og Luft, senere forgjæves søgt at rokke.

Der har været forskjellige Meninger om, hvorledes Forskjellen i ydre Form mellem Runetegnet for *f* og det latinske Tegn er opstaaet. Wimmer S. 99 mener, at Kvistenes skraa Retning paa Runetegnet er at forklare af, at Runeskriften som en hovedsagelig til Indridsning i Træ bestemt Skrift ikke bibeholdt horisontale Streger.

Der synes virkelig at være Grund til at antage, at denne Trang til at undvige horisontale Streger, som overhoved ved Runeskriften har gjort sig gjældende, ogsaa her ved Formningen af Runetegnet for *f* har virket med.

Men paa den anden Side er det sandsynligt, som v. Grienberger (Z. f. d. Ph. XXXII S. 303) og v. Friesen S. 35 har fremhævet, at Forbilledet for Kvistenes skraa Retning paa Runetegnet for *f* har været givet i en latinsk kursiv Form af *f*. En saadan latinsk Form af *f* med to opadskraanende Kviste, af hvilke den øverste gaar ud fra Hovedstavens Top, findes ikke blot i pompeianske Vægge-Indskrifter, men, som v. Friesen har paapeget, ogsaa undertiden i den monumentale Skrift; se S. 108 Tavle I Fig. 2¹).

Den Forandring, som det latinske Tegn har undergaaet i Runeskriften, bestaar da, som v. Friesen fremhæver, deri, at Hovedstaven, der i Runetegnet har den monumentale lodrette Form, er bleven forhoiet, saaledes at den rækker op i Linje med den øverste Bistavs Top. Den Form af Runetegnet, i hvilken nedre Bistav ikke naar op i Linje med Hovedstavens Top, er sikkert den oprindelige.

Rune $\mathfrak{H}$ $\mathfrak{H}$ *h* stammer ligeledes sikkert fra det latinske og ikke fra det græske Alfabet. Thi Tegnet $\mathfrak{H}$ havde ikke Betydningen *h* i noget græsk Alfabet, som var i Brug i det sydøstlige Europa paa den Tid, da Goterne færdedes der.

Ligesom Ulfila i sin Bibelskrift stemmer overens med Runeskriften deri, at han for *f* har optaget et med latinsk **F** sammenhørende Tegn, saaledes finder vi ved *h* tildels Overensstemmelse mellem Runeskriften og Ulfilas gotiske Bibelskrift. Han har nemlig for *h* optaget et fra det latinske Alfabet laant Tegn (gjengivet S. 108 Tavle I Fig. 3), som hos ham staar paa Eta's Plads²).

Afvigelsen af Runetegnet $\mathfrak{H}$ eller $\mathfrak{H}$ fra det latinske Tegn **H** forklarer Wimmer ene og alene deraf, at Runeskriften principielt undgaar horisontale Streger, men v. Grienberger (Z. f. d. Ph. XXXII S. 303) søger Forklaringen deri, at den pompeianske Kursivskrift ligeledes har Forbindelsesstregen skraa. Paa Pietroassaringen skraaner *h*-Runens Tværstreg ganske ubetydelig³).

¹) Denne Bogstavform optages af v. Friesen efter en Indskrift hos Latyshev, *Inscriptiones antiquæ oræ septentrionalis Ponti Euxini I* S. 8 ff.

²) Det er mig uforstaaeligt, hvorledes v. Friesen S. 48 i Modsætning til Wimmer kan sige, at Ulfila har faaet sit *h* direkte fra Runeskriften, ikke fra den latinske Skrift. Thi at den nu kjendte Form af den gotiske Bibelskrifts *h* skulde være traadt istedenfor en Form, som mere har lignet Runen, kan ikke bevises.

³) Hempl (*Journal of Germ. Philol.* II S. 373) ser i $\mathfrak{H}$, som først forekommer sent, nemlig i tyske og angelsaksiske Indskrifter, en ældgammel Form, i hvilken han søger Tilknytning til en ældgammel sydlandsk Form. Men dette strider bestemt mod det, som fremgaar af Indskrifternes Tid.

Rune 5 **R r**. Fremdeles synes der at være al Grund til med Wimmer at forklare Tegnet for **r**-Runen **R** som opstaaet af det latinske Tegn for *r* og ikke af et græsk Tegn. Thi den græske Skrift, med hvilken Goterne i Syd-Europa kunde blive kjendt, havde for *r* ikke et Tegn, der staa saa nær som det latinske Bogstavtegn ved Runetegnet.

At **r**-Runen har faaet sit Tegn fra det latinske Alfabet, stottes ogsaa derved, at der, naar vi antager dette, er Overensstemmelse mellem Runeskriften og Ulfilas gotiske Bibelskrift deri, at Tegnet for **r**, ligesom Tegnene for **f** og for **h**, i begge Skriftarter er hentede fra samme sydeuropæiske Folks Skrift. Thi det latinske Tegn for *r*, og ikke det græske, har været Forbilledet for Tegnet for *r* i Ulfilas Bibelskrift. Se Wimmer S. 266 f. Ogsaa v. Friesen S. 42 f. udleder Runetegnet for **r** af det latinske Tegn. Han mener, at Grunden til, at Runeskriften ikke optog Tegnet for **r** fra den græske Skrift (som ifølge ham er Runeskriftens Hovedkilde), var den, at man vilde forebygge eller befri sig for Sammenfald med **w**-Runen.

De sædvanlige Former af Runetegnet for **r** stemmer mere overens med latinske monumentale Former af *r* (se S. 108 Tavle I Fig. 4)¹⁾ end med de latinske kursive Former. Henning S. 150 finder i de forskjellige Former af Runetegnet for **r** Bevis for Runeskriftens fortsatte Berøring med og Paavirkning fra den latinske Skrift.

Paa dette Sted nævner jeg af de Runer, hvis Former synes at godtgjøre Runernes Oprindelse fra den latinske Skrift, sidst Runen for **j**.

Rune 12 **j** har flere skiftende Former end noget andet Runetegn; se S. 17.

Wimmer S. 123 slutter af Overensstemmelsen af Formen paa Charnay-Spænden **ŋ** med den Form **h**, som forekommer i de nordiske Indskrifter paa Kragehul-Spydskafte og paa Istaby-Stenen, at **h** eller **ŋ** er Runens oprindelige Form. Denne Rune er ifølge Wimmer afledet af den latinske Bogstav **G**. Latinsk *g* blev nemlig ifølge ham ved Aar 200 efter Kr. i mange Lydstillinger (foran *e* og *i*) udtalt omtrent som germansk *j* (jfr. Corssen, Aussprache der latein. Sprache² I S. 91).

Wimmer slutter derfor, at Runen for **j** beviser, at Runeskriften stammer fra det yngre latinske Alfabet. Henning S. 154 forklarer Runen paa samme Maade som Wimmer.

Th. v. Grienberger (Arkiv XIV S. 114 ff. og Z. f. d. Ph. XXXII S. 303) afleder ligeledes **j**-Runens Tegn af det latinske Tegn for *g*, men han sammenstiller Runetegnet **z**, som forekommer med Betydning **j** paa Tune-Stenen, med det latinske kursive Tegn for *g*. Se de S. 108 Tavle I Fig. 5 gjengivne Former, som forekommer i pompeianske Vægge-Indskrifter. Det synes mindre rimeligt, at den i Indskrifterne fra Kragehul, Istaby og Charnay forekommende Form skulde være den oprindelige Runeform.

Ulfila har i sin gotiske Bibelskrift som Tegn for *j* paa Xi's Plads et Tegn (gjengivet S. 108 Tavle I Fig. 6), som synes at staa i Forbindelse baade med

¹⁾ Den anden af de under Fig. 4 opførte latinske Former af *r* er hentet fra Hübner, Exempla scripturae epigraphicae Latinae Nr. 1180.

Runetegnet og med det latinske Tegn for *g* og derved at støtte den Mening, at Tegnet for *j*-Runen stammer fra det latinske Tegn for *g*¹⁾.

O. v. Friesen S. 28 ff. mener, under Henvisning til Seelmann, Die Aussprache des Latein S. 337, at Udtalen af latinsk *g* paa den Tid, da Runeskriften blev til, skulde stride mod Wimmers Forklaring. Dog laa latinsk *g* foran *e* og *i* paa denne Tid vistnok i Lyd saa nær ved *j*, at *g*-Tegnet af Goterne let kunde optages som Tegn for *j*. O. v. Friesen forklarer derimod Runetegnet for *j* af en Ligatur for *ei* i græsk Kursivskrift. I Former, som den gotiske Bogstav *j* har i gotiske Dokumenter, tror han at gjenfinde et Minde om denne Oprindelse. Men jeg finder den fortsatte Sammenhæng mellem den gotiske Bogskrift og græsk Kursivskrift, som herved synes at forudsættes, betænkelig²⁾.

Kapitel V.

Flere end de i det foregaaende Kapitel behandlede Runetegn kan forklares som opstaaede af latinske Bogstavtegn. Men jeg skal opsætte Behandlingen af disse.

Her er det tilstrækkeligt for mig gennem Behandlingen af nogle Runetegn at have fastslaaet (hvad allerede Kirchhoff og Wimmer fuldstændig har bevist), at den germanske Runerække forudsætter Kjendskab til den latinske Skrift og at flere af Runerækkens Tegn er laante umiddelbart eller middelbart fra det latinske Alfabet.

Men heraf har Wimmer (og flere med ham), som jeg tror, med urette draget den Slutning, at Runeskriften ene og alene stammer fra den latinske Skrift³⁾.

Man maa jo tværtimod paa Forhaand indromme Muligheden af, at de Mænd eller den Mand, som først har sammenfattet Runerækkens Tegn til ét Skriftsystem, kan ved Siden af latinske Tegn, som kom til at danne et væsentligt Grundlag for Runeskriften, have optaget Tegn fra en anden Skrift, navnlig saadanne Tegn, som udtrykte Lyd, der ikke i den latinske Skrift havde noget Tegn. (Hermed vil jeg ikke have betegnet den latinske Skrift som det primære fremmede Grundlag for Runeskriften).

Og naar det er godtgjort, at Runeskriften tidligst optræder hos Goterne i Sydost, da de holdt til i Egnene nord og nordvest for det Sorte Hav og i til-

¹⁾ Omvendt kan *j* i Oldheitsk og i Ags. betegnes ved *g*.

²⁾ Af Runenavnet **jēr* vover jeg ikke at slutte noget sikkert om Runetegnets Oprindelse. Hvis Navnet **jēr* er en Omtydning af et fremmed Bogstavnavn (se herom i det følgende), synes det at vise, at der til Grund for *j*-Runen ligger et enkelt fremmed Bogstavtegn og ikke en Ligatur af to Bogstavtegn.

Kirchhoff S. 8, R. Meyer (Sievers Beitr. XXI S. 169) og Luft S. 43 f. antager *j*-Runen for en selvstændig Opfindelse af Germanerne og mener, at den er opstaaet ved Differensering af Tegnet for *i*. Hempl (Journal of Germ. Philol. II S. 373) ser i *h* *j* en ældgammel Form for *i*.

³⁾ O. v. Friesen S. 5 f. udtaler sig ligesom jeg mod Wimmers Slutning om, at Runeskriften skulde stamme fra den latinske Skrift alene.

grænsende Lande, saa er det paa Forhaand sandsynligt, at ikke romersk Indflydelse alene har gjort sig gjældende hos Goterne ved deres tidligste Optagelse eller Opfindelse af en Skrift. Tværtimod maa man, som O. v. Friesen S. 13 ff. udfordrig udvikler, under disse Forhold herved først og fremst tænke paa græsk Indflydelse.

Til det her som en Mulighed forudsatte Forhold, at Runeskriftens Tegn er Omdannelser dels af latinske, dels af græske Bogstavtegn, har vi en slaaende Parallel i Ulfilas gotiske Skrift¹). Ifølge Wimmers Udvikling benyttede Ulfila det græske Uncialalfabet som Grundlag for sin Skrift, men hvor dette ikke syntes ham tilstrækkeligt for hans Formaal, der vendte han sig til det latinske Alfabet, og i to Tilfælde optog han Runer (Wimmer S. 270). Den fra Ulfilas gotiske Skrift hentede Analogi skulde endogsaa paa Forhaand tale for, at den græske Skrift har dannet et væsentligere Grundlag for Runeskriften end den latinske Skrift.

Det er ikke alene Formen af nogle Runetegn, som fører mig til den Antagelse, at Runeskriften ikke blot er paavirket af den latinske, men ogsaa af den græske Skrift; men tillige den Omstændighed, at Runeskriften har for visse Lyd en Betegnelse, som har Tilknytning i den græske Skrift, medens i den latinske Skrift intet tilsvarende forekommer.

Jeg skal her først omtale en Rune, som udtrykker Lyd, for hvilke den latinske Skrift ikke har noget eget Tegn. Det er en Rune, der ogsaa af v. Friesen S. 17 særlig og stærkt fremhæves som Bevis for, at Runeskriften er paavirket af græsk Skrift, og mod, at den skulde stamme fra det latinske Alfabet alene.

Rune 22 η . Denne Rune, som dog ikke forekommer i de gotiske Indskrifter fra Pietroassa og Kovel, betegner i Regelen gutturalt $n + g$, undertiden gutturalt n alene. Runen kan ogsaa betegne Stavelsen ing ; se foran S. 14. Runen betegner altsaa, naar den ikke er Stavelsetegn, den Lydforbindelse, som i Græsk betegnes ved $γγ$ og i Gotisk ved gg eller i Græsk ved γ foran α og i Gotisk ved g eller gg foran k og foran q .

Denne Rune, hvis Navn var got. *Inguws, beviser efter mit Skjon, at Runeskriften ikke stammer fra det latinske Alfabet alene. Thi at der er dannet et eget Tegn for at udtrykke den ovenfor nærmere angivne Lyd eller Lydforbindelse, har ingensomhelst Stotte i den latinske Skrift, som brugtes paa den Tid, da Runeskriften efter Wimmer opstod.

Wimmer S. 115 f. mener, at denne Rune $\diamond$ har faaet sit Tegn af to $\leftarrow$ 'er, som er vendte mod hinanden. Men $\leftarrow$ betegner k , og at kk skulde være blevet Tegn for de Lyd, som nu oftest skrives ng eller ing , har hverken nogen Stotte i de Lyd, som Runen betegner, eller i den latinske Skrift. Ligesaa udtaler Hempl (Phil. St. S. 19) sig mod Wimmer. (Han mener, at dette Runetegn er opstaaet ved en Ligatur.) Denne Wimmers Forklaring maa jeg derfor ligesaavel som R. Meyer og Luft S. 47 ff. afgjort forkaste²).

¹) R. Meyer (Sievers Beitr. XXI S. 173) vil ikke anerkjende denne Analogi, men, som mig synes, med urette.

²) Th. v. Grienberger (Arkiv XIV S. 118) mener, at den oprindelige Form af Runen for η er $\diamond$ og at denne Rune har sin Oprindelse fra en Form af det latinske Q, som i gammel-

Jeg antager med ældre Forskere (f. Eks. Henning S. 154), at Runen $\diamond \eta$ har et græsk Forbillede og er opstaaet af to græske Γ 'er, som er vendte mod hinanden. Denne Rune er da opstaaet ved Efterligning af den græske Skrivemaade $\gamma\gamma$ som Tegn for ng ¹⁾.

Denne Forklaring støttes ved Ulfilas gotiske Bibelskrift. Vi har seet, at Ulfilas Bibelskrift ved flere Bogstavtegn har en umiskjendelig og ikke tilfældig Parallelisme med Runeskriften. Ligesom Runeskriften har hentet Tegnene for f, h, r, j fra den latinske Skrift, saaledes har ogsaa Ulfila for f, h, r, j optaget Tegn, som stammer middelbart eller umiddelbart fra latinske Tegn. Nu skriver Ulfila efter græsk Monster g foran g, k og q som Tegn for en Næselyd. Dette støtter da, tror jeg, den Mening, at Runetegnet for η er opstaaet af to forbundne græske Gamma'er.

Mellem det græske Tegn og Runen er der, i Modsætning til den latinske Skrift, den Overensstemmelse, at ved Betegnelsen for ng ikke samme Tegn som for det dentale n er valgt, men at Lyden er udtrykt ved at sætte g dobbelt.

Wimmer S. 116 benægter Sammenhængen med den græske Lydbetegnelse $\gamma\gamma$, fordi Runeskriften har ét selvstændigt Tegn for at betegne denne Lyd. Men denne Grund vilde, hvis den havde nogen Vægt, ligesaa meget tale mod Wimmers egen Forklaring af Runetegnet for η .

Grunden til, at den oftest forekommende Form af Runeskriften her ikke har bibeholdt den i græsk Uncialskrift brugte Betegnelsesmaade ved to indbyrdes identiske Bogstaver uforandret, kunde man kanské ville soge deri, at det er et Princip i Runeskriften, som sjælden fraviges, at to identiske Tegn ikke skrives ved Siden af hinanden i samme Ord.

Men v. Friesen S. 44 gjør opmærksom paa, at to sammenstaaende Gamma'er i græsk kursiv og litterær²⁾ Skrift oftere forbindes; se S. 108 Tavle I Fig. 7, hvor første Tegn tilhører baade kursiv og litterær Skrift, medens det andet Tegn kun er kursivt. Tegnene er gjengivne efter v. Friesen S. 44.

Fra en saadan Ligatur udleder v. Friesen Runetegnet. Ogsaa jeg finder det sandsynligt, at Runetegnet er opstaaet af to forbundne Gamma'er; men det synes mig usikkert, om netop en af de hos v. Friesen opførte Ligaturer ligger til Grund for Runetegnet. Fremdeles mener v. Friesen, at Kylfver-Stenens Form η (se S. 7) staar Prototypen nærmest. Dette synes mig mindre tydeligt. Det græske Tegn har ikke en horisontal Tværstreg nedentil, og Kylfver-Stenens Tegn har ikke, som det græske Tegn, en Forlængelse til hoire af den horisontale Tværstreg oventil.

At Runetegnet for η skyldes Indflydelse fra den græske Skrift, tror jeg ogsaa at kunne støtte ved et hidtil ikke paavist Tegn for denne Rune, som er væsentlig forskjelligt fra det, som findes i Runerækkerne paa Vadstena-Brakteaten og Kylfver-Stenen, samt i de ags. Rækker.

latinske Indskrifter kan have en Form, der ganske ligner den ifølge v. Grienberger oprindeligste Form af Runen. Men heller ikke denne Forklaring kan jeg, navnlig af Hensyn til Lyden, holde for sandsynlig.

¹⁾ Zacher S. 30 mener, at Tegnet for η efter sin Oprindelse betegner gg .

²⁾ Litterær Skrift, d. e. Skrift, som forekommer i Papyrus-Haandskrifter, som skulde danne Boger og i hvilke der blev skrevet af professionelt øvede Skrivere.

Paa Brakteaten Nr. 17 Stephens (fra Danmark) følger efter et firkantet Skilletegn ved Skrift fra hoire mod venstre Runerne $\mathfrak{J} \gg$ (Rune 6—4 til hoire for Hæmpen, hvor Rune 6 og 5 har fuld Hoide, ligesom $\mathfrak{J}$ og de andre Runer). Dette læser jeg $\eta\epsilon$ og jeg opfatter det som *Inge (af ældre *Ingwja). Vi har her et Mandsnavn (oldsvensk *Ingi*) i Nominativ, som er afledet af Navnet paa den Stammeheros, hvem Angelsakserne kaldte *Ing*.

Her er to Gange sat et Runetegn, som i Form stemmer overens med den sædvanlige k-Rune, med den Undtagelse, at det to Gange satte Tegn her har de omstaaende Runers Hoide. Og dette to Gange satte Tegn har her Betydningen η som Stavelsetegn¹).

Den samme Lydbetegnelse finder jeg paa et Beslag fra Vimose (Stephens I S. 301). Her er til hoire skrevet fra hoire mod venstre de to Runer $\mathfrak{lw}$. Til venstre er skrevet fra venstre mod hoire tre Runer: $\mathfrak{kku}$. Disse Runers Toppe naar ligesaa hoit op som Toppene paa de to til hoire skrevne Runer. Derimod naar de nu ikke længere ned end lidt under Midten af de to til hoire skrevne Runer ($\mathfrak{lw}$). Under de Runer, som er skrevne fra venstre mod hoire, er Beslagets Overflade ikke bevaret i sin oprindelige Form, saa at man ikke kan se, hvor langt de fra venstre mod hoire skrevne Runer oprindeligt har naaet ned. Jeg tror dog, at Runerne fra først af ikke har havt Former, som skulde læses anderledes, end man efter det, som nu er bevaret, maa læse.

Den første af de fra venstre skrevne Runer ser ud som en k-Rune, der naar op til de andre Runers Hoide. Anden Rune har ogsaa Formen af en k-Rune, som naar op til de andre Runers Hoide, men den slutter sig ind til Toppen af tredje Rune. Rune 3 er u. Jeg læser disse 3 Runer ηu , d. e. *Ingu. Jeg finder her Vokativ af Navnet paa Ingaevonernes Stammeheros, boiet som en u-Stamme.

Endelig findes en nærbeslægtet Lydbetegnelse mulig paa Brakteaten Nr. 104 Stephens (fra Bornholm). Dennes Indskrift, som jeg paa Originalen har læst anderledes end Stephens, er dog meget utydelig og dens Læsning derfor usikker, og Indskriften er maaské en feilagtig Kopi.

Efter de første 10(?) Runer følger her en Prik som Skilletegn. Rune 11 er en ret Stav, som oventil er utydelig. Jeg læser den som i. Rune 12 ligner en k-Rune, hvis Aabning vender mod Indskriftens Begyndelse og som har samme Hoide som de andre Runer. Rune 13 ligner mest en svagt boiet s-Rune, hvis ovre korte Streg skraaner ned mod venstre. Men jeg formoder, at Rune 13 oprindeligt var ment som samme Rune som Rune 12. Rune 14 synes temmelig sikkert at være i. Rune 15 er aldeles usikker.

Efter Sammenhængen, som jeg her ikke skal nærmere belyse, maa der efter min Mening her søges et Mandsnavn i Nominativ. Dette maa ende paa en Vokal, fordi der efter et Skilletegn følger som Rune 16 en sædvanlig og fra Rune 12 aldeles forskjellig k-Rune, hvilken maa høre til Ordet for »jeg«. Jeg læser Navnet $i\eta^*$ (*Ing-), men vover ikke at bestemme Navnets Endelse.

¹) Denne Brakteat har ogsaa $\mathfrak{PP}$ for $\mathfrak{w}$ (i Fremlyd); $\mathfrak{YY}$ for $\mathfrak{k}$ (én Gang i Udlyd, men to Gange $\mathfrak{Y}$). Den her brugte usædvanlige Fordobling af Runetegn er mulig foranlediget ved Tegnet $\ll$ for η .

De her anførte tre Indskrifter, af hvilke jeg navnlig lægger Vægt paa Brakt. Nr. 17, synes at vise, at << af samme Hoide som de omstaaende Runer har været brugt som Tegn for den Lyd, der i Ulfilas Bibelskrift skrives *gg*, og for den Stavelse, som der skrives *igg*.

Dette Tegn synes tydelig at være opstaaet af det græske Bogstavtegn Γ (*g*) to Gange sat. Dog afviger dette Tegn saa stærkt fra de ellers forekommende Runetegn for η , at jeg ikke vil fore dem tilbage til ét og samme oprindelige Runetegn. Men jeg antager, at Runeskriften fra den græske Skrift har faaet to forskellige Tegn med samme Lydværdi. Det, som forekommer paa Brakt. Nr. 17 (og Nr. 104?), samt paa et Beslag fra Vimose, er opstaaet af to ved Siden af hinanden skrevne græske Gamma'er, medens det andensteds i flere skiftende Former forekommende Runetegn for η er opstaaet af en græsk Ligatur af to Gamma'er.

Den Kjendsgjæring, at << af samme Hoide som de øvrige Runer kan betegne den Stavelse, som i Oldnorsk betegnes ved *ing*, vækker en ny Formodning.

Den eneste Sten-Indskrift, hvori < har samme Hoide som de øvrige Runer, er Belland-Indskriften: <Mþþþ. Denne har jeg læst *keþan*, hvori jeg har seet Genetiv af et Mandsnavn, dog uden sikkert at kunne paavise et saadant.

Nu er umiddelbar Gjentagelse af et Runetegn sjælden, og Forenkling af et Runetegn forekommer ofte. Det ligger da nær at formode, at < her kunde være Forenkling af << med samme Hoide som de øvrige Runer. Hvis saa er, bliver Belland-Indskriften at læse: *ηeþan*, d. e. *Inge þan*. Vi faar da et velkjendt Mandsnavn i Nominativ, det samme som paa Brakteaten Nr. 17.

þan er da Akkus. Ental Hankjon »denne«, hvorved »Sten« maa tænkes til, som ved *þin* Reistad og Roes; se NI. S. 542.

Et Verbum maa da tænkes til, snarest med Betydningen »satte« eller »hug«. Paa lignende Maade er et Verbum (f. Eks. med Betydning »skjænkede«) oftere udeladt i græske og latinske Indskrifter, hvor kun en Personbetegnelse i Nominativ og Objektet er nævnt i Indskriften.

Indskriften paa Brakteat Nr. 38 Stephens (fra Danmark) synes at være <NIN (første Rune af samme Hoide som de følgende). Dog skal der mulig læses I<NINI.

Jeg formoder, at dette skal læses *ηuiu* eller *iηuiui*. Efter det foran omtalte Mandsnavn paa Brakteat Nr. 17 og Nr. 104 kunde man i Runerne *ηui* (eller i *iηui*) soge et Mandsnavn *Ingui i Nominativ.

Den ags. Form af Runen η ξ er vistnok senere. Wimmer S. 116 Anm. 1 opfatter den som opstaaet derved, at to mod hinanden vendte Runetegn < er skudt ind i hinanden. Væsentlig den samme Forklaring af Tegnet kan man bibeholde, naar man betragter Runen η som opstaaet af det fordoblede græske Γ (Gamma).

Ogsaa Runetegnet for *g* synes mig at stamme fra den græske Skrift.

Rune 7 er χ *g*. Den har havt Navnet *giba, d. e. »Gave«. Wimmer S. 114 f. nævner først som muligt, at Runetegnet kunde være det latinske **X** med ny Betydning, men han finder det sandsynligere, at Tegnet χ er opstaaet ved Fordobling af < *k*, saaledes at de to *k*-Runer er stillede med Vinklernes Toppunkter imod

hinanden (hvilket allerede Zacher S. 30 har ment). Men Wimmer antager, at den latinske Bogstav **X** alligevel har kunnet afgive Monsteret for Runetegnets Formning¹⁾.

g-Runens Lydværdi taler afgjort imod, at den skulde have sin Oprindelse fra latinsk **X**²⁾. Ogsaa Forklaringen af Runetegnet **X** **g** som opstaaet af en Fordobling af **< k** finder jeg hoist usandsynlig, fordi **kk** forenet til ét Tegn i fonetisk Henseende vilde være et hoist urimeligt Tegn for **g**, saa meget mere, som **g** paa den Tid, da Runeskriften blev opfundet, var efter Wimmers egen Antagelse en Spirant.

Th. v. Grienberger (Arkiv XIV S. 119 f.; Z. f. d. Ph. XXXII S. 304) forklarer Runen **X** **g** som indkommen ved keltisk Indflydelse og som opstaaet af Tegnet **X**, der i keltiske Indskrifter i Forbindelsen **XT** bruges som Tegn for den tonlose gutturale Spirant græsk χ , tysk *ch*. Denne Opfatning synes mig nærmere ved Sandheden end Wimmers, men heller ikke den kan jeg holde for den rette. Thi ved alle andre Tegn i den ældste Runerække, med Undtagelse af Runerne for **ŋ** (*Inguv) og for **x** (*ilx), forekommer den Lyd, som Runen betegner, i Runenavnets Fremlyd, og alle disse Runer maa efter min Mening være dannede efter fremmede Bogstaver, som betegnede Lyd, der forekom i Fremlyd og for Konsonanternes Vedkommende umiddelbart foran Vokal. En Brug af det fremmede Tegn **X** som den, der i Keltisk alene forekommer i Indlyd foran *t*, kan derfor efter min Mening ikke have været bestemmende for Dannelsen af den germanske Rune for **g**.

Gundermann mener, omtrent som tidligere I. Taylor, *Greeks and Goths* (1879) S. 36, 80 f., at Runen **X** **g** er opstaaet af det græske Tegn for Chi **X** paa en Tid, da germansk Sprog endnu havde Lyden *gh* for den deraf siden ved Lydflytning opstaaede Lyd *g*. Men Gundermanns Theori om, at Germanerne skulde have optaget Runetegnene, for den særlig germanske Konsonantforskyvning var indtraadt, er forfeilet, saaledes som Runetegnene for **t**, **h**, **f** og **ŋ** viser.

Dog tror jeg, at Gundermann har Ret, naar han bringer Runetegnet for **g** **X** i Forbindelse med det dermed i Form fuldstændig overensstemmende Tegn for Chi³⁾. Jeg tror nemlig ved Runen for **ŋ** at have bevist (hvad ogsaa af andre Runer vil fremgaa), at Runeskriften forudsætter ved Siden af Kjendskab til den latinske Skrift ogsaa Kjendskab til den græske Skrift, saa at ogsaa flere Runer kan stamme fra græske Bogstavtegn. Den Antagelse, som er udtalt ogsaa af flere andre Forskere, at Runen for **g** **X** er opstaaet af det græske Tegn **X**, synes mig derfor, hvad Tegnet angaar, berettiget. Paa den Tid, da Runeskriften blev opfundet, maa græsk χ være bleven udtalt som tonlos Spirant (Fricativa), ligesom got. *g*-dengang i Fremlyd sandsynlig var tonende Spirant (Fricativa).

Ligesom Runen for **g** (den tonende Spirant) efter min Mening er opstaaet af det græske Tegn for χ , som havde beslægtet Lydværdi, saaledes skrives omvendt

¹⁾ Henning (S. 154) finder (ligesom senere R. Meyer, *Sievers Beitr.* XXI S. 167 og v. Friesen S. 4) Wimmers Forklaring ikke trolig; han formoder, »dass ebenso wie allen übrigen einfachen Runen auch ihr [der *g*-Rune] ein einheitliches Zeichen zu Grunde liegt.«

²⁾ I det følgende skal jeg søge at forbinde Rune 15 med latinsk **X**.

³⁾ Ulfila har paa Chi's Plads et med græsk *X* væsentlig overensstemmende Tegn, som han bruger i Fremmedord, især i Navnet *Xristus*. For *g* bruger han det græske Tegn Gamma.

i frankiske og andre oldtyske Kilder *ch* ofte for etymologisk berettiget *g* (Kögel i Zeitschr. f. deutsch. Alt. XXXIII S. 16 f.)¹⁾.

Ogsaa O. v. Friesen (S. 4, 32 ff.) afleder Runetegnet **X** af græsk **X**. Han mener med god Grund, at Runetegnet i **hailag** paa Ringen fra Pietroassa kan have havt samme Lydværdi som det græske Tegn.

Den Omstændighed, at den tonende Spirant i Gotisk under Boiningen skiftede med den tonløse Spirant, som i **hailagis* (Gen.) og **hailag**, har sandsynlig været Hovedgrunden til, at Runeskriften som Betegnelse for den tonende Spirant *g* i alle Lydstillinger, ogsaa i Fremlyd, valgte det græske **X**, som betegnede en tonløs Spirant.

Men naar v. Friesen S. 52 tænker sig Muligheden af, at der i Runeskriften har været et ældre Udviklingstrin, paa hvilket **X** kun betegnede den tonløse Spirant, og dette endogsaa i Fremlyd, hvor den Form af Runeskriften, som vi kjender, har Tegnet **H**, saa mangler denne Formodning enhver ydre faktisk Støtte. Ialfald kan jeg indenfor Runeskriftens egen Udvikling ikke komme længere tilbage end til det Trin, som er betegnet ved Runenavnene. Og her viser Runenavnet **giba*, at Hovedbetydningen og den egentlige Betydning eller Lydværdi af **X** var den tonende Spirant, uagtet Tegnet var udgaaet fra et fremmed Tegn for en tonløs Spirant.

Rune 8 **w**. En bestemt Afbigelse fra det latinske Alfabet samtidig med en Overensstemmelse med det græske (ialfald det gammelgræske) Alfabet og med det fönikiske, samt med flere andre Alfabeter, som staar i Forbindelse dermed, viser Runeskriften deri, at den har et eget Tegn for Halvvokalen *w*. Dette taler imod, at Runeskriften skulde stamme fra det latinske Alfabet alene; thi hvis saa var, skulde man vente, at *u*-Runen tillige, som i den kortere Rækkes Runeskrift, betegnede Halvvokalen *w*, da den latinske Skrift jo har samme Tegn for begge Lyd. Der synes paa Forhaand tværtimod at være al Grund til at antage, at Runeskriften her er paavirket af en fremmed ostligere Skrift, der havde et eget Tegn for Halvvokalen *w*²⁾.

Af Runens Navn **winja* haaber jeg bestemtere at skulle kunne godtgjøre, at Runen for **w** ikke er laant fra den latinske Skrift. Jeg opsætter derfor den nærmere Undersøgelse om Runen, indtil dens Navn er behandlet.

Rune 23 **o** skal efter Wimmer (S. 107, 111 f. Anm.) være opstaaet af det latinske Tegn **O**. Men det er uimodsigeligt, at det latinske Bogstavtegn baade

1) Saaledes skrives ogsaa hos Jordanes et gotisk Navn *Achiulf*, som i gotisk Form vilde hede **Agiculfs*.

2) At Runen **PP w** skulde stamme fra det latinske Tegn **O**, som Wimmer mener, forekommer mig hverken fra Tegnets eller fra Lydens Side sandsynligt. Denne Wimmers Forklaring betvivles eller forkastes af mange tyske Granskere (R. Meyer, Beitr. XXI S. 167 f.).

Heller ikke kan jeg med v. Grienberger (Arkiv XIV S. 121 og Z. f. d. Ph. XXXII S. 303) holde **w**-Runen for opstaaet af det latinske Tegn **B**. Thi Runeskriften viser, som jeg i det følgende skal udvikle, netop ved **w**-Runen en tydelig Overensstemmelse med andre fremmede Alfabeter end det latinske.

Om Runen for **w** taler Luft S. 47, 55.

i dets sædvanlige Form **O** og i Tegnets forskellige Variationer har mindre Lighed med Runetegnet end det græske Tegn for Omega, hvoraf Runetegnet efter Andre skal være opstaaet (jfr. O. Montelius, Die Kultur Schwedens in vorchristlicher Zeit (Berlin 1885) S. 114, Luft S. 29, v. Friesen S. 24).

I denne Henseende kan mærkes, at Omega i Corp. Inscr. Att. III Nr. 1134, fra 171—172 efter Kr. (hvilken Indskrift 3 Gange har den sædvanlige Form), 3 Gange har en Form med to skraa Ben ligesom Runen; se S. 108 Tavle I Fig. 8. Et Par andre græske monumentale Former, som forekommer i Indskrifter i Sortehavs-Egnene fra Keisertiden og som staar nær ved Runens Form, har v. Friesen S. 24 opført. De gjengives her S. 108 Tavle I Fig. 9¹).

Naar Runeskriftens første Anvendere, saaledes som jeg i det foregaaende har søgt at vise, har kjendt og tildels som Forbillede benyttet græske Skriftegn, saa ser jeg ingen gyldig Grund til at beuegte, at **o**-Runen stammer fra det græske Tegn for Omega²).

Den Opfatning, at Runetegnet for **o** stammer fra det græske Tegn for Omega, skal jeg i det følgende søge at støtte ved en Forklaring af Runens Navn.

Det fortjener Opmærksomhed, at **o**-Runens Tegn klarlig staar nærmere ved monumentale Former af den græske Bogstav Omega end ved de kursive græske Former. Denne Sandhed synes v. Friesen S. 24 mig at fordunkle.

Ulfila har væsentlig samme Tegn som Runetegnet **⚡** paa Omegas Plads med Betydning af *ō*. Dette Ulfilas Tegn har flere Forskere antaget for laant fra den græske Skrift. Men man har ikke paavist et tilsvarende Tegn i den græske Uncialskrift, som ved andre Bogstaver afgav Forbilleder for Ulfilas Bogstavtegn; jfr. Luft S. 87 f. Derfor forklarer Wimmer (S. 269 f.) Ulfilas Bogstavtegn for *ō* som laant fra Runetegnet; jfr. v. Friesen S. 47, 49, 50 f. Dog taler Ulfilas Tegn for *ō* derved,

¹) Med Hensyn til Ligheden mellem Runetegnet og det græske Skriftegn kan her en (dog ikke fuldt sikker) Form af Runetegnet, som nærmer sig endnu mere til det græske Skriftegn, nævnes, naagtet denne Runeform ikke synes at være bevaret fra Runeskriftens første Dannelselse af. Runetegnet for **o** er en enkelt Gang i sen Tid skrevet saa, at de to Krumstave gaar ind til hinanden paa Midten, men ikke krydser hinanden (se NI. S. 285); men herpaa lægger jeg ingen Vægt. Mærkeligere er det, at den meget tydelige Eidsvaag-Indskrift ved Bergen, som jeg har sat til Tiden omkring 600, har en Rune, som jeg har opfattet som **o**, men som afviger fra Runens ellers forekommende Form derved, at de to Krumstave ikke mødes paa Midten, men er adskilte fra hinanden ved et ikke lidet Mellemrum. Se NI. S. 452 f.

Indskriften har jeg læst **haoaaaa**. Den tor vistnok ikke leses som **haraaaa**. Men mulig er Læsningen **haaaaa** ikke udelukket, naagtet begge Stave paa Runetegnet er indbøiede paa Midten, hvilket ellers ikke findes ved **u**-Runen.

²) Imod Forklaringen af **o**-Runen som opstaaet af det græske Tegn for Omega indvender Wimmer (S. 111 f. Anm.), at han vilde holde det for høist mærkværdigt, at man skulde være faldt paa at udtrykke **o** ved et af Omega opstaaet Tegn, naar man for **e** valgte **E**. Hertil svarer jeg: Det er ingenlunde bevist, at **e**-Runen er opstaaet af latinsk **E**; tværtimod holder jeg det modsatte for høist sandsynligt. Se herom mine Bemærkninger om Runetegnet for **e**. Men selv om det var saa, at Runetegnet for **e** var en Efterligning af det Tegn, som i Græsk betegnede kort *e*, medens Runetegnet for **o** var en Efterligning af det græske Tegn for langt *o*, saa vilde dette ikke være stort mere paafaldende end, at **e**-Runen har et Navn, som begynder med kort *e*, medens **o**-Runen har et Navn, som begynder med langt *o*.

Th. v. Grienberger (Z. f. d. Ph. XXXII S. 303) søger at støtte Afledningen af Runetegnet **⚡** fra det latinske Tegn ved følgende Bemærkning: »die beiden beime des run. **⚡** sind in sich schneidenden abstrichen einer variante des cursiven [her staar i Teksten selve Tagnet] der pomp. wandschriften schon vorgebildet.«

at det staar paa Omegas Plads, for, at Runetegnet snarere er laant fra det græske Tegn for Omega end fra det latinske **O**.

Rune 19 **e** forekommer ikke i gotiske Indskrifter. Det sædvanlige Tegn for Runen er **M**. Denne Form er den oftest forekommende i nordiske Indskrifter og den enegjældende i ags. Indskrifter. Den findes ogsaa i Charnay-Spændens Runerække og er den enegjældende i tyske Indskrifter. Denne Form synes derfor, som Wimmer S. 103 mener, at være bevaret fra den ældste germanske Runeskrift. I flere nordiske Indskrifter fra alle tre nordiske Lande, af hvilke nogle er af de allerældste, forekommer en afvigende Form **Π**. Næmlig paa Torsbjærg-Dopskoen, paa Straarup-Diademet, paa Benkammen fra Nedre Hov (NI. S. 423, 427), samt paa Stenene fra Opedal og Krogsta, desuden væsentlig ligedan paa Valsfjord-Berget. Det er altsaa ikke rigtigt, naar Wimmer tidligere (S. 103) har sagt, at denne Form udelukkende er at forklare af det Material, paa hvilket den forekommer, nemlig Metal. Det synes mig endog muligt, om end usikkert, at denne Form **Π** kunde være en fornordisk Sideform, det vil sige, at ogsaa den kunde være dannet af Germanerne ved Efterligning af et Tegn hos et ikke-germansk Folk, som gav dem Skriften eller paavirkede deres Skrift. Jfr. mine Bemærkninger i det følgende om Formen **T** for **t** paa Kovel-Spydet.

Wimmer S. 102 f. er i Tvivl om **e**-Runens Oprindelse. Han nævner det som en Mulighed, at Tegnet **M** kan være opstaaet af det latinske Tegn **E**, som blev vendt om for ikke at faa en Skraastreg, som strakte sig ovenfor eller nedenfor Hovedstaven. Men han synes at være vel saa tilboielig til at udlede Runetegnet **M** af det latinske Tegn **Π**, som meget tidlig er kommet i Brug hos Romerne, men ogsaa har holdt sig meget længe, f. Eks. i Vægge-Indskrifter i Pompeii. Paa de siebenbürgiske Vokstavler fra 2det eller 3dje Aarh. efter Kr. bruges denne Form udelukkende¹⁾.

Wimmers anden Forklaring tiltrædes af Henning (S. 155) og af v. Grienberger (Arkiv XIV S. 118 f., 123).

Ogsaa jeg finder Wimmers anden Forklaring, hvorefter Runetegnet **M** skal være opstaaet af det latinske **Π**, sandsynligere end hans forste. Men da jeg i det foregaaende tror at have godtgjort, at flere andre Runer er opstaaede af græske Bogstavtegn, synes det mig sandsynligst, at Runen **M** stammer fra en Form af det græske Tegn for Eta. Hvis man knytter Runetegnet til den græske Uncialskrifts Tegn **H**, da maa vel det, at Forbindelsesstregen paa Runetegnet mellem de to rette Stave gaar ud fra disses Toppe, være en Forandring, som har sin Grund i Trangen til at adskille dette Tegn fra Runetegnet for **h** **H**.

Men O. v. Friesen synes at have Ret i, at Runetegnet **M** for **e** nærmest staar i Forbindelse med den græske Kursivskrifts Tegn for $\bar{e}$ (se S. 108 Tavle I Fig. 10). I disse græske Kursivformer, som er gjengivne efter v. Friesen, er Tværestregens Indboining saa svag, at ogsaa Runeformen med horisontal Tværestreg oventil let kan fores tilbage til en saadan græsk Form.

¹⁾ Ifølge Blass, Lateinische Paläographie (Iw. v. Müllers Handbuch I S. 326), anført af Luft S. 23, findes dette latinske Tegn for **e** kun i Privatindskrifter og i Kursivindskrifter.

Imod denne Forklaring af e-Runens Tegn kunde man kanské ville indvende, at Runens Navn **ehws* begynder med kort *e*; men denne Indvending synes ikke afgjorende, da Runen betegner baade kort *e* og langt *e*. At Indvendingen ikke er afgjorende, godtgjores derved, at Ulfila betegner det lange gotiske *e* ved et Bogstavtegn, som er overensstemmende med det græske Tegn for Epsilon.

At græsk Eta endnu paa Ulfilas Tid ikke blev udtalt som *i*, men som *ē* (saaledes som endnu i den trapezuntiske Dialekt), fremgaar deraf, at Ulfila i Regelen gjengiver *η* i Laanord fra Græsk ved gotisk *e*. Naar Ulfila dog til Tegn for *e* i sin gotiske Bibelskrift har valgt en Form af Epsilon, ikke af Eta, skal Grunden hertil efter v. Friesens Formodning S. 21 f. maaské være den, at det græske *η* paa hans Tid havde faaet en altfor lukket Udtale til, at han vilde bruge det græske Tegn for Eta. Dette synes dog lidet rimeligt, da allerede Ammian i Slutningen af det 4de Aarh. gjengiver got. *ē* ved *i* og da mulig endog **gutani** i Pietroassa-Indskriften er at opfatte som opstaaet af **Gutanē* og **tilarids** Kovel som opstaaet af **Tilarēds* (NI. S. 15, 265).

I det foregaaende har jeg kun søgt at bestemme nogle faa Runers Oprindelse. Men gjennem Behandlingen af disse tror jeg dog med Sikkerhed at have vundet det vigtige Resultat, at Runeskriften forudsætter, at de Germaner, hos hvem den opstod, havde faaet Meddelelser baade om latinske og om græske Skrifttegn, og at nogle af Runeskriftens Tegn er overførte fra den latinske Skrift, medens andre er overførte fra den græske Skrift.

Jeg har forklaret Runerne for **f**, **h**, **r**, **j** af latinske Tegn. Derimod Runerne for **ŋ**, **g**, **o**, **e** af græske Tegn. Runen for **w** har jeg betegnet som overført fra en ostligere Skrift end den latinske.

Fjærde Bog.

Runenavnenes Oprindelse.

Kapitel I.

I anden Bog og i tredje Bogs Kapitel III har jeg, som jeg tror, godtgjort, at Runenavnene først har været brugte af Goterne og fra dem er komne paa den ene Side til Nordboerne, paa den anden Side til vestgermanske Folk. Jeg skal nu søge at paavise, naar Runenavnene først er blevene dannede hos Goterne, hvor Goterne færdedes dengang, da Runenavnene hos dem blev opfundne, og under hvilke Paavirkninger disse Navne blev dannede af Goterne. Ogsaa herom giver Runenavnene selv os, som jeg tror, flere værdifulde Oplysninger.

De germanske Runenavne er dannede efter et ganske andet Princip end de latinske Bogstavnavne. Disse sidste bestaar for Vokalernes Vedkommende kun af den Lyd, som Bogstaven udtrykker. Ved Konsonanterne bestaar de latinske Bogstavnavne af den Lyd, som vedkommende Tegn udtrykker, i Forbindelse med en Vokal. Denne sidste er her taget med, forat Navnet kan udtales.

Derimod søger Runenavnene, ligesom Bogstavnavnene hos Semiterne, Grækerne og Slaverne, ikke blot og bart at gjengive de Lyd, som Bogstaverne betegner, men de er virkelige Ord, som begynder med den Lyd, som Bogstaven udtrykker, hvis Lyden overhoved kan forekomme i Fremlyd (eller som, hvis vedkommende Lyd ikke kan forekomme i Fremlyden, indeholder denne Lyd efter Fremlyden). Og de er i Regelen Ord, der har været brugte som Ord (enten hos samme Folk eller et andet Folk) i en forskjellig Mening, for de blev Bogstavnavne.

Den Omstændighed, at Runenavnene saaledes efter sin Eiendommelighed er aldeles uensartede med de latinske Bogstavnavne og derimod eensartede med Bogstavnavnene hos flere Folk, som har boet i Sydøst for Germanerne og i Øst for

Italien, taler imod, at Runeskriften ene og alene skulde stamme fra den latinske Skrift. Dette fremhæves ogsaa af Gundermann og O. v. Friesen S. 15 ff.

De germanske Runenavne er heller ikke ensartede med de græske Bogstavnavne. De græske Bogstavnavne, som er Laanord fra de fonikiske Bogstavnavne, har fra først af i Græsk ingen anden Betydning havt end den at være Bogstavnavne; saaledes f. Eks. *γάμμα*. Derimod er ethvert germansk Runenavn et Ord, som i germansk Sprog har eller har havt en Ordbetydning uafhængig af den at være Runenavn. F. Eks. got. *giba* har ikke alene været Navn paa Runen for *g*, men ogsaa et gotisk Ord, som havde Betydningen »Gave«. De gotiske Runenavne er altsaa forsaavidt ensartede med de fonikiske Bogstavnavne, thi ogsaa ethvert af disse har havt en Ordbetydning, som er uafhængig af Anvendelsen som Bogstavnavn¹).

Den Uoverensstemmelse, som saaledes ogsaa finder Sted mellem Runenavnene paa den ene Side og de græske Bogstavnavne paa den anden, tyder paa, at der ved Runernes Dannelse eller første Optagelse hos Germanerne har gjort sig gjældende ogsaa andre Indflydelser end de, som kan føres tilbage til den latinske og græske Skrift.

Dette er et Forhold, paa hvilket jeg i det følgende ndforlig skal gaa ind.

Naar vi uden at undersøge Runenavnenes Oprindelse betragter alle gotiske Runenavne samtidig med Hensyn til deres sproglige, ikke til Runerne knyttede Ordbetydning, saa ser vi, at de betegner Mennesket selv, samt forskellige Væsener, Gjenstande og Forhold, som for Menneskets Opfatning og for dets Stilling i Verden er af de mest fremtrædende og nærliggende.

Efter sin Ordbetydning lader Runenavnene sig naturlig inddele i flere Grupper, hver bestaaende af flere Runenavne²).

Mennesket selv er betegnet ved *manna*. Navne paa de af Goterne mest dyrkede Guder og paa en af deres Stammeheroer er **ansus*, **Tius*, **Ingvs*.

Af Betegnelser for Naturforhold og Naturgjenstande er indbyrdes beslægtede **jēr* »Aar«, **dags* »Dag«, **sōjil* »Sol«. Paa den anden Side **lagus* »Vand«, *īs* »Is«, **hagal* »Hagl«.

En egen Gruppe af Runenavne dannes af Trænavne: *bercna*, som ialfald staar i Forbindelse med »Birk«, **ius* »Taksus«, **þorns(?)* »Torn«.

En anden liden Gruppe bestaar af Dyrenavne: **ūrus* »Urokse«, **ilx* »Elg«, **ehws* »Hest«.

Til denne Gruppe kan ogsaa regnes **fehu* »Fæ«. Til dette slutter sig da naturlig **winja* »Græsgang«. Men **fehu* betyder ogsaa »Gods« og horer forsaavidt sammen med **ōþal* »arvet Jordeiendom«, **giba* »Gave«, **raida* »Vogn« eller »Ridning« (som ogsaa har Tilknytning til **ehws* »Hest«) og med det for nævnte *manna*

¹) Ligheden mellem Runenavnene og de semitiske Bogstavnavne med Hensyn til Ordbetydning viser sig tildels endog i Enkeltheder. Sammenlign saaledes Runenavnene **fehu* »Fæ« og **ūrus* »Urokse« med fonik. **āleph* »Okse«; Runenavnet **lagus* »Vand« med fonik. *mēm* »Vand«. Jeg tror dog ikke, at der her i det enkelte er historisk Sammenhæng.

²) Men intet beviser efter mit Skjøn Rigtigheden af den af R. v. Lilieneron (Allgem. Monatschrift 1852 S. 191) og v. Grienberger (Arkiv XIV S. 110 f.) antydende Opfatning, at man i Runerækken fra først af skulde have stillet nmiddelbart ved Siden af hinanden Runenavne af Hensyn til deres indbyrdes Betydningsforhold.

»Menneske«. Fra de nys omtalte Runenavne, som har Hensyn til Menneskets Virksomhed, fores vi til **perpra*, sandsynlig Navn paa en lystig Dans.

Temmelig alene staar **naups* »Tvang, tungt Tryk«. Men hvis man herved har tænkt paa Trællens Forhold, slutter det sig naturligt til **fehu* og danner Mod-sætning til **ōpal* og **giba*.

Endelig er **kauns* »Byld« en blandt Runenavnene enestaaende Betegnelse for en menneskelig Ulempe.

Til Slutning vil jeg fremhæve, at den Forbindelse, som saaledes finder Sted mellem Runenavnene med Hensyn til disses Ordbetydninger, efter min Tanke er fremkommen ved Idéassociationer, som nærmest kan kaldes poetiske, og ikke er grundet paa et fast, i alle Enkeltheder gjennemtænkt System. I det følgende skal dette nærmere blive belyst.

Det er hidtil ikke blevet opklaret, hvorledes de germanske Runenavne er blevne til; efter hvilket Princip de er dannede; hvorvidt de, ialfald tildels, har havt noget fremmed Forbillede eller ikke.

I ældre Tid har af flere Forskere (f. Eks. Brynjulfsen, Perieul. Runolog. § 36, P. A. Munch, Nord. Runeskrift S. 5 og J. Grimm, Geschichte der deutschen Sprache² S. 110 f.) den Mening været udtalt, at en Runes Navn skulde betegne det, som Runetegnet fremstillede. Saaledes skulde f. Eks. (den kortere Rækkes Tegn) Ψ *m* (hvilket er en yngre Forandring af $\mathfrak{M}$) fremstille et Menneske og derfor skulde man have givet Runen Navnet *maðr* »Menneske«.

Det kunde være rimeligt, at man, paa Grund af de semitiske Bogstavnavnes Eiendommelighed, i sin Tid tænkte sig en saadan Oprindelse af Runenavnene. Men denne Opfatning kan ikke paa nogen rimelig Maade gjennemføres for Runenavnene i det hele. Opfatningen maa siges nu at være forældet, og den trænger ikke her til nogen Gjendrivelse. Imod denne Opfatning har ogsaa Wimmer (S. 142 f.) meget bestemt udtalt sig, idet han som Udtryk for sin egen Stilling til Spørgsmaalet om Runenavnenes Oprindelse tilfoier: »Ich verlasse diese müssigen phantasien mit dem geständnis, dass ich mich nicht im stande sehe, den grund für den namen jedes einzelnen runenzeichens anzugeben, und ich glaube, dass diese frage immer als ein rätsel vor uns stehen wird, wem nicht einmal im laufe der zeit ein unvorhergesehener glücksfall uns den schlüssel zu ihrer lösung geben sollte.«

Snarere end at antage Runenavnene for Benævnelser af Gjenstande, som Runetegnene skulde fremstille, kunde man tro, at de gotiske Runenavne var frit og uafhængig dannede af Goterne og at Goterne uden nogensomhelst Forbilleder hos fremmede Folk havde givet Runerne Navne, som betegnede Mennesket, Guder, samt de Gjenstande og Forhold, der laa Mennesket nærmest og var for det af størst Betydning, for derved at gjøre den Skrift, som bestod af Tegn med disse Navne, mere skikket til at udtrykke det, som man folte størst Trang til at udtrykke¹).

¹) Jfr. Rieger (Zeitschrift f. deutsche Philologie VI (1875) S. 337 f.): »... die erfindung der namen, glaube ich, empfahl oder gebot sich von selbst unter einem volke, das allen gedächtnisstoff in poetischer form aufzubewahren gewohnt war . . . Die bedeutung eines jeden [zeichens] besass

Man har fra lignende Synspunkter af gjort forskjellige Forsog paa at forklare Runenavnene som tilblevne i urgermansk Tid.

R. v. Liliencron (Allgem. Monatschrift 1852 S. 189—191) synes at forestille sig, at baade Runetegnene og Runenavnene ikke fra først af er dannede til Brug som Skrift, men, forend Germanerne kom i Forbindelse med de sydlandske Kulturfolk, dannede til Brug som mystiske Trylletegn, hvis Navne i Trylleformularer kunde anvendes i Lighed med de oldislandske *kenningar*. I lignende Retning skriver R. Meyer (Sievers Beitr. XXI S. 163 f.): »Die runennamen, über deren rein germanischen ursprung kein zweifel herrscht und deren gemeingermanischer charakter durch die übereinstimmung der gotischen, altenglischen und nordischen benennungen (Wimmer s. 140) völlig sichergestellt ist — diese runennamen deuten mit grösster bestimmtheit auf eine ursprüngliche verwendung der runen zur bezeichnung bestimmter begriffe¹⁾.« Losch (Germania XXXIV S. 403) mener ligeledes, at Navnene er givne de enkelte Runer med Hensyn til disses Brug ved *divinationes* og *incantationes*.

R. v. Liliencrons Opfatning er for Runetegnenes Vedkommende forlængst modbevist. At ogsaa v. Liliencrons og R. Meyers Opfatning af Runenavnene er uholdbar, skal jeg i det følgende søge at godtgjøre.

Kapitel II.

Ethvert Runenavn begynder med den Lyd, som Runetegnet udtrykker, undtagen Navnene paa de Runer, som betegner Lyd, der ikke kan findes i et Ords Fremlyd (Runerne for α og η).

Det synes nu at maatte indrommes, at en gotisk Mand, som vilde danne Runenavne efter det Princip, at de skulde være Ord, som ellers (med en af Anvendelsen som Runenavne uafhængig Ordbetydning) brugtes i det gotiske Sprog, kan have uden noget fremmed Ord som Forbillede givet Runen for η Navnet **Iŋws*, der var kjendt som Navn paa en gotisk Stammeheros. Thi naar den Lyd, som Runetegnet udtrykte, skulde kunne udtales, maatte den følge efter en Vokal, altsaa f. Eks. *iŋ*. Og skulde nu Runens Navn være et i det gotiske Sprog ellers brugt Substantiv, saa var det vistnok ikke muligt at finde noget gotisk Ord, som laa nærmere end **Iŋws*²⁾.

Ligesaa finder jeg det rimeligt, at enkelte andre Runenavne er dannede af en Goter uden noget andet fremmed Forbillede end det, som laa i Gjengivelsen af den Lyd, som vedkommende Bogstav udtrykte. Saaledes Navnet paa *i*: *īs*.

er [wer mit der neuen kunst umgehen wollte] in einer aufzählung der namen in alliterierenden versen, die er ins gedächtnis aufnahm.«

¹⁾ Jfr. om R. Meyers Opfatning Luft S. 16.

²⁾ Gundermann nævner *enguz* blandt Runenavne, som finder »ihre genane Entsprechung in der Quelle des Runenalphabets«. Hvad han her tænker paa, ved jeg ikke.

Vi tør tro, at Goterne fik Meddelelse om det latinske og græske Bogstavtegn **I** og samtidig fik Meddelelse om, at dette Tegn udtrykte *i* eller, saaledes som i Latin, hed *i*. Naar nu Goterne skulde nævne *i* som Bogstavnavn i sammenhængende Tale, laa det meget nær at give det, naar det forekom i Nominativs Forhold, Nominativmærket *-s*, i Lighed med f. Eks. *stabs*, som vistnok var det Ord, der allerede dengang betegnede »Runestav«. Man kunde saaledes let komme til at bruge som gotisk Bogstavnavn i Nominativ **īs* med en dertil svarende Akkusativ *ī*.

Men naar nu en Goter senere søgte at gennemføre det Princip, at ethvert Bogstavnavn skulde være et Ord, som havde en Ordbetydning i det gotiske Sprog uafhængig af den at være Bogstavnavn, da var der fra det forudsatte Navn **īs*, i Akkus. *ī*, kun et lidet Skridt til at bruge som Runenavn Nomin. *īs*, i Akkus. *īs*, det vil sige det Ord, som havde Betydningen »Is¹⁾».

Ikke alle Runenavne er dog efter min Mening dannede uden noget bestemt fremmed Forbillede; ja, saavidt jeg tror, ikke engang de fleste Runenavne.

Kapitel III.

Selve Runetegnene staar bevislig i Forbindelse med og er, ialfald for største Del, laante fra sydlandske Folks, Romernes og Grækernes, Skrifte tegn. Dette er for nogle Runetegns Vedkommende i det foregaaende (tredje Bog Kap. IV, V) godtgjort og skal for de øvrige Runetegns Vedkommende i det følgende søges godtgjort.

Naar i gammel Tid det ene Folk optog Skrifte tegn fra det andet, var det Regel, at Bogstavernes Navne hos det Folk, fra hvilket Skrifte tegnene blev optagne, ogsaa blev bestemmende for eller fik nogen Indflydelse paa Bogstavnavnene hos det Folk, som optog Skrifte tegnene. Undertiden blev de fremmede Bogstavnavne sammen med Skrifte tegnene optagne af et andet Folk som Fremmedord, der ingen anden Betydning havde end den at være Bogstavnavne. Dette er, som allerede sagt, Tilfældet med de allerfleste græske Bogstavnavne.

Men der kunde ved Dannelsen af Bogstavnavnene hos et Folk, som optog Skrifte tegn fra et fremmed Folk, ogsaa gjøre sig gjældende et forskjelligt Forhold eller Dannelsesprincip.

Undertiden kunde et Folk, som fra et andet optog Skrifte tegn, paa den Maade faa Navne paa disse Skrifte tegn, at det omtvandede fremmede Bogstavnavne. De fremmede Bogstavnavne kunde blive forandrede i Form, saaledes at de

¹⁾ Hvis denne Opfatning af Oprindelsen til Runenavnet *īs* er rigtig, saa godtgjør den, hvad jeg allerede har sluttet af det ags. Runenavn *collix* og af Navnet paa Runen for **þ**, at de ældste Runenavne havde gotisk Sprogform, og ikke fællesgermansk, saa at Runen for **i** ikke hed **eisaz* eller **isaz*.

ved saakaldt Folkeetymologi bragtes i Forbindelse med Ord af lignende Lyd, som oprindeligt horte hjemme i det Folks Sprog, som optog Skrifttegn fra et fremmed Folk.

Eller ogsaa kunde man oversætte fremmede Bogstavnavne, d. v. s. danne Bogstavnavne, som udtrykte den Mening eller Ordbetydning, som de fremmede Navne paa de tilsvarende Bogstaver havde eller mentes at have udenfor sin Anvendelse som Bogstavnavne. Fremdeles kunde ældre Bogstavnavne, hvad enten de var oversatte eller ikke, ved Analogi eller Idéassociation føre til Dannelsen af andre Bogstavnavne, som havde Ordbetydninger, der var beslægtede med det ældre Bogstavnavns Ordbetydning. Og slig analogisk Dannelse af Bogstavnavne kunde finde Sted, uden at fremmede Forbilleder her umiddelbart forelaa.

Paa Omtydning af Bogstavnavne har vi allerede i det foregaaende havt flere Eksempler ved Overførelse af Runenavne fra én germansk Stamme til en anden eller ved Forandring i Opfatningen af et Runenavns Betydning til forskellige Tider hos én og samme germanske Stamme. Saaledes er dette blevet paavist ved Forholdet mellem ags. *cēn*, d. e. »Fakkel«, og oldn. *kaun*, d. e. »Byld«; ved Forholdet mellem ags. *þorn* og olddansk *þors*. Det oldnorske Runenavn *óss*, som oprindeligt betydte »en af Æserne«, blev senere tildels opfattet som *óss*, d. e. »Elvemunding«; oldn. *úr*, som betydte »Urokse«, blev senere til *úr* »Støvregn«.

Eksempler paa, at der i senere Tid uden fremmed Forbillede dannes nye Bogstavnavne fra Betydningskategorier, som allerede er repræsenterede ved ældre i samme Sprog brugte Bogstavnavne, har vi i de ags. Navne *asc*, d. e. »Ask«, og *æg*, d. e. »Eg«. Her har man valgt Trænavne vistnok ved Indflydelse fra de ældre Bogstavnavne *beorc*, d. e. »Birk«, *éoh*, d. e. »Barlind«, og *þorn*, d. e. »Torn«.

Omtydning af Bogstavnavne kan ogsaa paavises, hvor Bogstavnavnene føres over til et ganske forskjelligt Sprog. Saaledes enkeltvis i Græsk. Naar det fonetiske Bogstavnavn *šāmekh* i Græsk er blevet til *σίγνα* eller *σίγνα*, saa maa den Forandring, som Navnet har undergaaet, forklares som indtraadt under Medvirkning af en Stræben efter at give Navnet paa den Bogstav, som betegner Hvislelyden, en Form, i hvilken det kunde se ud som en ægte græsk Afledning af *σίζω* »spraker, suser, hvisler«.

De i Middelalderen brugte irske Bogstavnavne er efter min Mening (som jeg her ikke skal søge at begrunde) for en stor Del dels Oversættelser, dels Omtydninger og dels Efterligninger af angelsaksiske Runenavne, som Ierne lærte at kjende gennem Kymrerne; jfr. i det følgende S. 128.

Da det nu er godtgjort, at de gotiske Runetegn ikke frit er opfundne af Goterne selv, men er Gjengivelser eller Efterligninger af fremmede Bogstavtegn, saa er det efter det, som i det foregaaende er oplyst om Forholdet hos andre Folk, paa Forhaand muligt eller endog det, som man snarest maa formode, at Goterne ikke frit og uden nogensomhelst Forbilleder har dannet de fleste Navne paa de fra Fremmede modtagne Bogstavtegn, men at ogsaa Runenavnene, eller ialfald nogle af disse, kan være Omtydninger, Oversættelser eller paa en eller anden Maade Efterligninger af fremmede Bogstavnavne.

En Opfatning af Runenavnenes Oprindelse, som i sin Almindelighed synes at være nær beslægtet med den, som her er antydet og som i det følgende skal udføres og begrundes, har ogsaa Gundermann antydet, men han har hidtil ikke nærmere udviklet sine Meninger herom¹).

Kapitel IV.

Herefter skal jeg behandle Navnet paa en Rune, i hvilket flere Forfattere uafhængig af hverandre har formodet en Oversættelse af et græsk Bogstavnavn.

Ved Navnet paa Runen for **b** har man allerede forlængst formodet Sammenhæng med et ældre fremmed Bogstavnavn. I «Geschichte der deutschen Sprache» fremsætter Jacob Grimm den Mening, at Skriften, som havde sin Oprindelse fra Ægypten og som tidlig kom til Fonikien, udbredte sig over de europæiske Lande ikke blot i den brede Strom, som kan følges i den græske, etruskiske og romerske Skrift, men ogsaa gennem smale og skjulte Gange. Han mener, at flere europæiske Skriftarter, bl. a. Runerne, indeholder et uromersk og ugræsk Skriftelement. Dette finder han bl. a. bestyrket ved Runenavnene: S. 158 (1ste Udg.) ytrer han saa: »Der zweite buchstab des hebr. und gr. alphabets hiesz beth, βῆτα und hätte schon die Römer auf betulla betula leiten können, doch dieser baum schien ihnen ein galliseher (Plin. 16, 18). desto natürlicher war den Galliern selbst für das B der name beith (wie betulla auf irisch lautet, auf welsch bedwen), den Angelsachsen beorc, den Normannen biörc .... einem halb gothischen alphabet des Wiener cod. 140 ist berena beigeschrieben.« Væsentlig paa samme Maade havde J. Grimm allerede udtalt sig om Navne paa *b* i Wiener Jahrbücher 1828 S. 41.

Jacob Grimms Bestemmelse af det historiske Forhold er i det anførte Sted udtrykt meget uklart. Hans Mening synes at være den, at det fonikiske *bêth* (ikke græsk βῆτα) har givet Anledning til det »galliske« Bogstavnavn *beith*, og at dette, som havde Betydningen »Birk«, gav Anledning til, at Germanerne gav Runen for **b** et Navn, som havde Betydningen »Birk«. Men man indser ikke, hvorledes irsk *beith* som Navn paa *b* kan støtte Meningen om »et ugræsk Element« i Skriften.

Ogsaa Gisle Brynjulfsson har (Ant. Tidsskr. 1855—57 S. 176) antaget historisk Sammenhæng mellem det semitiske Bogstavnavn *bêth*, græsk βῆτα og Runenavnet *bjarkan* af *bjørk* »Birk«, som paa Latin heder *betula*. Men i sine fantastiske og uvidenskabelige Bemærkninger stiller Brynjulfsson al Historie paa Hovedet ved at antage »Birk« for den oprindelige Betydning af det græske Bogstavnavn βῆτα.

Runen for **b** heder i Ags. *beorc* (Stephens 5, 10) eller *berc* (Stephens 4, 8, 9), d. e. »Birk«, som Navnet forklares i det ags. Runedigt; se S. 50 f.

¹ Gundermann bemærker: »Die Namen ... finden wie *lhyth, aza, uuinne, manna, laaz, enguz* ihre genaue Entsprechung in der Quelle des Runenalphabets. Hvad han hermed mener, ved jeg ikke sikkert at angive (jfr. herom ved Undersøgelsen om de enkelte Runenavnes Oprindelse).

Irlænderne havde et Alfabet (*bethluisnion*) med en anden Bogstavfølge end det latinske og med Bogstavnavne, af hvilke de fleste var Trænavne. I dette hed *b beith*, d. e. Birk. Thurneysen (Keltoromanisches S. 46 Anm. 1) har formodet, at irske Munke derved, at *bēta* og irsk *beith* »Birk« var ligelydende, er komne paa den Tanke at betegne samtlige Bogstaver ved Trænavne. Han mener altsaa, at det irske Navn *beith* stammer umiddelbart fra *bēta*. Men jeg tror at kunne bevise, at de irske Bogstavnavne — gennem Kymrisk som Mellemed — er Omtydninger og Oversættelser af Runenavne, som fandtes i et angelsaksisk Haandskrift. F. Eks. irsk *ur* af ags. *úr* »Urokse«; irsk *queirt* af ags. *querp*. Saaledes forudsætter irsk *beith* ags. *beorc*, hvoraf det er en Oversættelse.

Hvis nu den af J. Grimm iagttagne Lighed i Lyd mellem *βῆρα* og det irske Navn paa *b beith*, d. e. Birk, samt Ordet for »Birk« i andre keltiske Sprog ikke er tilfældig og Overensstemmelsen i etymologisk Betydning mellem det germanske Runenavn got. *berena*, ags. *beorc* og irsk *beith* heller ikke er tilfældig, saa kan dette med Hensyn til Runenavnet kun forklares paa én Maade, nemlig den, paa hvilken Professor K. F. Johansson i Upsala (i Marts 1894) og jeg uafhængig af hinanden har forklaret det: Opfinderen (eller Opfinderne) af de germanske Runenavne horte af en Kelter (eller ialfald af en Mand, som talte Keltisk), i hvis Sprog »Birk« blev betegnet ved et med *bēt*-begyndende Ord¹⁾, det fremmede Navn paa Bogstaven *b*, som i græsk Form heder *bēta*. Goteren satte dette Navn eller horte det af sin keltiske Hjemmelsmand sat i Forbindelse med det keltiske Ord for »Birk« og oversatte det saa paa Gotisk ved det Runenavn, som i Salzburg-Hskr. er skrevet *berena*. Paa denne Maade har jeg opfattet Forholdet mellem det gotiske Bogstavnavn *berena* og det græske Bogstavnavn *βῆρα* ialfald siden Vinteren 1876—1877. Ved Forholdet mellem Navnene *βῆρα* — **berkna* — ags. *beorc* — irsk *beith* iagttager vi et Kredsløb. Got. **berkna* er nemlig en Oversættelse af *βῆρα* forstaaet som det galliske Ord for »Birk« (eller »Birkekrat«); dette gotiske Runenavn **berkna* er gennem andre germanske Stammer kommet til Angelsakserne, som optog det i Formen *beorc* »Birk«. Og dette ags. Runenavn *beorc* »Birk« er igjen af Irlænderne oversat til Bogstavnavnet *beith*, der i deres Sprog havde Betydningen »Birk«.

I Kymrisk har Hunkjordsordet *bedw* kollektiv Betydning »Birkekrat«, medens Betegnelsen for det enkelte Træ dannes ved Suffikset *-en*: *bedwen*. Naar vi antager, at et Hunkjordsord, som begyndte med *bēt*- i det keltiske Sprog, som Goterens Hjemmelsmand talte, ligeledes havde kollektiv Betydning, saa finder vi heri maaské Forklaringen af, at det gotiske Runenavn blev Afledningen **berkna*, som sandsynlig havde kollektiv Betydning, og ikke Stammeordet **berka* »Birk«.

Naar saaledes ét Runenavn, nemlig Navnet paa Runen for *b*, er, som jeg tror, med overveieende Sandsynlighed forklaret som Oversættelse af et fremmed Bogstavnavn, hvis antagne Ordbetydning forklaredes af et keltisk Sprog, saa ligger det nær at forsøge, om ogsaa andre Runenavne kan forklares ved Hjælp af keltisk Sprog. Baade Professor K. F. Johansson og jeg har uafhængig af hinanden gjort Forsøg

¹⁾ Jfr. det latinske Deminutiv *betulla* »Birk«, som er af gallisk Oprindelse.

JUN 4 1973

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
